

**Ivana Tucak Junaković
Irena Burić
Vera Ćubela Adorić
Ana Proroković
Ana Slišković**

**ZBIRKA
PSIHOLOGIJSKIH
SKALA I UPITNIKA**

Svezak 8

Zadar, 2016.

Nakladnik
Publisher
SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

Za nakladnika
Prof. dr. sc. Dijana Vican, rektorica

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost
Prof. dr. sc. Josip Faričić, predsjednik

Glavna i odgovorna urednica
Editor in Chief
Ivana Tucak Junaković

Uredništvo
Editorial Board
Ivana Tucak Junaković, Irena Burić, Vera Ćubela Adorić, Ana Proroković, Ana Slišković

Tajnica Uredništva
Secretary
Irena Pavela

Recenzenti / Reviewers
doc. dr. sc. Toni Babarović
doc. dr. sc. Darko Lončarić

Lektorica / Croatian Language Editor
Ivana Petešić

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Znanstvena knjižnica Zadar

UDK 159.9.072(035)

ZBIRKA psihologijskih skala i upitnika / Katica
Lacković-Grgin ... <et al.>. - Zadar : Filozofski fakultet,
2002- . - sv. ; 30 cm

Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)

Sv. 8 / Ivana Tucak Junaković ... <et al.>. - 2016. - 104
str. : ilustr., graf. prikazi

ISBN 978-953-331-098-5

100830032

ISBN 953-6721-04-X (cjelina)
ISBN 978-953-331-098-5 (svezak 8)

SADRŽAJ

Predgovor	i
Dienerove skale subjektivne dobrobiti: Skala zadovoljstva životom, Skala prosperiteta i Skala pozitivnih i negativnih iskustava <i>Tatjana Komšo i Irena Burić</i>	7
Multidimenzionalna skala stilova vožnje (MSSV) <i>Diana Dragaš, Andrea Tokić i Ljiljana Gregov</i>	17
Skala kvalitete bračne komunikacije <i>Vera Čubela Adorić</i>	29
Skala samoprocjene uspješnog starenja <i>Ivana Tucak Junaković i Marina Nekić</i>	37
Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji <i>Ana Šimunić, Ljiljana Gregov i Ana Proroković</i>	45
Skala strategija emocionalnog napora (SSEN) <i>Irena Burić i Ana Slišković</i>	55
Test moralnog rasuđivanja (TMR) <i>Ana Proroković</i>	63
Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti <i>Jelena Ombla, Zvezdan Penezić i Marina Jurkin</i>	75
Upitnik socioseksualne orijentacije <i>Matilda Nikolić, Nataša Šimić, Lucija Bubić i Irena Pavela</i>	85
Upitnik strukture značenja uloge baka i djedova <i>Zvezdan Penezić, Jelena Ombla i Ines Roso Perić</i>	95
Imenik autora	105

PREDGOVOR

Osmi svezak *Zbirke psihologijskih skala i upitnika* nastavlja tradiciju ranijih sedam izdanja prikazujući na sustavan način rezultate znanstveno-istraživačkog rada djelatnika i suradnika Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru na izradi novih i adaptaciji postojećih psihologijskih mjernih instrumenata s ciljem povećanja dostupnosti kvalitetnih psihologijskih instrumenata široj znanstvenoj i stručnoj javnosti. Rastući interes koji pokazuju istraživači, studenti psihologije te stručnjaci iz područja psihologije i srodnih područja za korištenje instrumenata objavljenih u prethodnim svescima velik su poticaj kontinuitetu ove jedinstvene publikacije u hrvatskoj psihologiji, kao i daljnjem radu na unaprjeđivanju njezine kvalitete.

Osmi svezak *Zbirke* sadrži deset novih priloga u kojima je prikazano ukupno dvanaest mjernih instrumenata koji pokrivaju široki raspon konstrukata iz različitih područja psihologijskih istraživanja. Valja naglasiti da su među njima tri izvorna mjerna instrumenta koje su konstruirali autori s Odjela za psihologiju (*Skala kvalitete bračne komunikacije*, *Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji* i *Test moralnog rasuđivanja*). Ostalih devet prikazanih instrumenata (*Skala zadovoljstva životom*, *Skala prosperiteta*, *Skala pozitivnih i negativnih iskustava*, *Multidimenzionalna skala stilova vožnje*, *Skala samoprocjene uspješnog starenja*, *Skala strategija emocionalnog napora*, *Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti*, *Upitnik socioseksualne orijentacije* i *Upitnik strukture značenja uloge baka i djedova*) predstavljaju adaptirane verzije već postojećih skala i upitnika drugih autora, od kojih su autori priloga dobili suglasnost za adaptaciju i objavljivanje tih instrumenata.

Kao i u ranijim svescima, i u ovom su svesku prilozima sadržajno ujednačeni. Započinju opisom teorijske pozadine konstrukta kojeg dani instrument mjeri, nakon čega je opisan sam instrument i uputa za njegovu primjenu te način bodovanja i izračunavanja ukupnog rezultata. Slijedi prilično detaljan prikaz psihometrijskih svojstava instrumenta utemeljen na rezultatima dotadašnjih primjena. Svaki prilog završava popisom citirane literature i prikazom samog instrumenta.

Nadamo se da će, kao i raniji, i osmi svezak *Zbirke* naići na pozitivan prijem njegovih potencijalnih korisnika te im pomoći u njihovom istraživačkom i stručnom radu. Zahvaljujemo autorima svih priloga ovoga sveska, kao i recenzentima i lektorici, na njihovu doprinosu i suradnji.

Uredništvo

Dienerove skale subjektivne dobrobiti: Skala zadovoljstva životom, Skala prosperiteta i Skala pozitivnih i negativnih iskustava¹

Adaptirale i priredile: Tatjana Komšo i Irena Burić

1. Teorijska osnova

Subjektivna dobrobit definira se kao pojedinačeva afektivna i kognitivna procjena vlastitog života. Ta procjena uključuje emocionalne reakcije na različite događaje, ali i kognitivne prosudbe zadovoljstva i ispunjenosti. Subjektivna dobrobit je širok pojam koji uključuje iskustvo ugodnih emocija, niske razine negativnih raspoloženja i visoko zadovoljstvo životom. Pozitivna iskustva, koja su dio visoke subjektivne dobrobiti, ključni su koncept pozitivne psihologije jer se smatra da oni život čine vrijednim življenja (Diener, Oishi i Lucas, 2009). Često se kao sinonimi subjektivne dobrobiti koriste pojmovi „sreća“, „zadovoljstvo životom“, „kvaliteta života“, „zadovoljstvo“ i slično. Diener (1984) subjektivnu dobrobit promatra kroz tri različite karakteristike: 1) subjektivna je i ovisi o iskustvu svake osobe; 2) osim odsutnosti negativnih faktora, uključuje prisutnosti i pozitivnih čimbenika; 3) odnosi se na pojedinačevu procjenu različitih aspekata života, s naglaskom na subjektivnoj evaluaciji života. Zadovoljstvo životom, pozitivni i negativni afekti opisuju se kao primarne komponente subjektivne dobrobiti (Busseri, Sadava i Decourville, 2007). Smatra se da je zadovoljstvo životom ključni indikator subjektivne dobrobiti i njegova je kognitivna komponenta, a predstavlja subjektivnu evaluaciju sveukupne kvalitete života koju čine pojedinci (Diener i Diener, 1995). Općenito, visoko zadovoljstvo životom povezano je sa srećom i „dobrim životom“, dok je nisko zadovoljstvo povezano s depresijom i nesrećom (Proctor, Linley i Maltby, 2009).

Ljudsko raspoloženje i emocije očituju se u načinu na koji ljudi reagiraju u određenim situacijama i događajima. Uz to, svaki pojedinac čini i šire prosudbe o svom životu kao cjelini, ali i o određenim, za pojedinca važnim domenama kao što su primjerice brak i posao. Iz toga slijedi da postoje odvojene komponente subjektivne dobrobiti kao što su zadovoljstvo životom (globalne procjene vlastitog života), zadovoljstvo važnim životnim domenama (npr. zadovoljstvo poslom), pozitivni afekti (iskustvo mnogih ugodnih emocija i raspoloženja) i niske razine negativnih afekata (iskustvo malog broja neugodnih emocija i raspoloženja) (Diener, 2000).

S obzirom na višestruke komponente koje su uključene u procjenu subjektivne dobrobiti, mogu se identificirati tri glavna pristupa, od kojih svaki nudi jedinstvenu konceptualizaciju konstrukta subjektivne dobrobiti i od kojih se svaki oslanja na drugačije načine mjerenja istoga. (Kim-Prieto, Diener, Tamir, Scollon i Diener, 2005). Prvi pristup na subjektivnu dobrobit gleda kao na globalnu procjenu života i njegovih faceta. Prema ovom pristupu znanje o subjektivnoj dobrobiti zahtijeva pristup osobnim globalnim procjenama o zadovoljstvu i kvaliteti života. Istraživanja koja se temelje na ovakvom pristupu često uključuju velike upitnike u kojima se od ispitanika traži samoprocjena opće sreće i zadovoljstva velikim globalnim domenama (npr. posao ili socijalni odnosi). Drugi pristup na subjektivnu dobrobit gleda kao na prisjećanje prošlih emocionalnih iskustava. U okviru ovog pristupa istraživači procjenjuju pojedinačevu evaluaciju života na način da ispitanike pitaju o njihovim emocijama u zadnjih tjedan dana, mjesec dana ili drugim specifičnim vremenskim okvirima. Umjesto da ispituju koliko je osoba općenito sretna ili zadovoljna, istraživači od svojih ispitanika traže da se sjete jesu li iskusili relevantne osjećaje

¹ Dienerove skale subjektivne dobrobiti dostupne su za slobodno korištenje u istraživačke svrhe.

tijekom određenoga vremenskog perioda. Prema trećem pristupu subjektivna dobrobit je agregacija multiplih emocionalnih reakcija tijekom vremena (Kim-Prieto i sur., 2005). Ovaj pristup temelji se na *online* emocionalnim iskustvima, te se stoga kao česta metoda koristi metoda uzorkovanja iskustava. Kod ove metode ispitanici više puta dnevno izvještavaju o svojim trenutnim emocijama, tijekom određenoga vremenskog perioda koji obično varira od jednog do nekoliko tjedana. Istraživač dobije procjenu subjektivne dobrobiti na način da agregira sudionikove odgovore i ispita prosječna raspoloženja, emocionalni intenzitet, varijabilnost afekata i drugih temporalnih afektivnih varijabli. Subjektivna dobrobit može se procijeniti različitim mjerama koje predstavljaju odvojene koncepte kao što su zadovoljstvo životom, kvaliteta života ili ispunjenost života. U ranim istraživanjima subjektivne dobrobiti istraživači su se u ispitivanju faceta sreće obično oslanjali na samoprocjene različitih konstrukata koje su se mjerile na temelju samo jedne čestice, kao na primjer „Što mislite o svome životu u cjelini?“ (Diener, 2000). Međutim, novije mjere, među kojima su i Dienerove skale subjektivne dobrobiti, sadrže više čestica i imaju bolje psihometrijske karakteristike.

2. Opis skala subjektivne dobrobiti

Skala zadovoljstva životom (*Satisfaction with Life Scale – SWLS*; Diener, Emmons, Larsen i Griffin, 1985) sastoji se od 5 čestica koje mjere globalne kognitivne procjene zadovoljstva vlastitim životom. Od ispitanika se traži da izraze stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom koristeći se skalom od 7 stupnjeva (1 – uopće se ne slažem do 7 – u potpunosti se slažem). Primjer čestice je: *Moj život je vrlo blizu onome što smatram idealnim*. Ukupan rezultat formira se zbrajanjem procjena odgovora na svih pet tvrdnji, pri čemu viši rezultati upućuju na veće zadovoljstvo.

Skala pozitivnih i negativnih iskustava (*Scale of Positive and Negative Experience – SPANE*; Diener i sur., 2009) sastoji se od 12 čestica raspoređenih u dvije subskale: šest čestica ispituje pozitivne osjećaje, a preostalih šest čestica ispituje negativne osjećaje. Kod obje subskale tri su čestice općenite (npr. *Pozitivno* i *Negativno*), a tri su specifične (npr. *Radosno*, *Tužno*). Zadatak ispitanika je da na skali od 5 stupnjeva (1 – vrlo rijetko ili nikad do 5 – vrlo često ili uvijek) procijeni svoja iskustva u posljednja 4 tjedna. Rezultat se formira odvojeno, posebno za negativna i posebno za pozitivna iskustva. Rezultat na obje subskale može varirati od 6 do 30. Također, ova dva rezultata moguće je kombinirati tako da se od rezultata negativnih iskustava oduzme rezultat pozitivnih iskustava, koji onda može varirati od -24 do 24.

Skala prosperiteta (*Flourishing Scale – FS*; Diener i sur., 2009) sastoji se od 8 tvrdnji koje opisuju važne aspekte ljudskog funkcioniranja, od pozitivnih odnosa do osjećaja kompetentnosti i posjedovanja značenja i smisla u životu. Od ispitanika se traži da izraze stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom koristeći se skalom od 7 stupnjeva (1 – uopće se ne slažem do 7 – u potpunosti se slažem). Primjer čestice je: *Vodim svrhovit i smislen život*. Rezultat se formira zbrajanjem svih procjena, a može varirati od 8 do 56. Viši rezultati ukazuju na veću percipiranu uspješnost u važnim područjima funkcioniranja. Skala prosperiteta novija je mjera psihološke dobrobiti, a konstruirana je kako bi mjerila psihosocijalni prosperitet. Prema ranim humanističkim psihološkim teorijama (Diener i sur., 2010) postoji nekoliko univerzalnih ljudskih psiholoških potreba kao što su potreba za kompetencijom, povezanošću i samoprihvatanjem, a nekoliko tih karakteristika obuhvaćeno je i ovom skalom. Skala sadrži čestice o socijalnim odnosima: ima li pojedinac podržavajuće i nagrađujuće odnose, doprinosi li sreći drugih ljudi i je li poštovan od strane drugih. Uz to, sadrži čestice o svrhovitosti i značaju života pojedinca te o uključenosti i interesu za aktivnosti kojima se bavi. Naposljetku, autori su uključili i čestice koje mjere osjećaj kompetentnosti i sposobnosti u aktivnostima koje pojedinac smatra važnim.

3. Psihometrijska svojstva

Validacija hrvatskih verzija triju skala subjektivne dobrobiti provedena je na prigodnom uzorku od 245 ispitanika u dobi od 18 do 30 godina ($M = 23,26$, $SD = 3,38$). Od toga ih je 32 bilo muškog, a 213 ženskog spola. Za vrijeme ispitivanja 153 ispitanika je studiralo, 63 ih je bilo zaposleno, 21 nezaposleno, a 8 ih je navodilo drugu okupaciju (kućanica ili domaćica). Srednjoškolsku razinu obrazovanja imalo je 175 ispitanika, a njih 70 visoku razinu.

3.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila latentna struktura pojedinih skala subjektivne dobrobiti te utvrdila internalna struktura konstrukta subjektivne dobrobiti, provedene su četiri konfirmatorne faktorske analize u programu Mplus 6.0 (Muthen i Muthen, 2014), uz primjenu metode maksimalne vjerojatnosti za procjenu parametara u modelu. Prvo je provjerena pretpostavljena jednofaktorska struktura za Skalu zadovoljstva životom i Skalu prosperiteta te dvofaktorska struktura Skale pozitivnih i negativnih iskustava. S obzirom da su sve tri skale konstruirane s namjerom da mjere pojedine aspekte subjektivne dobrobiti, testiran je 4-faktorski model u kojem su pojedine skale subjektivne dobrobiti predstavljale pojedine faktore.

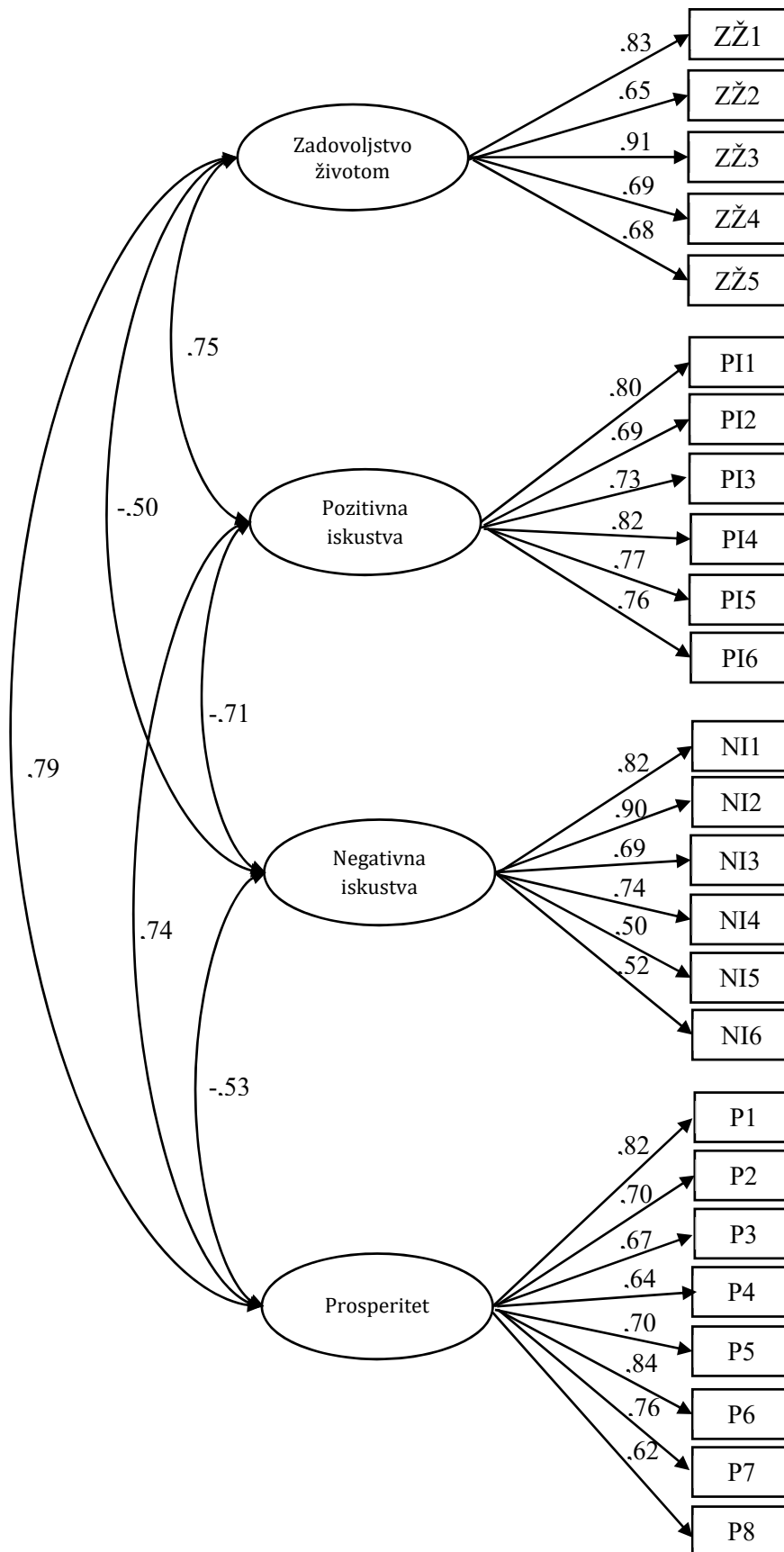
Stupanj slaganja modela s podacima procijenjen je pomoću sljedećih parametara: omjera χ^2 i stupnjeva slobode, inkrementalnih indeksa slaganja CFI (engl. *comparative fit index*) i TLI (engl. *Tucker-Lewis index*) te pomoću indeksa RMSEA (engl. *root-mean-square error of approximation*) i SRMR (engl. *standardized-root-mean-residual*). Vrijednosti χ^2/df manje od 3, CFI i TLI veće od ,90 te RMSEA i SRMR manji od ,10 ukazuju na prihvatljivo slaganje modela s podacima, dok omjer χ^2/df manji od 3, CFI i TLI veće od ,95 te RMSEA manje od ,06 i SRMR manje od ,08 upućuju na dobro slaganje modela s podacima (Hu i Bentler, 1999). Rezultati konfirmatorne faktorske analize prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Indeksi slaganja pojedinih modela s podacima ($N = 245$)

Indeksi slaganja	Skala zadovoljstva životom	Skala pozitivnih i negativnih iskustava	Skala prosperiteta	4-faktorski model
χ^2	26,49**	151,53**	37,49**	534,67**
χ^2/df	5,3	2,86	1,87	1,99
CFI	,97	,94	,98	,93
TLI	,93	,92	,97	,92
RMSEA	,13	,08	,06	,06
(90 % C.I.)	(,09 – ,18)	(,07 – ,10)	(,03 – ,09)	(,06 – ,07)
SRMR	,03	,05	,03	,05

** $p < ,01$

Iz vrijednosti dobivenih indeksa slaganja može se zaključiti da većina testiranih modela prihvatljivo ili dobro pristaje podacima. Izuzetak čini nešto slabije pristajanje jednofaktorskog modela zadovoljstva životom. Međutim, sve čestice u modelu bile su zadovoljavajuće visoko zasićene pretpostavljenim faktorom ($> ,50$; Brown, 2006). Također, u 4-faktorskom modelu korelacije između faktora bile su umjerene do visoke. Nadalje, dobiveni su očekivani pozitivni obrasci korelacija između faktora zadovoljstva životom, prosperiteta i pozitivnih iskustava, dok je faktor negativnih iskustava bio u negativnoj korelaciji s preostalim faktorima u modelu. Ovi rezultati pokazuju da navedene skale mjere donekle različite komponente subjektivne dobrobiti pri čemu se više razine subjektivne dobrobiti mogu opisati većim zadovoljstvom životom, većim razinama percipiranog prosperiteta u životu, većom učestalošću pozitivnih emocionalnih iskustava te manjom učestalošću negativnih emocionalnih iskustava u životu. Rezultati testiranja opisanog 4 – faktorskog modela nalaze se na Slici 1.

Slika 1. Rezultati konfirmatorne faktorske analize 4-faktorskog modela subjektivne dobrobiti

3.3. Osjetljivost

U Tablici 2 prikazani su osnovni deskriptivni parametri skala subjektivne dobrobiti. Na temelju mjera centralnih tendencija i indeksa asimetričnosti i spljoštenosti navedenih u Tablici 2, vidljivo je da distribucije rezultata na svim skalama blago odstupaju od normalne. Distribucije rezultata na skalama zadovoljstva životom, pozitivnih iskustava i prosperiteta lagano su negativno asimetrične i spljoštene, dok je jedino distribucija negativnih iskustava bila pozitivno asimetrična. Ovakve raspodjele rezultata ukazuju na to da su sudionici ovog istraživanja izvještavali o relativno većim razinama subjektivne dobrobiti. Unatoč tome, varijabilitet rezultata može se smatrati dovoljno visokim, a osjetljivosti pojedinih skala zadovoljavajućima.

Tablica 2. Deskriptivni pokazatelji skala subjektivne dobrobiti

	<i>Skala zadovoljstva životom</i>	<i>Skala pozitivnih iskustava</i>	<i>Skala negativnih iskustava</i>	<i>Skala prosperiteta</i>
M	23,15	22,58	15,45	43
C	24	23	15	45
D	29	24	15	44
SD	6,68	4,12	4,53	8,12
Teoretski raspon	5 – 35	6 – 30	6 – 30	8 – 56
Indeks relativnog varijabiliteta – V	28,86 %	18,25 %	29,32 %	18,88 %
Asimetričnost (stand. pogreška)	-,57 (,15)	-,51 (,15)	,29 (,15)	-1,13 (,15)
Spljoštenost (stand. pogreška)	-,37 (,31)	-,24 (,31)	-,17 (,31)	1,37 (,31)
Kolmogorov- Smirnovljevi D	,17 (p < ,01)	,14 (p < ,01)	,08 (p < ,10)	,14 (p < ,01)
Cronbach α	,87	,89	,84	,89

3.4. Pouzdanost

Provedena analiza pouzdanosti ukazuje na zadovoljavajuće visoke razine pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije Skale zadovoljstva životom ($\alpha = ,87$), Skale pozitivnih iskustava ($\alpha = ,89$), Skale negativnih iskustava ($\alpha = ,84$) te Skale prosperiteta ($\alpha = ,89$).

3.5. Valjanost

U prilog valjanosti skala subjektivne dobrobiti govore i dobiveni koeficijenti korelacije između pojedinih skala i varijabli prikazanih u Tablici 3.

Tablica 3. Korelacije skala subjektivne dobrobiti s vanjskim varijablama

	<i>Spol²</i>	<i>Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija</i>	<i>Sposobnost izražavanja i imenovanja emocija</i>	<i>Sposobnost reguliranja i upravljanja emocijama</i>
Zadovoljstvo životom	,03	,25**	,45**	,46**
Pozitivna iskustva	-,04	,20**	,36**	,49**
Negativna iskustva	,19**	-,09	-,36**	-,41**
Prosperitet	,03	,39**	,51**	,62**

² muškarci = 1, žene = 2; *p < ,05; **p < ,01

Dobiveno je da žene procjenjuju veću učestalost negativnih iskustava. Ovaj nalaz u skladu je s prijašnjim studijama koje pokazuju da su žene općenito sklonije negativnom afektu u odnosu na

muškarce, pogotovo tuzi i anksioznosti (Costa i sur., 1987; Fujita i sur., 1991; prema Thomsen, Mehlsen, Viidik, Sommerlund, Zachariae, 2005). Uz to, prevalencija depresije i većine anksioznih poremećaja je oko dva puta češća kod žena nego kod muškaraca (Nolen-Hoeksen, 1990; Reich, 1986; prema Thomsen i sur., 2005; Nolen-Hoeksema i Schweizer, 2010; prema Noel-Hoeksema i Aldao, 2011). Također, pojedine skale subjektivne dobrobiti bile su nisko do umjereno povezane s emocionalnom kompetentnošću (Upitnik emocionalne kompetentnosti – UEK; Takšić, 2002). Pri tome, osobe koje su zadovoljnije svojim životom češće doživljavaju pozitivna iskustva te procjenjuju veću razinu prosperiteta u svom životu, ujedno imaju veću sposobnost uočavanja, razumijevanja, izražavanja, imenovanja i reguliranja svojih emocija, odnosno procjenjuju se emocionalno kompetentnijima. Suprotno tome, osobe koje doživljavaju više negativnih iskustava u svom životu općenito se procjenjuju manje emocionalno kompetentnima. Naime, čini se da su pojedinci s visokom emocionalnom kompetentnosti svjesniji svojih emocija i vještiji u njihovoj regulaciji zbog čega doživljavaju manje razine neugode i stresa, što zauzvrat doprinosi višim razinama subjektivne dobrobiti (Salovey, Bedell, Detweiler i Mayer, 1999).

4. Literatura

- Brown, T.A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Press.
- Busseri, M.A., Sadava, S.W. i Decourville, N. (2007). A hybrid model for research on subjective well-being: Examining common- and component-specific sources of variance in life satisfaction, positive affect, and negative affect. *Social Indicators Research*, 83, 413–445.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542–575.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness, and a proposal for national index. *American Psychologist*, 55, 34–43.
- Diener, E. i Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653–663.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R. J. i Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Oishi, S. i Lucas, R.E. (2009). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. U: S. J. Lopez i C. R. Snyder (ur.), *The Oxford handbook of positive psychology*, 63–73. New York: Oxford University Press.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S. i Biswass-Diener, R. (2010). New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feeling. *Social Indicators Research*, 97, 143–156.
- Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55.
- Kim-Prieto, C., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C. N. i Diener, M. (2005). Integrating the diverse definitions of happiness: A time-sequential framework of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Periodical on Subjective Well-Being*, 6, 261–300.
- Muthen, L.K. i Muthen, B.O. (2014). *Mplus User's Guide. Seventh Edition*. Los Angeles, CA: Muthen&Muthen.
- Nolen-Hoeksema, S. i Aldao, A. (2011). Gender and age differences in emotion regulation strategies and their relationship to depressive symptoms. *Personality and Individual Differences*, 51, 704–708.
- Proctor, C. L., Linley, P.A. i Maltby, J. (2009). Youth Life Satisfaction: A Review of the Literature. *Journal of Happiness Studies*, 10, 583–630.
- Salovey, P., Bedell, B.T., Detweiler, J.B. i Mayer, J.D. (1999). Coping intelligently: Emotional intelligence and the coping process. U: C. R. Snyder (ur.), *Coping: The psychology of what works* (str. 141–164). New York: Oxford Press.
- Takšić, V. (2002). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentosti). U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Čubela i Z. Penezić (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (str. 27–45). Zadar: Filozofski fakultet.
- Thomsen, D. K., Mehlsen, M. Y., Viidik, A., Sommerlund, B. i Zachariae, R. (2005). Age and gender differences in negative affect: Is there a role for emotion regulation? *Personality and Individual Differences*, 38, 1935–1946.

Skala zadovoljstva životom

Ispred Vas se nalaze određene tvrdnje koje se odnose na procjenu Vašeg života. Molimo Vas da što iskrenije odgovorite koliko se slažete ili ne slažete sa svakom od njih. Uz svaku tvrdnju označite odgovarajući broj. Koristite pri tome skalu na kojoj brojevi imaju sljedeća značenja:

- 1 – uopće se ne slažem
- 2 – ne slažem se
- 3 – djelomično se ne slažem
- 4 – niti se slažem niti se ne slažem
- 5 – djelomično se slažem
- 6 – slažem se
- 7 – u potpunosti se slažem

1.	U više aspekata moj život je blizak idealnom.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Uvjeti moga života su izvrsni.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Zadovoljan sam svojim životom.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Do sada sam dobio/la sve važne stvari koje sam želio u životu.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Kada bih ponovno živio svoj život, ne bih mijenjao/la gotovo ništa.	1	2	3	4	5	6	7

Skala pozitivnih i negativnih iskustava

Molimo Vas da razmislite o svojim iskustvima u posljednja četiri tjedna. Procijenite koliko često ste osjećali navedene emocije na skali od 1 do 5 pri čemu vrijedi:

- 1 – vrlo rijetko ili nikad
- 2 – rijetko
- 3 – ponekad
- 4 – često
- 5 – vrlo često ili uvijek

1.	Pozitivno	1	2	3	4	5
2.	Negativno	1	2	3	4	5
3.	Dobro	1	2	3	4	5
4.	Loše	1	2	3	4	5
5.	Ugodno	1	2	3	4	5
6.	Neugodno	1	2	3	4	5
7.	Sretno	1	2	3	4	5
8.	Tužno	1	2	3	4	5
9.	Preplašeno	1	2	3	4	5
10.	Radosno	1	2	3	4	5
11.	Ljuto	1	2	3	4	5
12.	Zadovoljno	1	2	3	4	5

Pozitivna iskustva: 1, 3, 5, 7, 10, 12

Negativna iskustva: 2, 4, 6, 8, 9, 11

Skala prosperiteta

Molimo Vas da na skali od 7 stupnjeva procijenite koliko se slažete s navedenim tvrdnjama.

- 1 – uopće se ne slažem
2 – ne slažem se
3 – djelomično se ne slažem
4 – niti se slažem niti se ne slažem
5 – djelomično se slažem
6 – slažem se
7 – u potpunosti se slažem

1.	Vodim svrhovit i smislen život.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Moji odnosi s drugima su podržavajući i nagrađujući.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Angažiran/a sam i zainteresiran/a za svoje dnevne aktivnosti.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Aktivno doprinosim sreći i dobrobiti drugih.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Kompetentan/na sam i sposoban/na u aktivnostima koje su mi važne.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Dobra sam osoba i živim dobar život.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Optimističan/na sam glede svoje budućnosti.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Ljudi me poštuju.	1	2	3	4	5	6	7

Multidimenzionalna skala stilova vožnje (MSSV)²

Adaptirale: Diana Dragaš i Andrea Tokić

Priredile: Diana Dragaš, Andrea Tokić i Ljiljana Gregov

1. Teorijska osnova

Stil vožnje je multidimenzionalni konstrukt koji se definira kao način na koji je vozač odlučio voziti ili kako uobičajeno vozi. Uključuje izbor brzine vožnje, opću razinu pozornosti i asertivnosti, a pod utjecajem je stavova i uvjerenja o vožnji i općenito (Taubman-Ben-Ari, Mikulincer i Gillath, 2004). Budući da postoje pretpostavke kako je stil vožnje relativno stabilan, njegovo proučavanje može biti veoma korisno jer se mijenjanjem stila vožnje, primjerice edukacijom, može utjecati na varijable povezane s njim poput sigurnosti u prometu i smanjenja vjerojatnosti nastanka prometnih nezgoda. Do sada je konstruirano nekoliko skala o ponašanju u vožnji. Upitnik stilova vožnje (*Driving Style Questionnaire –DSQ*; French, West, Elander i Wilding, 1993) zahvaća ponašanja za koja je utvrđeno da su u vezi s prometnim nesrećama i rizičnom vožnjom kao što su brzina vožnje, korištenje sigurnosnog pojasa, održavanje razmaka između automobila, planiranje puta, preuzimanje rizika itd. Upitnik ponašanja u vožnji (*Driving Behavior Inventory –DBI*; Gulian i sur., 1988, prema Taubman-Ben-Ari i sur., 2004) fokusira se na stres i agresiju tijekom vožnje, dok Upitnik ponašanja vozača (*Driver Behavior Questionnaire –DBQ*; Reason, Manstead, Stradling, Baxter i Campbell, 1990) ispituje pogriješke napravljene tijekom vožnje. Raznolikost ovih skala ukazuje na kompleksnost i multidimenzionalnost mjerenja stila vožnje.

Taubman-Ben-Ari i sur. (2004) uvelike su doprinijeli području prometne psihologije razvojem Multidimenzionalnog upitnika stila vožnje (engl. *Multidimensional Driving Style Inventory*, u daljnjem tekstu MDSI). MDSI upitnik originalno je konstruiran i validiran na izraelskom uzorku (Taubman-Ben-Ari i sur., 2004) te je kasnije adaptiran i validiran za španjolsku populaciju (Poó, Taubman-Ben-Ari, Ledesma i Díaz-Lázaro 2013). Upitnik se sastoji od 44 čestice raspodijeljene u osam faktora, odnosno stilova vožnje. Prvi faktor, disocijativni stil vožnje, karakterizira ometenost tijekom vožnje i počinjenje pogriješaka zbog iste. Drugi faktor, anksiozni stil vožnje, obilježava tjeskoba tijekom vožnje te sumnja u vlastite sposobnosti vožnje. Treći faktor, odnosno rizičan stil vožnje, odnosi se na traženje uzbuđenja i namjerno kršenje prometnih propisa. Četvrti faktor, agresivni stil vožnje, čini neprijateljska vožnja uz izražavanje bijesa, iritacije i ljutnje tijekom vožnje. Peti faktor naziva se sklonost brzom vožnji, a osobe sklone ovakvoj vožnji voze veoma brzo, utrkuju se s drugima i pretječu druge automobile unatoč zabranama. Šesti faktor, opuštajući stil vožnje, karakteriziraju pokušaji opuštanja kako bi se smanjila napetost za vrijeme vožnje. Sedmi faktor, strpljivi stil vožnje, karakterizira strpljenje i ljubaznost, dok posljednji, osmi faktor, koji se naziva opreznost, karakterizira pažnja, planiranje puta i pridržavanje prometnih pravila (Taubman-Ben-Ari i sur., 2004).

Disocijativni, anksiozni, rizični, agresivni i opuštajući stil vožnje te sklonost brzom vožnji smatraju se neadaptivnim stilovima vožnje, dok strpljivi i opreznost stil vožnje predstavljaju adaptivne stilove. Na temelju rezultata dosadašnjih istraživanja, u kojima je korišten MDSI upitnik, utvrđeno je da su neadaptivni stilovi vožnje (agresivni, disocijativni, rizični i sklonost brzom vožnji) povezani s većim brojem prometnih nesreća i prometnih prekršaja, dok vozači opreznog stila vožnje značajno manje sudjeluju u prometnim nesrećama (Poó i sur., 2013; Taubman-Ben-Ari i sur., 2004). Nadalje, utvrđene su i dobne i spolne razlike u stilovima vožnje prema kojima su mladi vozači skloniji neadaptivnim stilovima vožnje, za razliku od starijih vozača, te su žene sklone anksioznom i opreznom stilu, a muškarci rizičnom i agresivnom stilu te brzom vožnji (Poó i sur., 2013; Taubman-Ben-Ari i sur., 2004; Taubman-Ben-Ari i Yehiel, 2012). Osobine ličnosti također su važne u proučavanju stilova vožnje. Samopoštovanje, potreba za kontrolom, traženje

² Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

uzbuđenja, ekstraverzija, anksioznost i neuroticizam pokazuju značajne korelacije s različitim stilovima vožnje (Taubman-Ben-Ari i sur., 2004).

Republika Hrvatska je zbog svojega specifičnog oblika, zemljopisno-prometnog položaja, pomorske orijentacije te turizma iznimno prometna zemlja, a u uvjetima velike gustoće prometa povećava se rizik nastajanja prometnih nesreća (Horvat, 2015). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2015) u 2014. godini u Republici Hrvatskoj zabilježeno je 10 607 cestovnih prometnih nesreća s nastradalim osobama, u kojima je 308 osoba izgubilo život, a 14 222 je ozlijeđeno. Iako postoji trend opadanja broja poginulih i ozlijeđenih u prometnim nezgodama, potrebno je uložiti znatno veće napore u povećanje sigurnosti cestovnog prometa s obzirom na to da podatci iz razvijenih europskih zemalja, koje su više ulagale u sigurnost cestovnog prometa, pokazuju da je u tim zemljama stopa poginulih u prometu značajno manja nego u Hrvatskoj. S obzirom na općeniti nedostatak istraživanja iz područja prometne psihologije i mjernih instrumenata stilova vožnje u Hrvatskoj, MDSI upitnik preveden je na hrvatski jezik i validiran na hrvatskom uzorku vozača.

2. Opis skale

Izvornu verziju Multidimenzionalne skale stilova vožnje (*The Multidimensional Driving Style Inventory*) konstruirali su i validirali Taubman-Ben-Ari, Mikulincer i Gillat, 2004. godine na uzorku izraelskih vozača. Skala mjeri različite osjećaje, ponašanja i navike koji su povezani s vožnjom općenito. Skala u originalu ima 44 čestice raspodijeljene u osam faktora: *disocijativni* (8 čestica), *anksiozni* (7 čestica), *rizični* (5 čestica), *ljutiti* (5 čestica), *sklonost brzini* (6 čestica), *opuštajući* (4 čestice), *strpljivi* (4 čestice) i *pažljivi stil vožnje* (5 čestica).

Skala je prevedena na hrvatski jezik od strane dva neovisna prevoditelja. Nakon postupka validacije skale na hrvatskom uzorku u konačnoj verziji skale ostale su 34 čestice raspodijeljene na pet faktora (vidi **Faktorsku strukturu**), od kojih je čestice pod rednim brojevima 3 i 31 potrebno obrnuto bodovati. Ispitanik svoje slaganje s pojedinom česticom izražava na skali od šest stupnjeva (1 – uopće ne; 6 – u potpunosti da). Ukupni rezultat ispitanika na pojedinoj subskali formira se kao prosječna vrijednost odgovora na česticama koje joj pripadaju. Veći prosječni rezultat na pojedinom stilu vožnje označava veću razinu prakticiranja misli i ponašanja karakterističnih za taj stil vožnje.

Validacija hrvatske verzije skale provedena je na prigodnom uzorku od ukupno 302 ispitanika, od čega su 193 žene i 110 muškaraca. Dobni raspon ispitanika je od 18 do 63 godine ($M = 28,00$, $SD = 10,69$). Kriterij odabira ispitanika bio je posjedovanje važeće vozačke dozvole B kategorije. Duljina posjedovanja vozačke dozvole u uzorku varirala je od pola godine do 42 godine ($M = 8,4$, $SD = 9,77$). Što se tiče čestine vožnje, 157 ispitanika (52 %) izjavilo je da svakodnevno vozi automobil, 58 ispitanika (19,1 %) vozi više puta tjedno, 23 ispitanika (7 %) vozi jednom tjedno, 50 ispitanika (16 %) vozi nekoliko puta mjesečno, dok 15 ispitanika (5 %) izjavljuje da vozi rijetko.

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Faktorska struktura

Eksploratornom faktorskom analizom, metodom zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora sa svojstvenom vrijednošću većom od 1 te uzimajući u obzir i Scree test (Cattell, 1966.), utvrđeno je **pet faktora**, tj. stilova vožnje koji zajedno objašnjavaju 49,3 % varijance (Tablica 1). Faktori su formirani nakon provedene varimax rotacije. S obzirom na to da su primjene originalnog upitnika na različitim kulturama (i jezicima) rezultirale različitim brojem faktora te zbog toga što je prilikom prevođenja upitnika na hrvatski jezik sadržaj i smisao nekih čestica značajno mijenjan, nije provedena konfirmatorna, nego eksploratorna faktorska analiza. U odnosu na originalnu verziju, hrvatska verzija skale u konačnici sadržava 34 čestice, odnosno 10 čestica nije imalo zadovoljavajuće zasićenje ni s jednim od faktora ili su imale podjednaka

zasićenja na više faktora, pa su stoga i izostavljene iz konačne verzije skale. (Primjer izbačenih čestica: *Dok vozim, nastojim se opustiti; Koristim tehnike opuštanja mišića prilikom vožnje; Zabrinut sam kad vozim po lošem vremenu*). S obzirom na to da je originalna skala konstruirana i validirana u Izraelu, vjerojatne kulturalne razlike su dovele do toga da neke čestice nisu imala visoka zasićenja prilikom primjene adaptirane verzije na hrvatskom uzorku vozača. Osim toga, prilikom prijevoda neke čestice bilo je potrebno u većoj mjeri izmijeniti (primjerice, neke su čestice prilagođene situacijama vožnje automobila s automatskim mjenjačem, te su onda one prilagođavane na situacije vožnje automobila s ručnim mjenjačem koji su u Hrvatskoj znatno češće zastupljeni). Vjerojatno su to dva osnovna razloga izostavljanja deset čestica iz hrvatske verzije skale stilova vožnje.

U faktor **Strpljivog i pažljivog stila vožnje**, koji objašnjava 7,8 % varijance, uključene su četiri čestice, a najveće zasićenje tim faktorom imaju čestice pod rednim brojevima 18 (Temeljim svoje ponašanje na motu „bolje spriječiti nego liječiti“) i 32 (*Imam tendenciju da vozim oprezno*). **Anksioznim stilom vožnje** nazvan je faktor koji objašnjava 11,08 % varijance i sadrži pet čestica, a najveće zasićenje imaju čestice 26 (*Uznemiren/a sam dok vozim*) i 24 (*Nervozan/a sam dok vozim*). Idući faktor objašnjava 11,27 % varijance, sadrži 10 čestica od kojih najveće zasićenje imaju čestice 13 (*Kad se na semaforu upali zeleno svjetlo, a vozač ispred mene ne krene odmah, nastojim ga podsjetiti (požuriti) da krene*) i 33 (*Trubim drugim vozačima*). Ovaj faktor predstavlja **Ljutiti stil vožnje**. U **Disocijativni stil vožnje** uključeno je 10 čestica, objašnjava 8,68 % varijance, a čestice koje imaju najveće zasićenje na ovom faktoru su 21. (*Zaboravim da su mi uključena duga svjetla dok me drugi vozači ne upozore blicanjem svjetala*) i 11. (*Zamislim se ili izgubim u mislima, tako da ne primijetim ljude na pješačkom prijelazu*). **Rizični stil vožnje** uključuje pet čestica, objašnjava 10,48 % varijance, a čestice s najvećim zasićenjem na ovom faktoru su 5. (*Uživam u osjećaju vožnje „na rubu“*) i 34. (*Uživam u uzbuđenju tijekom opasne vožnje*).

Koeficijenti korelacija među subskalama prikazani su u Tablici 2. i kreću se u rasponu od ,13 do ,45. Strpljivi i pažljivi stil vožnje u negativnoj je vezi s anksioznim i ljutitim stilom vožnje, ljutiti stil pozitivno je povezan s rizičnim i disocijativnim stilom, dok je disocijativni stil vožnje u pozitivnoj vezi i s anksioznim stilom. Sve dobivene povezanosti su logične i u skladu s rezultatima istraživanja u kojem se primjenjivala izvorna verzija ove skale (Taubman-Ben-Ari i sur., 2004). S obzirom na veličinu koeficijenata povezanosti među subskalama, izračunata je faktorska analiza uz kosokutnu rotaciju te je utvrđeno da je raspored čestica po faktorima ostao isti kao i kod varimax rotacije, ali su saturacije bile znatno niže.

Tablica 1. Faktorska struktura Multidimenzionalne skale stilova vožnje (N = 303)*

Redni broj čestice	Strpljivi i pažljivi stil	Anksiozni stil	Ljutiti stil	Disocijativni stil	Rizični stil
1.					,60
2.			,68		
3.		,60			
4.			,38		
5.					,81
6.			,52		
7.		,80			
8.				,39	
9.			,59		
10.	-,70				
11.				,60	
12.			,54		
13.			,73		
14.	-,67				
15.			,53		
16.				,45	
17.					,78
18.	-,72				
19.					,69
20.				,40	
21.				,64	
22.			,50		
23.				,61	
24.		,83			
25.			,59		
26.		,88			
27.				,52	
28.				,52	
29.				,46	
30.				,48	
31.		,69			
32.	-,72				
33.			,70		
34.					,82
Karakteristični korijen	2,65	3,77	3,83	2,95	3,56
Objašnjena varijanca (%)	7,80	11,08	11,29	8,68	10,48

*U tablici su prikazane samo vrijednosti faktorskih zasićenja većih od 0,30.

Tablica 2. Koeficijenti povezanosti među subskalama

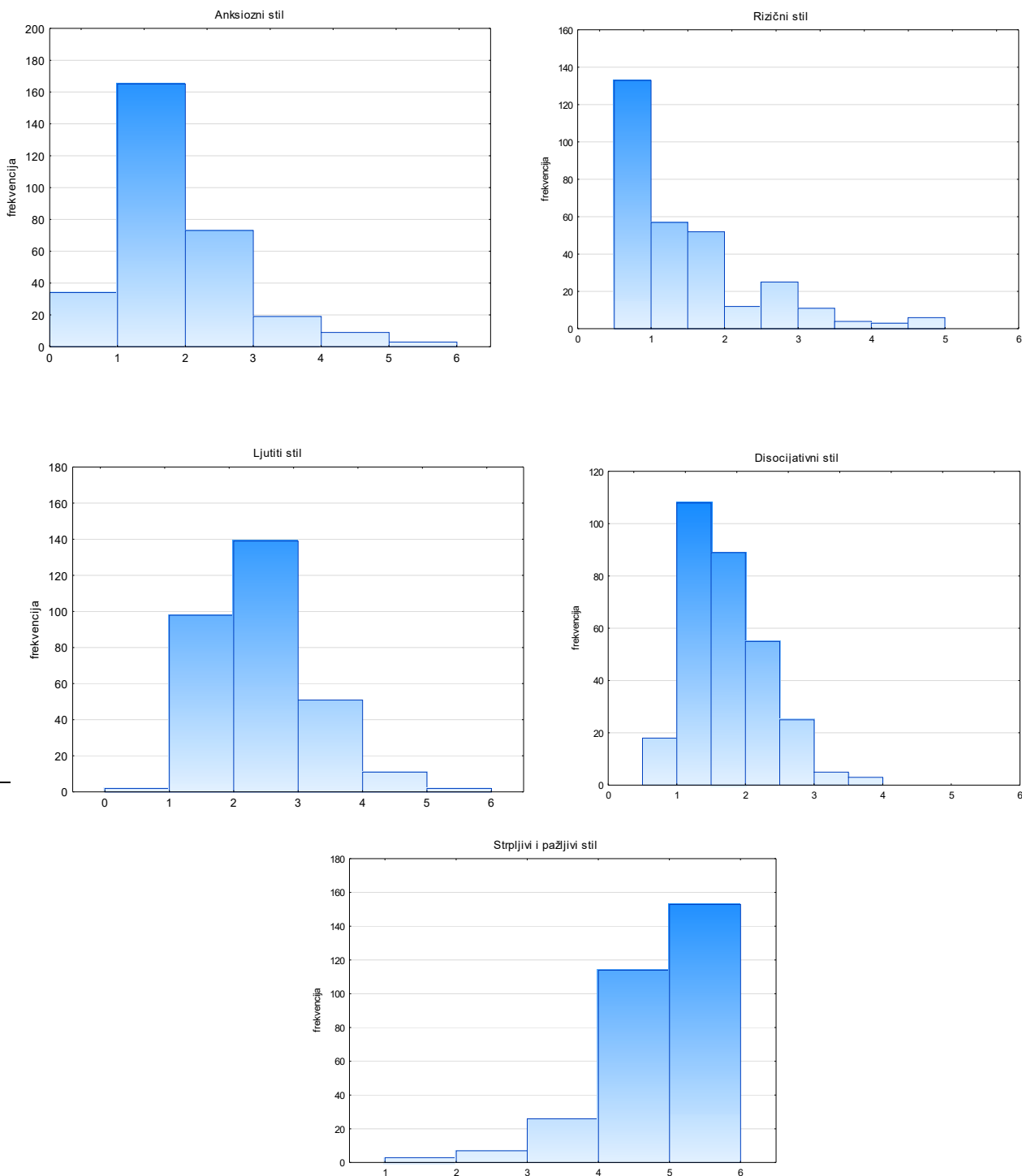
	Stilovi vožnje				
	Strpljivi i pažljivi	Anksiozni	Ljutiti	Disocijativni	Rizični
Strpljivi i pažljivi stil	1,00				
Anksiozni stil	-,13*	1,00			
Ljutiti stil	-,28**	,01	1,00		
Disocijativni stil	-,08	,45**	,19**	1,00	
Rizični stil	-,45**	-,08	,41**	,10	1,00

*p < ,05; **p < 0,01

3.2. Osnovni deskriptivni parametri i osjetljivost**Tablica 3. Osnovni deskriptivni podatci i indikatori osjetljivosti i pouzdanosti pet subskala stilova vožnje**

	Strpljivi i pažljivi stil	Rizični stil	Anksiozni stil	Disocijativni stil	Ljutiti stil
Broj čestica	4	5	10	10	5
Dobiveni raspon	1,5 – 6	1 – 4,8	1 – 6	1 – 4	1 – 5,5
M	5,00	1,60	1,97	1,78	2,48
SD	0,79	0,87	0,91	0,57	0,81
C	5,25	1,20	1,80	1,70	2,40
D	5,25	1	1,4	1,3	2,3
Koeficijent varijabilnosti	15,87 %	54,14 %	46,21 %	32,28 %	32,60 %
Fergusonov delta koeficijent	,89	,80	,95	,94	,96
Shapiro Wilk W	,90 (p< ,01)	,73 (p< ,01)	,86 (p< ,01)	,93 (p< ,01)	,96 (p< ,01)
Asimetričnost*	-1,33 (0,14)	1,77 (0,14)	1,60 (0,14)	0,94 (0,14)	0,75 (0,14)
Spljoštenost*	2,93 (0,28)	2,77 (0,28)	3,27 (0,28)	0,85 (0,28)	0,61 (0,28)
Cronbach α	,78	,86	,87	,73	,81
Prosječna interkorelacija	,47	,58	,58	,22	,30

* u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške

Slika 1. Prikaz distribucija rezultata za pojedine subskale

Uzimajući u obzir više indikatora osjetljivosti poput standardne devijacije, dobivenog raspona, indeksa varijabilnosti i vrijednosti Fergusonovog koeficijenta, možemo kazati da subskale imaju zadovoljavajuću osjetljivost (Tablica 3).

Distribucije rezultata grafički su prikazane (Slika 1), a iz Tablice 3 vidljivo je da distribucije svih pet subskala značajno odstupaju od normalne. Na četiri subskale koje mjere manje poželjna ponašanja distribucije rezultata pomaknute su prema nižim vrijednostima, dok su na subskali sigurne i pažljive vožnje (poželjno ponašanje) rezultati pomaknuti prema višim vrijednostima. Unatoč značajnom odstupanju distribucija od normalne, pretpostavilo se da to ne bi trebalo bitno

iskriviti rezultate multivarijantnih statističkih postupaka. Ta pretpostavka formirana je na osnovu rezultata Curran, West i Fincha (1997, prema Kline 2011) koji su na osnovu simulirajućih modela zaključili da se ekstremno odstupajućim distribucijama mogu smatrati one s vrijednostima indeksa asimetričnosti većima od 3 te indeksima spljoštenosti većima od 8 ili čak 10. Iako ovi kriteriji nisu fiksno određeni i uvelike ovise o uzorku, mogu služiti kao okvirna smjernica.

Pouzdanosti subskala tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) na ovom uzorku su zadovoljavajuće (od ,73 do ,87), a prosječne korelacije među česticama kreću se u rasponu od ,22 do ,58 (Tablica 3).

3.3. Sadržajna valjanost

Koeficijenti korelacije pojedinih čestica s ukupnim rezultatom faktora kojem pripadaju kreću se u rasponu od umjerenih do visokih. Tako za faktor anksioznog stila raspon korelacija je od ,68 do ,88, za rizični stil vožnje od ,68 do ,89, za ljutiti stil od ,44 do ,71, za strpljivi i pažljivi stil od ,71 do ,82, dok za disocijativni stil od ,40 do ,62. Ako se uzme u obzir i ukupni postotak objašnjene zajedničke varijance od 49,3 %, možemo kazati da podatci indirektno ukazuju na sadržajnu valjanost skale.

3.4. Faktorska valjanost

U originalnom upitniku validiranom na izraelskom uzorku utvrđeno je osam stilova vožnje, dok je na hrvatskom uzorku utvrđeno pet stilova te je deset čestica izbačeno iz konačne hrvatske verzije skale (vidi **Faktorska struktura**).

Razlika u broju faktora hrvatske verzije skale u odnosu na originalnu faktorsku strukturu posljedica je činjenice da je na hrvatskom uzorku došlo do spajanja dvaju faktora iz originalne verzije: pažljivi stil i strpljivi stil vožnje u našoj verziji izlučili su se kao jedan faktor (nazvan *pažljivi i strpljivi stil vožnje*). Također, stil sklonosti brzini i rizični stil vožnje na našem uzorku fuzioniran je u zajednički faktor nazvan *rizičnim stilom vožnje*. Tri od četiri čestice koje su u originalnoj verziji tvorile *opuštajući stil vožnje* kod nas nisu imale adekvatno zasićenje ni na jednom od faktora, dok je četvrta čestica originalno pripadajuća ovom faktoru kod nas pripala faktoru *disocijativnog stila vožnje (Meditiram dok vozim)*. Zbog navedenog u našoj verziji skale ovaj faktor nije se izdvojio.

Općenito se može kazati da je na našem uzorku, u odnosu na rezultate izvorne verzije skale, došlo do fuzioniranja faktora pažljivog i strpljivog stila vožnje u zajednički faktor nazvan strpljivim i pažljivim stilom vožnje te stila sklonost brzini i rizičnog stila (iz izvorne verzije) pod isti faktor nazvan rizičnim stilom vožnje. U našoj verziji nije izdvojen jedan faktor koji postoji u izvornoj verziji (*Opuštajući stil*). Svi ostali faktori sadrže identične čestice kao i izvorna verzija skale. Unatoč znatnom preklapanju faktorskih struktura ovog i izvornog upitnika, valja naglasiti da su na hrvatskom uzorku faktori formirani eksploratornom faktorskom analizom. Ovaj postupak primijenjen je stoga što je prilikom prijevoda čestica, zbog kulturoloških razlika, sadržaj nekih čestica znatno mijenjan. S obzirom na to da faktorsko rješenje dobiveno eksploratornom faktorskom analizom ovisi o samom uzorku, moguće je da se na drugim uzorcima dobije i ponešto drugačija faktorska struktura upitnika.

3.5. Konvergentna valjanost

Na dijelu ispitanika (N = 108) uz stilove vožnje ispitane su i osobine ličnosti mjerene hrvatskom verzijom HEXACO-PI-R upitnika (Babarović i Šverko, 2013). Rezultati povezanosti stilova vožnje s dimenzijama ličnosti prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Koeficijenti povezanosti između dimenzija ličnosti (HEXACO-PI-R) i rezultata na subskalama stilova vožnje

Dimenzije ličnosti	Subskale stilova vožnje				
	Strpljivi i pažljivi stil	Anksiozni stil	Ljutiti stil	Disocijativni stil	Rizični stil
Poštenje – poniznost	,23*	-,05	-,30**	-,26**	-,33**
Emocionalnost	,30**	,44**	-,23*	,20*	-,40**
Ekstraverzija	,07	-,35**	-,02	-,24*	-,12
Ugodnost	,13	,05	-,32*	-,04	-,19
Savjesnost	,24*	-,08	-,27**	-,31**	-,21*
Otvorenost	,14	,10	-,14	-,04	-,18

**p < ,01; *p < ,05

Iz Tablice 4. vidljivo je da je rezultat na dimenziji *Emocionalnost* značajno povezan s rezultatom na svim subskalama stilova vožnje. Oni koji imaju viši rezultat na toj dimenziji, odnosno koji inače izražavaju veći stupanj straha od fizičke opasnosti, doživljavaju viši stupanj anksioznosti u drugim društvenim situacijama te su skloniji traženju emocionalne potpore od drugih imaju veći rezultat na subskalama anksioznog, strpljivog i pažljivog stila vožnje te disocijativnog stila vožnje, dok imaju niži rezultat (rjeđe prakticiraju) ponašanja svrstanog pod rizični i ljutiti stil vožnje.

Osobe koje imaju viši rezultat na dimenziji ličnosti nazvanoj *Poštenje – poniznost*, a koje inače karakterizira tendencija da poštuju pravila, skloniji su prakticiranju strpljivog i pažljivog stila vožnje, dok izbjegavaju rizični, ljutiti i disocijativni stil vožnje. Slično je i s dimenzijom *Savjesnosti*, odnosno savjesnije osobe više prakticiraju strpljivi i pažljivi stil vožnje, a rjeđe rizični, ljutiti i disocijativni. Nadalje, viši rezultat na skali *Ekstraverzije* povezan je s nižim rezultatom na anksioznom i disocijativnom stilu vožnje, dok je *Ugodnost* negativno povezana s ljutitim stilom vožnje. Sve opisane relacije u skladu su s teorijskom osnovom (Taubman-Ben-Ari i sur., 2004) te ukazuju na zadovoljavajuću konvergentnu valjanost skale stilova vožnje.

3.6. Kriterijska valjanost

Spearmanov koeficijent povezanosti rezultata na subskalama stilova vožnje i povijesti prometnih prekršaja ukazuje na pozitivnu povezanost rizičnog stila vožnje i počinjenja prekršaja ($r = ,15$, $p < ,05$) te negativnu povezanost anksioznog stila vožnje i počinjenja prekršaja ($r = -,16$, $p < ,05$). Potrebno je napomenuti da su ove korelacije relativno niske, a djelomičan razlog tomu jest to što se ispitanike pitalo samo za prekršaje počinjene u zadnjih pet godina, kao i činjenica da uzorak ispitanika uglavnom čine osobe mlađe životne dobi i s malo vozačkog iskustva.

Zaključno, dobiveni rezultati ukazuju na to da je opisana *Multidimenzionalna skala stilova vožnje* osjetljiv, valjan i pouzdan mjerni instrument. S obzirom na to da je u Republici Hrvatskoj broj prometnih nezgoda na znatnoj višim razinama nego u zemljama zapadne Europe, ova skala može biti koristan alat u više područja prometne psihologije. Treba naglasiti da je uzorak u ovom istraživanju prigodan i pristran (veći udio mladih vozača i više ženskih ispitanika), a istraživanja pokazuju da su mladi vozači „rizičnija“ skupina vozača, stoga je potrebno provesti dodatne provjere ovog instrumenta na dobno i spolno nepristranim uzorcima.

4. Literatura

- Babarović, T. i Šverko, I. (2013). The HEXACO personality domains in the Croatian sample. *Društvena istraživanja*, 3, 397–411.
- Cattell, R. B. (1966). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 245–276.
- Državni zavod za statistiku (2015). Registrirana cestovna vozila i cestovne prometne nesreće, Zagreb.
- French, D. J., West, R. J., Elander, J. i Wilding, J. M. (1993). Decision-making style, driving style, and self-reported involvement in road traffic accidents. *Ergonomics* 36, 627–644.
- Horvat, R. (2005). Policija i sigurnost cestovnog prometa – Uloga i prekršajno kažnjavanje. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 541–572. Zagreb.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Poó, F. M., Taubman-Ben-Ari, O., Ledesma, R. D. i Díaz-Lázaro, C. M. (2013). Reliability and validity of a Spanish-language version of the multidimensional driving style inventory. *Transportation Research Part F*, 17, 75–87.
- Reason, J. T., Manstead, A., Stradling, S., Baxter, J. S. i Campbell, K. (1990). Errors and violations on the roads: a real distinction? *Ergonomics*, 33, 1315–1332.
- Taubman-Ben-Ari, O., Mikulincer, M. i Gillath, O. (2004). Multidimensional Driving Style Inventory – scale construct and validation. *Accident Analysis and Prevention*, 36, 323–332.
- Taubman-Ben-Ari, O. i Yehiel, D. (2012). Driving styles and their associations with personality and motivation. *Accident Analysis and Prevention*, 45, 416–422.

Sljedeće tvrdnje odnose se na osjećaje i ponašanja tijekom vožnje. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odgovorite u kojoj mjeri se navedena tvrdnja odnosi na Vas. Svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom izrazite označavanjem odgovarajućeg broja na skali od 1 do 6 pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1 -Uopće NE**
2 -Uglavnom NE
3 -Donekle NE
4 -Donekle DA
5 -Uglavnom DA
6 -U potpunosti DA

1. Namjerno vozim preblizu drugih vozača.	1	2	3	4	5	6
2. Trubim ili blicam vozačima ispred kako bih izrazila svoje frustracije.	1	2	3	4	5	6
3. Osjećam da imam kontrolu nad vožnjom. ®	1	2	3	4	5	6
4. Prolazim kroz semafor ukoliko se upravo uključilo crveno svjetlo.	1	2	3	4	5	6
5. Uživam u osjećaju vožnje „na rubu“.	1	2	3	4	5	6
6. Dok sam u gužvi, i vozila u traci pored mene se počnu kretati, nastojim se što prije ubaciti u tu traku.	1	2	3	4	5	6
7. Vožnja me čini frustriranom.	1	2	3	4	5	6
8. Maštam dok vozim kako bi mi vrijeme brže prošlo.	1	2	3	4	5	6
9. Psujem na druge vozače.	1	2	3	4	5	6
10. Vozim oprezno.	1	2	3	4	5	6
11. Zamislim se ili izgubim u mislima, tako da ne primijetim ljude na pješačkom prijelazu.	1	2	3	4	5	6
12. Dok sam u gužvi, razmišljam kako se što brže provući kroz gužvu.	1	2	3	4	5	6
13. Kad se na semaforu upali zeleno svjetlo a vozač ispred mene ne krene odmah, nastojim ga podsjetiti (požuriti) da krene.	1	2	3	4	5	6
14. Na raskrižju gdje nemam pravo prednosti, strpljivo čekam da prođu vozila koja imaju prednost.	1	2	3	4	5	6
15. Kad se netko na cesti pokuša ubaciti ispred mene, vozim na način da pokušam to spriječiti.	1	2	3	4	5	6
16. Uređujem kosu/šminku dok vozim.	1	2	3	4	5	6
17. Volim riskirati dok vozim.	1	2	3	4	5	6
18. Temeljim svoje ponašanje na motu „bolje spriječiti nego liječiti“.	1	2	3	4	5	6
19. Volim uzbuđenje zbog flertanja sa smrću ili tragedijom.	1	2	3	4	5	6
20. Meditiram tijekom vožnje.	1	2	3	4	5	6
21. Zaboravim da su mi uključena duga svjetla dok me drugi vozači ne upozore blicanjem svjetla.	1	2	3	4	5	6
22. Kad netko u prometu učini nešto što me živcira, blicnem mu dugim svjetlima.	1	2	3	4	5	6
23. Loše procjenjujem brzinu nadolazećeg vozila.	1	2	3	4	5	6
24. Nervozna sam dok vozim.	1	2	3	4	5	6
25. Postajem nestrpljiva tokom gužve na cesti.	1	2	3	4	5	6
26. Uznemirena sam dok vozim.	1	2	3	4	5	6
27. Namjeravam uključiti brisače, ali zabunom uključim svjetla.	1	2	3	4	5	6

28.	Kad se na semaforu upali zeleno nehotice pokušavam krenuti u trećoj brzini.	1	2	3	4	5	6
29.	Loše isplaniram rutu svog puta, pa upadnem u prometnu gužvu koju sam mogla izbjeći.	1	2	3	4	5	6
30.	Zamalo udarim nešto na parkiralištu zbog loše procjene razmaka.	1	2	3	4	5	6
31.	Osjećam se ugodno dok vozim. ®	1	2	3	4	5	6
32.	Imam tendenciju da vozim oprezno.	1	2	3	4	5	6
33.	Trubim drugim vozačima.	1	2	3	4	5	6
34.	Uživam u uzbuđenju tijekom opasne vožnje.	1	2	3	4	5	6

® Čestice koje treba obrnuto bodovati

Formiranje rezultata: Za svaku subskalu ukupni rezultat formira se kao prosječna vrijednost ispitanikovih procjena na sljedećim česticama:

Strpljivi i pažljivi stil: 10, 14, 18, 32

Anksiozni stil: 3, 7, 24, 26, 31

Ljutiti stil: 2, 4, 6, 9, 12, 13, 15, 22, 25, 33

Disocijativni stil: 8, 11, 16, 20, 21, 23, 27, 28, 29, 30

Rizični stil: 1, 5, 17, 19, 34

Skala kvalitete bračne komunikacije

Konstruirale: Vera Ćubela Adorić i Jelena Jurević
Priredila: Vera Ćubela Adorić

1. Teorijska osnova

Kvaliteta komunikacije s partnerom jedan je od ključnih elemenata u ocjeni kvalitete veze i jedan od najvažnijih prediktora zadovoljstva vezom (Karney i Bradbury, 1995; Noller i Fitzpatrick, 1990). Percepcija kvalitetne komunikacije, u smislu otvorenosti, iskrenosti, uzajamnog razumijevanja, dijeljenja pozitivnih i negativnih osjećaja te zajedničkog raspravljanja i rješavanja problema, u Zapadnoj kulturi predstavlja zapravo opći standard zadovoljavajuće veze. Zato ne iznenađuje da su upravo problemi u komunikaciji najčešći razlog zbog kojeg partneri traže stručnu pomoć terapeuta (Baucom i Adams, 1987; Fincham, 2004). Dakako, intervencije se u tim situacijama ne mogu zadržati na općoj ocjeni kvalitete komunikacije, već se moraju usmjeriti na specifične obrasce, stilove ili taktike koje u komuniciranju partneri koriste, poput povlačenja, kritiziranja, okrivljavanja partnera itd. Danas postoji opsežna literatura o destruktivnim i konstruktivnim obrascima komuniciranja u vezi te specifičnim komunikacijskim stilovima i vještinama kao što su aktivno slušanje, upućivanje direktnih poruka i pokazivanje poštovanja prema partneru (v. detaljnije npr. kod Fincham, 2004). Razvijen je niz postupaka namijenjenih ispitivanju različitih komunikacijskih vještina i specifičnih ponašanja u određenim situacijama interakcije (npr. tijekom sukoba ili rasprave o problemima u vezi, pri donošenju odluka itd.), koji se temelje na samoiskazu, kao i na kodiranju opaženoga verbalnog i/ili neverbalnog ponašanja partnera tijekom interakcije (v. detaljnije npr. kod Noller i Feeney, 2004).

Skala koja je prikazana u ovome prilogu pripada drugoj skupini tzv. općih mjera, koje su konstruirane s ciljem dobivanja nekog pokazatelja ukupne kvalitete komunikacije u konkretnoj situaciji interakcije (npr. Skala komunikacije u vezi, engl. *Relational Communication Scale*; Burgoon i Hale, 1984) ili u vezi općenito (npr. Skala komunikacije iz upitnika ENRICH; Olson, Fournier i Druckman, 1985, prema Jurević, 2007), neovisno o specifičnim komunikacijskim stilovima ili vještinama partnera. Osim što je komunikacija s partnerom jedna (ali vrlo važna) domena funkcioniranja veze, potreba za ovakvim mjerama proizlazi iz zapažanja da se zadovoljni i nezadovoljni parovi ne razlikuju nužno po komunikacijskim vještinama, već prvenstveno po općem afektivnom tonu, odnosno pozitivnosti i otvorenosti svoje komunikacije (Fincham, 2004; van den Troost, Vermulst, Gerris i Matthijs, 2005). Stoga ove mjere uključuju tvrdnje koje se odnose na ocjenu komunikacije u terminima otvorenosti, iskrenosti, uzajamnoga slušanja, podrške i razumijevanja, kao i općega zadovoljstva komunikacijom. U njihovoj validaciji uglavnom se ispituje relacija s mjerama zadovoljstva bračnom vezom općenito, kao i s drugim pokazateljima kvalitete funkcioniranja, poput stabilnosti veze ili uspješnosti rješavanja konflikata. Pritom je ključno voditi računa da se te mjere sadržajno ne preklapaju s konkretnom mjerom kvalitete komunikacije, posebice kad se koriste mjere bračnoga zadovoljstva (van den Troost i sur., 2005). Važno je istaknuti da je u konstrukciji skale koja je prikazana u ovome prilogu jedan od osnovnih kriterija pri odabiru tvrdnji bilo upravo sadržajno nepreklapanje s tvrdnjama na mjerama bračnoga zadovoljstva i kvalitete funkcioniranja u drugim domenama.

Skala kvalitete bračne komunikacije sastavni je dio opsežnijeg upitnika (Upitnik percipirane kvalitete bračnih odnosa, UPBKO) koji su 2006. godine konstruirale Ćubela Adorić i Jurević za potrebe istraživanja osnovnih obrazaca (ne)slaganja među partnerima u evaluaciji kvalitete bračnoga funkcioniranja (v. detaljnije kod Jurević, 2007). Preostale skale u ovom upitniku namijenjene su ispitivanju bračnoga zadovoljstva i stabilnosti te evaluacije nekih drugih aspekata bračnoga funkcioniranja, poput prisnosti, pravednosti, seksualnih odnosa, roditeljstva i uspješnosti rješavanja konflikata. Neke od tih skala prikazane su u ranijim svescima *Zbirke* (usp.

Ćubela Adorić i Juranić, 2010; Ćubela Adorić i Kovač, 2010; Ćubela Adorić i Mičić, 2010; Ćubela Adorić, Mičić i Nekić, 2014; Ćubela Adorić i Vugdelija, 2010).

2. Opis skale

Skala kvalitete bračne komunikacije sadrži deset tvrdnji koje se odnose na opću evaluaciju kvalitete komunikacije s partner(ic)om (npr. *Suprug/a i ja o svemu otvoreno razgovaramo; Moj/a me suprug/a često ne shvaća.*). Sadržaj svih čestica može se vidjeti u prikazu skale na kraju ovoga priloga, u kojem je prikazana verzija za muškarce. Naime, kao i ostali instrumenti u sklopu UPKBO, i ova skala ima zasebne forme za muškarce i žene. Treba uočiti također da je polovina tvrdnji na ovoj skali formulirana negativno (tj. u smjeru negativne evaluacije komunikacije s bračnim partnerom), pa procjene na njima, prije izračunavanja ukupnoga rezultata na skali, treba bodovati u suprotnome smjeru nego kod ostalih čestica.

Stupanj svoga (ne)slaganja s pojedinim tvrdnjama ispitanik izražava na skali procjene od 7 stupnjeva (-3 = potpuno netočno; +3 = potpuno točno). Pri bodovanju se procjene kodiraju od 1 do 7, u smjeru pozitivnije ocjene komunikacije s partner(ic)om, pri čemu se kod prvih pet čestica procjena „potpuno netočno” (-3) boduje s 1, a procjena „potpuno točno” (+3) sa 7, dok je kod preostalih čestica smjer bodovanja obrnut. U skladu s pretpostavljenom jednodimenzionalnošću ovog instrumenta, ukupni rezultat određuje se kao prosječna vrijednost procjena na pojedinim česticama, a teoretski raspon rezultata je između 1 i 7. Pritom veći rezultat upućuje na pozitivniju ocjenu komunikacije s partner(ic)om.

Skala je prvi put primijenjena u istraživanju u kojem je sudjelovalo 366 ispitanika, odnosno 183 bračna para iz različitih dijelova RH, koji su regrutirani postupkom „snježne grude“ (v. detaljnije kod Jurević, 2007). Radi se o partnerima u dobi između 22 i 45 godina ($M = 30,3$, $SD = 4,28$), koji su u vrijeme sudjelovanja u istraživanju bili u braku između tri i sedam godina ($M = 4,7$, $SD = 1,49$). Svaki je par kontaktiran zasebno, a partneri su potom nezavisno popunili upitnik koji je, osim ovdje prikazane skale, sadržavao i niz drugih mjera kvalitete bračnoga funkcioniranja iz UPKBO. Osim rezultata ove primjene, u nastavku teksta bit će prikazani i dostupni rezultati nekih kasnijih primjena izvorne verzije u dobno heterogenijoj skupini žena (Lacković-Grgin, Nekić i Penezić, 2009) te skraćene verzije od pet čestica u jednoj skupini trudnica i njihovih partnera (Nakić Radoš, Soljačić Vraneš i Šunjić, 2014, 2015).

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Latentna struktura i pouzdanost tipa unutarnje konzistencije

Analiza latentne strukture ove skale provedena je metodom zajedničkih faktora, s kvadriranim koeficijentima multiple korelacije kao procjenama komunaliteta. Rezultati ove analize, na podacima cijelog uzorka i podskupina prema spolu, prikazani su u Tablici 1. Kao što se može vidjeti, u svim su analizama dobivene solucije s jednim faktorom čiji je karakteristični korijen veći od 1. U prilog homogenosti ovog niza čestica govore i rezultati analize pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Tablica 2). Uz relativno visoke vrijednosti Cronbachova alpha koeficijenta (.87 – .88), utvrđeno je da devet od deset čestica ima razmjerno visoke nespuriozne korelacije s ukupnim rezultatom (.54 ili više). Izuzetak je čestica br. 5 (*I kad jedno drugo kritiziramo, nastojimo ne reći nešto što bi onog drugog moglo povrijediti.*), vjerojatno zato što se zapravo ne odnosi izravno na ocjenu kvalitete komunikacije već prije reflektira jednu specifičnu orijentaciju ili taktiku u komunikaciji koja može, ali i ne mora pridonositi kvaliteti komunikacije. U skladu s tim, čestica br. 5 ima razmjerno niže (premda ne i nisko) zasićenje izlučenim faktorom, kao i nespurioznu korelaciju s ukupnim rezultatom. Kad se ova čestica izostavi, vrijednost Cronbachova alpha koeficijenta povećava se na .89 (u cijelom uzorku i poduzorku žena), odnosno na .88 (u poduzorku muškaraca).

S obzirom na to da dobiveni obrasci rezultata sugeriraju da čestica br. 5 zapravo ne pridonosi homogenosti ovog niza (što je bila izvorna intencija u konstrukciji ove skale), latentna struktura analizirana je i postupkom konfirmatorne faktorske analize u programu AMOS 20. Zbog asimetričnosti distribucija podataka (usp. Tablicu 2) korišten je postupak analize asimptotskih kovarijanci (ADF, *Asymptotic Distribution Free*). Ukratko, dobiveni indeksi slaganja pokazuju bolje pristajanje modela bez čestice br. 5 ($\chi^2/df = 2,43$, $RMSEA = ,06$ [04-,08], $Pclose = ,13$, $SRMR = ,06$, $GFI = ,91$) nego modela sa svih deset čestica ($\chi^2/df = 4,66$, $RMSEA = ,10$ [08-,12], $Pclose = ,00$, $SRMR = ,05$, $GFI = ,88$). U skladu s opisanim rezultatima eksploratorne analize standardizirano faktorsko zasićenje čestice br. 5 u modelu s 10 indikatora je nisko (,30). U modelu bez te čestice vrijednosti svih standardiziranih faktorskih zasićenja zadovoljavajuće su visoke (između ,64 i ,89).

Imajući u vidu rezultate analize latentne strukture, u narednim su odjeljcima prikazani rezultati analiza u kojima je korištena verzija s devet čestica. No, treba napomenuti da su dodatne analize pokazale da se obrasci dobivenih rezultata ne razlikuju ovisno o tome je li čestica br. 5 uključena u izračunavanje ukupnog rezultata na ovoj skali. Budući da se prethodno opisani rezultati temelje na samo jednoj njezinoj primjeni, prije konačne odluke o (ne)uključivanju čestice br. 5 važno je provjeriti stabilnost dobivenog obrasca zasićenja u novim uzorcima. Zato bi poželjno bilo u budućim primjenama koristiti niz sa svih deset čestica te provjeriti stabilnost ovdje opisane konfiguracije. Prema dostupnim podacima, skala je pokazala zadovoljavajuće visoku homogenost u istraživanju s trudnicama (verzija s pet čestica: $\alpha = ,84$; Nakić Radoš i sur., 2014) i njihovim partnerima (verzija s pet čestica: $\alpha = ,80$; Nakić Radoš i sur., 2015), kao i u istraživanju s dobno heterogenim uzorkom žena (verzija s 10 čestica: $\alpha = ,92$; Lacković-Grgin i sur., 2009). U prikazu rezultata potonjih istraživanja nema međutim detaljnijih navoda o karakteristikama i eventualnoj problematičnosti pojedinih čestica.

Tablica 1. Rezultati analize na zajedničke faktore i pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije u cijelom uzorku i podskupinama muškaraca i žena

čestica	cijeli uzorak (N = 366)		muškarci (N = 183)		žene (N = 183)	
	Γ_{iF}	Γ_{it}	Γ_{iF}	Γ_{it}	Γ_{iF}	Γ_{it}
1.	-,70	,65	-,69	,64	-,71	,67
2.	-,66	,60	-,67	,62	-,65	,57
3.	-,67	,62	-,69	,63	-,65	,61
4.	-,76	,69	-,76	,70	-,77	,69
5.	-,31	,29	-,36	,34	-,26	,25
6.	-,63	,58	-,61	,55	-,65	,60
7.	-,59	,56	-,66	,63	-,57	,54
8.	-,71	,68	-,70	,67	-,73	,68
9.	-,79	,74	-,76	,71	-,82	,76
10.	-,72	,67	-,70	,65	-,74	,69
karakteristični korijen	4,442		4,458		4,495	
% zaj. varijance	44,4		44,6		45,0	

Tablica 2. Deskriptivni parametri Skale kvalitete bračne komunikacije u cijelom uzorku i podskupinama muškaraca i žena

	N	M	min	max	SD	Asimetri- čnost*	Spljošte- nost*	K-S D	W	α
VERZIJA S 10 ČESTICA										
cijeli	366	5,6	1,6	7,0	0,983	-1,08	1,17	,12	,92	,87
uzorak						(0,13)	(0,26)	(p < ,01)	(p < ,01)	
muškarci	183	5,7	2,7	7,0	0,936	-0,87	0,27	,12	,93	,88
						(0,18)	(0,36)	(p < ,05)	(p < ,01)	
žene	183	5,6	1,6	7,0	1,024	-1,23	1,66	,11	,91	,87
						(0,18)	(0,36)	(p < ,01)	(p < ,01)	
VERZIJA S 9 ČESTICA										
cijeli	366	5,7	1,3	7,0	1,032	-1,18	1,40	,13	,91	,89
uzorak						(0,13)	(0,25)	(p < ,01)	(p < ,01)	
muškarci	183	5,7	2,5	7,0	0,993	-0,94	0,29	,12	,92	,88
						(0,18)	(0,36)	(p < ,01)	(p < ,01)	
žene	183	5,7	1,3	7,0	1,070	-1,36	2,15	,13	,89	,89
						(0,18)	(0,36)	(p < ,01)	(p < ,01)	

* – u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške; K-S D – Kolmogorov-Smirnovljevi D indeksi; W – Shapiro-Wilk W indeks.

3.2. Deskriptivni parametri

U Tablici 2 prikazani su osnovni deskriptivni statistički podaci Skale kvalitete bračne komunikacije u cijelom uzorku i podskupinama muškaraca i žena. Kao što pokazuju rezultati Kolmogorov-Smirnovljeva testa (D) i Shapiro-Wilk testa (W), dobivene distribucije rezultata značajno odstupaju od normalne. Utvrđena odstupanja vjerojatno odražavaju ne samo stvarni dojam o, u prosjeku, visokoj kvaliteti bračne komunikacije kod sudionika u ovom istraživanju već i moguću dodatnu samoselekciranost uzorka upravo temeljem i subjektivne kvalitete bračne veze; naime, sudjelovanje u istraživanju bilo je ne samo dobrovoljno već i uvjetovano spremnošću obaju partnera za sudjelovanje. Pomak distribucije u smjeru viših vrijednosti utvrđen je i u već spomenutom istraživanju s trudnicama (M = 5,6, SD = 1,11; Nakić Radoš i sur., 2014), kao i u istraživanju s dobno heterogenom skupinom žena (M = 5,3, SD = 1,37; Lacković-Grgin i sur., 2009).

Nadalje, između muškaraca i žena u uzorku parova u kojem je prvi put ova skala primijenjena, u prosjeku, nije bilo značajne razlike u rezultatima na ovoj skali (t = -0,82, df = 364, p = ,41). Činjenica da se zapravo radi o bračnim partnerima omogućila je i usporedbe među partnerima. Rezultati t-testa za zavisne uzorke također su pokazali da se partneri i partnerice, u prosjeku, ne razlikuju značajno po svojim rezultatima na ovoj skali (t = 1,68, df = 182, p = ,10), a korelacija među njihovim rezultatima je pozitivna i razmjerno visoka (r = ,76, p < ,01). No, imajući u vidu da su partneri procjenjivali kvalitetu komunikacije u istoj vezi, dobivena povezanost među njihovim procjenama sugerira da se podjednaki dio varijance rezultata na ovoj skali može pripisati značajkama same veze (kao vjerojatnom izvoru ove kovarijacije), kao i faktorima koji su izvor neslaganja među partnerima u ocjeni njihove bračne komunikacije. Drugim riječima, rezultati na ovoj skali reflektiraju i individualnu, subjektivnu evaluaciju bračne komunikacije, koja može odražavati razlike, kao i sličnosti među partnerima u percepciji komunikacijskog ozračja u kojem se odvija dinamika bračnih odnosa. Dodatne analize pokazale su da su ove (ne)podudarnosti povezane s općim profilima (ne)slaganja među partnerima koji su specifični za različite tipove bračnih veza (usp. kasnije u tekstu).

Na kraju, u ovom je uzorku bračnih partnera utvrđena slaba, ali značajna tendencija opadanja rezultata na ovoj skali u funkciji trajanja veze i dobi sudionika (s trajanjem braka: r = -,18, p < ,01; s dobi ispitanika u vrijeme sudjelovanja u istraživanju: r = -,15, p < ,01). Analize parcijalnih korelacija pokazale su da se povezanost s dobi može objasniti povezanošću s trajanjem braka (za trajanje braka: r_{12.3} = -,13, p = ,01; za dob: r_{12.3} = -,06, p = ,23). Dodatne analize pokazale su da povezanost rezultata na ovoj skali s trajanjem braka nije značajna (p > ,05) kad se kontroliraju njihove kovarijacije s nekim drugim mjerama kvalitete bračnog funkcioniranja (npr. percipirana

stabilnost veze ili uspješnost rješavanja sukoba, mjerene odgovarajućim skalama u UPKBO). Prema tome, unatoč donekle reduciranome varijabilitetu, ova je skala osjetljiva na razlike u kvaliteti bračnoga funkcioniranja i, u mjeri u kojoj su te razlike u konkretnom uzorku povezane s trajanjem veze, može se očekivati da će se reflektirati i u rezultatima na ovoj skali. U svakom slučaju, negativnu povezanost s trajanjem veze, koja je utvrđena u ovom uzorku, treba interpretirati s oprezom i pritom imati u vidu da su sudionici u ovom istraživanju razmjerno kratko u braku (između tri i sedam godina). U jednoj kasnijoj primjeni ova se relacija, kao ni relacija s dobi, nije pokazala značajnom (Lacković-Grgin i sur., 2009).

3.3. Relacije s mjerama drugih relevantnih konstrukata

S ciljem utvrđivanja konstruktne valjanosti ove skale analizirane su i njezine povezanosti s drugim pokazateljima kvalitete bračnoga funkcioniranja, uključujući bračnu usklađenost (mjerenu Upitnikom bračne usklađenosti, Ćubela, 2002) te bračno zadovoljstvo, percipiranu stabilnost braka, tendenciju njegova idealiziranja i evaluaciju slaganja s partnerom u različitim domenama bračnoga funkcioniranja koje ispituje Upitnik percipirane kvalitete bračnoga funkcioniranja (Ćubela Adorić i Jurević, 2006, prema Jurević, 2007).

Ukratko, dobivene su značajne i umjereno visoke povezanosti s mjerama navedenih konstrukata, koje upućuju na zadovoljavajuću konstruktnu valjanost ove skale. Na primjer, u cijelom uzorku vrijednosti koeficijenata korelacije s drugim skalama UPKBO kretale su se u rasponu između $r = ,47$ (s evaluacijom slaganja u odnosima s rodbinom) i $r = ,89$ (s evaluacijom prisnosti s partnerom) (detaljnije o ovim relacijama za verziju od 10 čestica v. kod Jurević, 2007). Utvrđena je značajna povezanost i s rezultatima na Upitniku bračne usklađenosti ($r = ,78$, $p < ,01$), kao i s važnošću braka ($r = ,34$) i roditeljstva ($r = ,23$) koje su ispitanici procjenjivali na skali od pet stupnjeva (svi $p < ,01$). Lacković-Grgin i suradnici (2009) također izvještavaju o značajnoj pozitivnoj povezanosti kvalitete komunikacije, mjerene ovom skalom, s procjenama važnosti braka, kao i sa skalama UPKBO koje ispituju zadovoljstvo brakom, percipiranu pravednost u braku, zadovoljstvo intimnim (seksualnim) odnosima, uspješnost rješavanja konflikata i prisnost s partnerom te s manjom socijalnom i emocionalnom usamljenošću i manjom sklonošću samostišavanju. Štoviše, rezultati na ovoj skali pokazali su se značajnim nezavisnim prediktorom varijance usamljenosti i samostišavanja. Nakić Radoš i suradnice (2014, 2015) su u istraživanju sa skupinom trudnica i njihovih partnera utvrdile da rezultati na (skraćenoj verziji) ove skale nisu povezani s procjenama čestine seksualnih odnosa, dok su s rezultatima na skali zadovoljstva intimnim (seksualnim) odnosima iz UPKBO, koji neposrednije reflektiraju subjektivnu kvalitetu funkcioniranja, dobivene očekivane pozitivne korelacije (kod žena: $r = ,59$, kod muškaraca: $r = ,60$, oba $p < ,01$).

Konačno, u prilog konstruktnoj valjanosti govori i podatak da ova skala dobro diskriminira različite tipove parova s obzirom na profile (ne)slaganja među partnerima u ocjeni kvalitete braka u različitim domenama (Ćubela Adorić i sur., 2008; Jurević, 2007). Na primjer, indeks kvalitete komunikacije *para*³ bio je najveći upravo kod parova koje karakterizira visoko slaganje među partnerima u evaluaciji svih ispitivanih domena bračnoga funkcioniranja (tzv. vitalni tip) ili barem onih koje su ključne za odnos među samim partnerima, poput prisnosti i uzajamnoga prihvaćanja (tzv. balansirani tip). S druge strane, najniži indeks kvalitete komunikacije para utvrđen je kod tzv. konfliktnoga tipa, što ne iznenađuje jer ovaj tip parova upravo karakterizira izraženo neslaganje partnera u općoj ocjeni kvalitete njihova bračnoga funkcioniranja (detaljnije o pojedinim tipovima, v. kod Ćubela Adorić, 2006).

Prema tome, moglo bi se zaključiti da su valjanost, pouzdanost i osjetljivost ovdje prikazane skale u mjerenju percipirane kvalitete komunikacije s partnerom zadovoljavajuće. Pri njezinu eventualnom korištenju u budućim istraživanjima treba imati na umu da se radi o instrumentu koji ispituje evaluaciju *opće* kvalitete komunikacije s partnerom, neovisno o specifičnim

³ Radi se o dijadnom indeksu, izračunatome na osnovi rezultata obaju članova para, prema formuli koju su predložili Lavee i Olson (1993, prema Jurević, 2007).

obrascima, stilovima ili taktikama komuniciranja koje partneri koriste. U tom smislu, mogla bi se koristiti i kao kriterijska mjera u validaciji instrumenata namijenjenih ispitivanju specifičnih konstruktivnih i destruktivnih obrazaca ili stilova komuniciranja te općenito u istraživanjima u kojima je dovoljno imati samo opću mjeru (subjektivne) kvalitete komunikacije. Također, iako su tvrdnje u ovdje prikazanoj, izvornoj verziji skale formulirane tako da se odnose na komunikaciju među bračnim partnerima, skala bi se mogla, uz odgovarajuće promjene u formulaciji nekih tvrdnji, koristiti i u istraživanjima kvalitete drugih tipova (bliskih) veza, u kojima kvalitetna komunikacija podrazumijeva otvorenost, iskrenost, uzajamno slušanje i razumijevanje. Termin suprug(a) može se zamijeniti terminom partner(ic)a, kao što su učinile Nakić Radoš i suradnice (2014, 2015) u istraživanju s trudnicama i njihovim partnerima.

4. Literatura

- Baucom, D. H. i Adams, A. (1987). Assessing communication in marital interaction. U: K.D. O'Leary (ur.), *Assessment of marital discord* (str. 139–182). Hillsdale, NJ: Laurence Erlbaum.
- Ćubela, V. (2002). Upitnik bračne usklađenosti. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Ćubela i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 1* (str. 83–86), Filozofski fakultet u Zadru.
- Ćubela Adorić, V. (2006). Prisni odnosi u odrasloj i starijoj dobi. U: K. Lacković-Grgin i V. Ćubela Adorić (ur.), *Odabrane teme iz psihologije odraslih* (str. 161–215). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ćubela Adorić, V. i Juranić, I. (2010). Skala sklonosti idealiziranju braka, U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 61–67). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V., Jurkin, M., Jurević, J., Ivoš Nikšić, E. i Kamenov, Ž. (2008). Profiles of marital partners' agreement across various areas of the relationship. Rad prezentiran na skupu *XXIX International Congress of Psychology*, Berlin, Njemačka.
- Ćubela Adorić, V. i Kovač, R. (2010). Skala uspješnosti rješavanja bračnih konflikata. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 85–92). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V. i Mičić, L. (2010). Skala percipirane pravednosti u braku. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 53–59). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V., Mičić, L. i Nekić, M. (2014). Skala zadovoljstva brakom. U: V. Ćubela Adorić, Z. Penezić, A. Proroković i I. Tucak Junaković (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 7* (str. 49–56). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ćubela Adorić, V. i Vugdelija, P. (2010). Skala bračne stabilnosti. U: I. Tucak Junaković, V. Ćubela Adorić, A. Proroković i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 17–22). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Fincham, F. D. (2004). Communication in marriage. U: A. L. Vangelisti (ur.), *Handbook of family communication* (str. 83–103). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jurević, J. (2007). Obrasci slaganja među partnerima u procjeni bračnog funkcioniranja i percepcija opće kvalitete braka. *Diplomski rad*. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: a review of theory, method and research. *Psychological Bulletin*, 118, 3–34.
- Lacković-Grgin, K., Nekić, M. i Penezić, Z. (2009). Usamljenost žena odrasle dobi: Uloga percipirane kvalitete bračnog odnosa i samostišavanja. *Suvremena psihologija*, 12 (1), 7–22.
- Nakić Radoš, S., Soljačić Vraneš, H. i Šunjić, M. (2014). Limited role of body satisfaction and body image self-consciousness in sexual frequency and satisfaction in pregnant women. *Journal of Sex Research*, 51(5), 532–541.
- Nakić Radoš, S., Soljačić Vraneš, H. i Šunjić, M. (2015). Sexuality during pregnancy: What is important for sexual satisfaction in expectant fathers? *Journal of Sex & Marital Therapy*, 41(3), 282–293.
- Noller, P. i Feeney, J. A. (2004). Studying family communication: multiple methods and multiple sources. U: A. L. Vangelisti (ur.), *Handbook of family communication* (str. 56–75). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Noller, P. i Fitzpatrick, M. A. (1990). Marital communication in the eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 832–843.
- van den Troost, A., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M. i Matthijs, K. (2005). The Dutch Marital Satisfaction and Communication Questionnaire: a validation study. *Psychologica Belgica*, 45, 185–206.

SKALA KVALITETE BRAČNE KOMUNIKACIJE (verzija za muškarce)

Sljedeće tvrdnje odnose se na ocjenu načina na koji komunicirate sa svojom bračnom partnericom. Pročitajte pažljivo svaku tvrdnju i procijenite koliko je ono što ona izriče u skladu s Vašim mišljenjem i iskustvom u braku.

Procjene ćete davati tako da uz svaku tvrdnju zaokružite onaj broj na skali od -3 do +3 koji najbolje odgovara Vašem mišljenju. Brojevi na skali imaju sljedeća značenja:

-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
potpuno netočno	uglavnom netočno	donekle netočno	niti točno, niti netočno	donekle točno	uglavnom točno	potpuno točno

1. Vrlo sam zadovoljan načinom na koji moja supruga i ja razgovaramo jedno s drugim.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
2. Supruga i ja bez problema jedno drugom otvoreno kažemo što mislimo ili osjećamo.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
3. Kad razgovaramo, uglavnom pažljivo saslušamo jedno drugo.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
4. Supruga i ja o svemu otvoreno razgovaramo.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
5. I kad jedno drugo kritiziramo, nastojimo ne reći nešto što bi onog drugog moglo povrijediti.	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
6. O problemima koje imamo ponekad lakše razgovaramo s nekim drugim ljudima nego jedno s drugim. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
7. Moja se supruga često žali da je ne razumijem. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
8. Moja supruga me često ne shvaća. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
9. Naša je komunikacija vrlo loša. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
10. Nismo baš sasvim otvoreni i iskreni jedno prema drugom. ®	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Napomena: ® – čestice koje se obrnuto boduju. Postupak izračunavanja ukupnog rezultata na skali prikazan je u *Opisu skale*.

Skala samoprocjene uspješnog starenja⁴

Adaptirala: Ivana Tucak Junaković
Priredile: Ivana Tucak Junaković i Marina Nekić

1. Teorijska osnova

Istraživanja starenja koja su se usmjeravala primarno na kronične bolesti i funkcionalno opadanje tijekom zadnja dva desetljeća nadopunjena su istraživanjima determinanti tzv. uspješnog starenja. Ova su istraživanja važna zbog potrebe revidiranja tradicionalnog koncepta starenja koji na starenje gleda prvenstveno kao na slabljenje i opadanje u različitim aspektima funkcioniranja. Iako je koncept uspješnog starenja bio kritiziran od strane nekih istraživača kao problematičan jer sugerira postojanje dobitnika i gubitnika u procesu starenja (Strawbridge, Wallhagen i Cohen, 2002), činjenica je da su istraživanja uspješnog starenja pridonijela boljem razumijevanju snaga i mogućnosti koje ljudi imaju ili postižu u starijoj dobi. Koncept uspješnog starenja stavlja naglasak na očuvanje ili daljnje razvijanje potencijala i sposobnosti i u starijoj dobi. Sugerira kako starost može biti razdoblje očuvanog zdravlja i vitalnosti u kojem starije osobe aktivno doprinose društvu (Achenbaum, 2001; Butler i Gleason, 1985). Istraživanja različitih determinanti uspješnog starenja imaju i svoju primijenjenu vrijednost jer otkrivaju one čimbenike koji najviše doprinose dugovječnosti i kvaliteti života u kasnijim godinama te potiču ponašanja koja promiču zdravlje starijih osoba (Kahn, 2003).

Povijesni korijeni koncepta uspješnog starenja sežu u filozofske i religijske tekstove, a noviji teorijski pristupi značajno su evoluirali od prvotnih teorija povlačenja i aktivnosti te prepoznaju uspješno starenje i kao *proces* i kao *razvojni ishod*. Danas postoje različiti teorijski pristupi koji pokušavaju objasniti uspješno starenje, a iz njih proizlaze i različiti pokušaji operacionalizacije ovog konstrukta. Većina ovih pokušaja usmjeravala se na jednu od dimenzija uspješnog starenja (tjelesnu, funkcionalnu, psihološku ili socijalnu dimenziju zdravlja), dok su neki pokušaji operacionalizacije bili višedimenzionalni. Povijest istraživanja konstrukta uspješnog starenja obilježile su dvije paralelne tradicije, biomedicinska i psihosocijalna. Biomedicinska škola definira uspješno starenje primarno kao dobro tjelesno i mentalno zdravlje te izostanak bolesti i ograničenja (npr. Rowe i Kahn, 1997). Prema psihosocijalnom pristupu (npr. Baltes i Baltes, 1990), pozitivna psihološka stanja i resursi (npr. zadovoljstvo životom, samopoštovanje, osjećaj kontrole, učinkovite strategije nošenja s gubicima) i zadovoljavajući socijalni odnosi (npr. pozitivne socijalne interakcije, društvena uključenost) glavni su kriteriji uspješnog starenja.

Međutim, biomedicinski, a dijelom i psihosocijalni pristup, nisu uzimali u obzir percepciju uspješnog starenja od strane samih starijih osoba ili laika općenito. Stoga se u novije vrijeme javio i treći, tzv. laički pristup uspješnom starenju koji se odnosi na to kako same (starije) osobe shvaćaju uspješno starenje. Istraživanja u ovom području pokazala su da same starije osobe vide uspješno starenje kao višedimenzionalno i složenije nego što ga vide mnogi istraživači (Ambrosi-Randić i Plavšić, 2008; Phelan, Anderson, LaCroix i Larson, 2004). Tako laičke ili subjektivne definicije uključuju brojne odrednice uspješnog starenja. Uz one ranije navedene kao što su tjelesno, mentalno i socijalno zdravlje i funkcioniranje te zadovoljstvo životom, one uključuju i čimbenike kao što su osjećaj svrhovitosti i smisla života, financijska sigurnost, učenje novih stvari, postignuća, produktivnost, doprinos životu i drugim ljudima, duhovnost, tjelesni izgled, smisao za humor itd. Može se zamijetiti značajno neslaganje između definicija koje nude istraživači i laičkih definicija, gdje se prve najviše oslanjaju na odsustvo bolesti i funkcionalnih ograničenja (samo manji postotak starijih osoba udovoljava ovim kriterijima), dok se druge usmjeravaju na psihološku prilagodbu, osjećaj svrhe i socijalne odnose (većina starijih

⁴ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

udovoljava psihosocijalnim kriterijima uspješnog starenja i većina za sebe procjenjuje da uspješno stare) (Jeste, Depp i Vahia, 2010).

Autorica Elizabeth Phelan sa svojim suradnicima (2004) među prvima je pokušala ispitati uvjerenja starijih osoba o značajkama uspješnog starenja. U tu je svrhu sa svojim suradnicima konstruirala *Skalu percepcije starijih osoba o uspješnom starenju* (Phelan i sur., 2004). Skala sadrži 20 tvrdnji koje se odnose na 20 obilježja uspješnog starenja za koje su autori utvrdili da su se najčešće pojavljivala u dotadašnjoj literaturi o uspješnom starenju. Skala je primijenjena na dva reprezentativna američka uzorka osoba od 65 ili više godina. Prvi uzorak činili su Amerikanci japanskog porijekla (N = 717), a drugi Amerikanci bijelci, uglavnom pripadnici srednje klase i u prosjeku dobro obrazovani (N = 1173). Sudionici istraživanja za svako su obilježje trebali procijeniti koliko ga važnim smatraju za uspješno starenje, pomoću tri odgovora („važno“, „neutralno“ ili „nevažno“). Rezultati su pokazali da same starije osobe vide uspješno starenje kao multidimenzionalno (tj. da uključuje tjelesno, funkcionalno, psihološko ili mentalno i socijalno zdravlje) i složenije od onoga koje se može naći u mnogim znanstvenim radovima. Phelan i sur. (2004) zaključuju da bi se pri definiranju i istraživanju uspješnog starenja trebale uzeti u obzir sve četiri dimenzije funkcioniranja.

Skalu percepcije starijih osoba o uspješnom starenju na hrvatski jezik prevele su autorice Ambrosi-Randić i Plavšić (2008). Ova je skala u Hrvatskoj dosada primijenjena u dva istraživanja. Prvo je provedeno 2007. godine na prigodnom uzorku od 384 osobe u dobi od 60 do 90 godina (186 muškaraca i 198 žena) koje žive u Istri (Ambrosi-Randić i Plavšić, 2008). Drugo je još u tijeku, a analize su za sada provedene na preliminarnom prigodnom uzorku od 169 osoba u dobi od 61 do 95 godina, većinom iz Zadarske županije (Tucak Junaković i Nekić, 2015). U oba su istraživanja dobiveni slični rezultati te se u oba pokazalo da ispitane starije osobe uspješno starenje doživljavaju višedimenzionalno. U istraživanju na istarskom uzorku od 20 ispitanih obilježja uspješnog starenja njih devet, a u drugom spomenutom istraživanju njih osam je preko 75 % sudionika procijenilo važnim za uspješno starenje. Ta se obilježja u oba istraživanja odnose na nekoliko širih dimenzija zdravlja, tjelesno, funkcionalno, psihološko i socijalno zdravlje. Starije osobe u Istri najvažnijima za uspješno starenje procijenile su podršku obitelji i prijatelja, dobro zdravlje te osjećati se dobro sa samim sobom, dok su ispitane starije osobe iz većinski Zadarske županije najvažnijima procijenile dobro zdravlje, sposobnost pojedinca da se brine o sebi i da se osjeća dobro sa samim sobom. Najmanje važnima za uspješno starenje u oba su istraživanja procijenjeni dugovječnost, radni angažman nakon umirovljenja te učenje novih stvari i u starijoj dobi.

2. Opis skale

Skala samoprocjene uspješnog starenja, koju opisuje ovaj prilog, sadrži dvadeset čestica (vidi prikaz skale na kraju priloga). Nastala je adaptacijom hrvatskog prijevoda (Ambrosi-Randić i Plavšić, 2008) *Skale percepcije starijih osoba o uspješnom starenju* (Phelan i sur., 2004). Namjera je bila dobiti intervalnu skalu pomoću koje će se moći ispitati u kojoj mjeri pojedinci, poglavito oni stariji, vlastito starenje doživljavaju kao uspješno (ili zdravo, dobro, produktivno i sl.). Izvorna skala adaptirana je na način da je svaka od dvadeset tvrdnji (npr. „Ostati dobroga zdravlja sve do smrti“, „Ne žaliti za načinom na koji sam proveo/la svoj život“) preformulirana na način da za svaku od njih osoba može procijeniti koliko se ta tvrdnja odnosi na nju (npr. „Dobroga sam zdravlja“, „Ne žalim za načinom na koji sam proveo/la svoj život“). Procjene se daju na skali od pet stupnjeva, od 1 (uopće se ne odnosi na mene) do 5 (u potpunosti se odnosi na mene). Ukupan rezultat na skali izračunava se kao prosječna vrijednost zbroja procjena na pojedinim česticama skale tako da se teoretski raspon rezultata kreće između 1 i 5. Viši rezultat ukazuje na povoljniju percepciju vlastitog starenja kao uspješnijeg (zdravijeg, vitalnijeg, produktivnijeg).

Skala samoprocjene uspješnog starenja do sada je primijenjena na ranije spomenutom uzorku od 169 starijih osoba, u okviru većeg istraživanja odrednica uspješnog starenja koje je još u tijeku. Treba napomenuti da su isti ispitanici, među ostalim mjerama, popunjavali dvije

slične skale, najprije hrvatski prijevod (Ambrosi-Randić i Plavšić, 2008) Skale percepcije starijih osoba o uspješnom starenju (Phelan i sur., 2004), a zatim njezinu adaptiranu verziju, tj. Skalu samoprocjene uspješnog starenja, što je moglo utjecati na rezultate na ovoj skali. Stoga se ubuduće preporučuje ispitati psihometrijska svojstva Skale samoprocjene uspješnog starenja na novim uzorcima starijih osoba. U spomenutom preliminarnom istraživanju sudjelovao je prigodni uzorak osoba starijih od 60 godina ($M = 70,9$ godina, $SD = 8,33$, raspon: 61 – 95 godina) bez većih kognitivnih i funkcionalnih smetnji, koje svoje zdravlje u prosjeku procjenjuju dobrim te u prosjeku daju relativno visoke procjene zadovoljstva životom (prosječna vrijednost od 3,6 na skali procjene od 1 do 5). 92 % sudionika bilo je iz Zadarske županije (ostali iz Šibensko-kninske, Ličko-senjske i Dubrovačko-neretvanske). 44,5 % uzorka činili su muškarci, a 55,5 % žene. Veći dio uzorka (80,6 %) činili su umirovljenici. S obzirom na bračni status, najviše je bilo onih u braku (57 %), a zatim udovaca/udovica (30 %).

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Faktorska struktura i pouzdanost

Budući da je riječ o prvoj primjeni skale u ovakvom obliku, zadržane su sve čestice kako ne bi bila ugrožena sadržajna valjanost skale. Međutim, to nije sukladno preporuci Phelan i sur. (2004) da se za potrebe eventualne konstrukcije skale koja bi ispitivala uspješno starenje, a koja bi se temeljila na njihovu popisu obilježja uspješnog starenja, zadrže samo ona obilježja koja je najmanje 75 % ispitanika procijenilo važnima za uspješno starenje. Međutim, u budućim bi se istraživanjima mogla razmotriti mogućnost primjene eventualne skraćene verzije Skale samoprocjene uspješnog starenja ukoliko bi ona pokazala dobra metrijska svojstva.

Na rezultatima dobivenima u ovoj prvoj primjeni cjelovite skale najprije je provjerena latentna struktura skale i pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. Eksploratornom analizom metodom zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju i Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen veći od 1) utvrđena je dvofaktorska struktura. Karakteristični korijen prvoga faktora iznosio je 6,9, a drugoga 1,2. Dva su faktora zajedno objasnila 40,7 % zajedničke varijance rezultata. Prvi je faktor dosta heterogenog sadržaja, ali su njime najviše saturirane čestice koje se odnose na psihosocijalne čimbenike uspješnog starenja. Drugim su faktorom uglavnom zasićene čestice koje se odnose na zdravlje i funkcionalnu sposobnost te radnu produktivnost i učenje, kao obilježja uspješnog starenja. Nadalje, pokušalo se provjeriti može li se uspješno starenje, kako ga ispituje ova skala, tretirati i kao homogeni konstrukt, tj. može li se reći da ova skala ispituje pretpostavljeni generalni faktor uspješnog starenja. U prilog ovoj pretpostavci govore rezultati Cattellovog Scree testa koji upućuju na jednofaktorsko rješenje. Uz to, u analizi metodom zajedničkih faktora uz jedan zadani faktor, koji je objasnio 34,7 % zajedničke varijance rezultata, sve su čestice, osim čestice 18 („Ne bolujem od kroničnih bolesti“), imale zasićenje tim jedinstvenim faktorom veće od ,30, a većina ih je imala faktorsko zasićenje veće od ,60. Najveće zasićenje imale su čestice koje se odnose na uspješnu prilagodbu na promjene povezane sa starenjem, što sugerira da ova skala ispituje uspješno starenje doživljeno primarno kao uspješnu prilagodbu na promjene koje se javljaju s godinama. Sve su čestice imale korelaciju s ukupnim rezultatom veću od ,30 (osim čestice „Ne bolujem od kroničnih bolesti“). Vjerojatno je razlog zbog kojeg čestica 18 nije pokazala značajno faktorsko zasićenje ni značajnu korelaciju s ukupnim rezultatom njezina formulacija koja ne odgovara najbolje načinu procjene na skali od 1 do 5. Stoga bi u budućim primjenama ove skale ovu česticu trebalo preformulirati na način da bolje odgovara procjeni na danoj skali. Pokazalo se da i u ovom obliku skala ima visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije jer je koeficijent Cronbach α iznosio ,89.

3.2. Osnovni deskriptivni parametri

Osnovni deskriptivni parametri Skale samoprocjene uspješnog starenja prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri Skale samoprocjene uspješnog starenja ($N = 169$)

M	3,5
SD	0,61
Raspon	1,9 – 4,9
Fergusonov δ koeficijent	0,96
Kolmogorov-Smirnovljevi D	,05 ($p > ,05$)
Asimetričnost (standardna pogreška)	-,21 (,22)
Spljoštenost (standardna pogreška)	-,16 (,44)
Cronbach α	,89
Prosječna korelacija među česticama	,32

Kolmogorov-Smirnovljevi test pokazao je da distribucija rezultata na skali ne odstupa značajno od normalne. Aritmetička sredina koja je donekle iznad teoretskog prosjeka od 3 ukazuje na to da su ispitane starije osobe procijenile da u prosjeku relativno uspješno stare, što je i očekivano s obzirom na to da je riječ o vaninstitucionalnom uzorku relativno zdravih starijih osoba. Osjetljivost skale pokazala se zadovoljavajućom, iako je dobiveni raspon rezultata donekle smanjen zbog izostanka teoretski najnižih vrijednosti ukupnih rezultata na skali.

3.3. Valjanost

Pomoću t-testova i jednosmjernih analiza varijance ispitane su razlike u rezultatima na skali s obzirom na neka sociodemografska obilježja sudionika istraživanja, tj. spol, stupanj obrazovanja, bračni status i mjesto življenja (grad, manje mjesto ili selo). Pri tome je utvrđen samo značajan glavni efekt bračnog statusa ($F(4/164) = 4,25$, $p < ,01$) na rezultate na skali. Pokazalo se da osobe u braku ($M = 3,6$) postižu značajno ($p < ,01$) više rezultate na skali od udovaca i udovica ($M = 3,2$). Međutim, dobivene značajne razlike mogu se objasniti pomoću zdravstvenog stanja. Naime, udovci/udovice su stariji u odnosu na osobe koje su u braku, a starije osobe su lošijeg zdravlja. I za očekivati je da će osobe lošijega zdravstvenog stanja postizati niže rezultate na Skali samoprocjene uspješnog starenja u odnosu na osobe boljega zdravstvenog statusa, što govori u prilog konkurentnoj valjanosti skale. Također, pokazalo se da je nepovoljnija samoprocjena zdravlja povezana s nižim rezultatima na skali, što se vidi i iz Tablice 2. U Tablici 2 prikazane su povezanosti rezultata na skali s rezultatima na mjerama nekih teoretski povezanih konstrukata.

Tablica 2. Povezanosti rezultata na Skali samoprocjene uspješnog starenja s rezultatima na mjerama nekih teoretski povezanih konstrukata ($N = 169$)

Samoprocjena zdravlja	,56**
Zadovoljstvo životom	,55**
Doživljaj smisla života	,52**
Subjektivna dob (u godinama)	-,47**
Aktivna uključenost u život zajednice	,50**
Žaljenja zbog propuštenog	-,27**
Žaljenja zbog učinjenog	-,17
Generativnost	,66**

** $p < ,01$

U prilog konvergentnoj valjanosti skale govore njezine značajne povezanosti s nekim konstruktima za koje se i očekuje da bi trebali biti povezani s uspješnim starenjem. U literaturi su kao kriteriji uspješnog starenja često navođeni zdravlje, zadovoljstvo životom, doživljaj svrhe i smisla života te aktivni angažman u zajednici u kojoj starija osoba živi. U skladu s tim, i u ovom uzorku starijih osoba utvrđene su značajne pozitivne korelacije rezultata na Skali samoprocjene uspješnog starenja s rezultatima na mjerama samoprocjene zdravlja, zadovoljstva životom, doživljaja smisla života i aktivne uključenosti u život zajednice, a svi su ovi konstrukti ispitani s po jednim pitanjem. Te su korelacije bile umjereno visoke, što ukazuje na to da Skala samoprocjene uspješnog starenja ipak ispituje drugačiji konstrukt negoli ove mjere s kojima je značajno povezana. Nadalje, utvrđeno je da su rezultati na ovoj skali značajno pozitivno i umjereno visoko povezani s rezultatima na adaptiranoj Loyola skali generativnosti (McAdams i de St. Aubin, 1992, Lacković-Grgin, 2004). U skladu s Eriksonovom teorijom (Erikson, 1984), briga za mlađe generacije i nastojanje da se daje značajan doprinos društvu glavno je obilježje uspješnog razvoja ličnosti u srednjoj odrasloj dobi. Međutim, izgleda da je generativnost i u kasnijoj dobi u značajnoj vezi s uspješnim razvojem, odnosno s uspješnim starenjem. Već spomenuta povezanost uspješnog starenja s doživljajem smisla života može se također dovesti u vezu s jednim Eriksonovim konstruktom, konstruktom ego integriteta (Erikson, 1984) koji je obilježje zadnjeg, osmog stadija razvoja. Integritet ega postiže se kroz evaluaciju svoga ranijeg života kao ispunjenog, zadovoljavajućeg i smislenog, te se kao takav koncept integriteta može promatrati i kao ranija inačica koncepta uspješnog starenja. Zanimljivo je da su žaljenja zbog propuštenih prilika u životu značajno i, očekivano negativno, korelirala sa samoprocjenom uspješnog starenja, ali ne i žaljenja zbog stvari koje je osoba u životu napravila, a sada smatra da nije trebala. To je u skladu s raširenim mišljenjem da ljudi često žale zbog toga što u nekim ranijim životnim prilikama nisu bili odvažniji i skloniji riziku te da su takva žaljenja dugotrajnija u odnosu na žaljenja zbog onog što je pogrešno učinjeno. Obje vrste žaljenja u ovom su uzorku ispitane s po jednim pitanjem. Potrebno je spomenuti da su sve objašnjene korelacije vjerojatno u određenoj mjeri povećane zbog činjenice da Skala samoprocjene uspješnog starenja uključuje i čestice koje se dijelom odnose na mnoge od konstrukata prikazanih u Tablici 2. Nadalje, u skladu s očekivanjem, utvrđena je značajna negativna povezanost subjektivne dobi i samoprocjene uspješnog starenja, ukazujući na to da osobe koje procjenjuju da uspješnije stare doživljavaju sebe mlađima. S druge pak strane, povezanost stvarne dobi i samoprocjene uspješnog starenja nije bila značajna ($r = -.17, p > .05$), vjerojatno zbog skromnoga dobnog varijabiliteta uzorka.

Na kraju se može zaključiti da iako je Skala samoprocjene uspješnog starenja u uzorku preliminarnog istraživanja pokazala dobre metrijske karakteristike, nužne su njezine daljnje provjere (uz eventualnu modifikaciju čestice 18) na većim i reprezentativnijim uzorcima. Rezultati dobiveni na većim uzorcima omogućili bi i provođenje konfirmatorne analize radi provjere pretpostavke da skala ispituje nadređeni latentni konstrukt uspješnog starenja. Također, valjalo bi usporediti rezultate primjene skale na vaninstitucionalnim uzorcima starijih osoba s rezultatima na institucionalnim uzorcima (npr. osobama u domovima za starije i nemoćne), koji se vjerojatno razlikuju po nekim karakteristikama (npr. zdravstvenom statusu) koje mogu utjecati na uspješno starenje.

4. Literatura

- Achenbaum, W. A. (2001). Productive aging in historical perspective. U: N. Morrow-Howell, J. Hinterlong i M. Sherraden (ur.), *Productive aging: Concepts and challenges* (str. 19–36). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Ambrosi-Randić, N. i Plavšić, M. (2008). *Uspješno starenje*. Pula: Društvo psihologa Istre, Istarska županija, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Baltes, P. B. i Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. U: P. B. Baltes i M. M. Baltes (ur.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (str. 1–34). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Butler, R. N. i Gleason, H. P. (1985). *Productive aging: Enhancing vitality in later life*. New York: Springer.
- Erikson, E. (1984). *Childhood and society*. London: Triad Paladin.
- Jeste, D. V., Depp, C. A. i Vahia, I. V. (2010). Successful cognitive and emotional aging. *World Psychiatry, 9*, 78–84.
- Kahn, R. L. (2003). Successful aging: Intended and unintended consequences of a concept. U: L. W. Poon, S. H. Gueldner i B. M. Sprouse (ur.), *Successful aging and adaptation with chronic disease* (str. 55–69). New York: Springer.
- Lacković-Grgin, K. (2004). Adaptirana Loyola skala generativnosti. U: A. Proroković, K. Lacković-Grgin, V. Čubela Adorić, i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 2* (str. 1–6). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- McAdams, D. P. i de St. Aubin, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography, *Journal of Personality and Social Psychology, 62*, 1003–1015.
- Phelan, E. A., Anderson, L. A., LaCroix, A. Z. i Larson, E. B. (2004). Older adults' views of „successful aging“ – How do they compare with researchers' definitions? *Journal of the American Geriatric Society, 52*, 211–216.
- Rowe, J. W. i Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist, 37*, 433–440.
- Strawbridge, W. J., Wallhagen, M. I. i Cohen, R. D. (2002). Successful aging and well-being: Self-rated compared with Rowe and Kahn. *Gerontologist, 42*, 727–733.
- Tucak Junaković, I. i Nekić, M. (2015). Percepcija uspješnog starenja u starijih osoba u Hrvatskoj: što je važno za dobro starenje? Priopćenje na 23. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, *Solaris Šibenik, 4*. – 7. studenog 2015.

Molimo Vas da procijenite koliko se svaka od dolje navedenih tvrdnji odnosi na Vas osobno. Pri tome koristite skalu na kojoj brojevi imaju sljedeće značenje:

1	2	3	4	5	
uopće se NE odnosi na mene	uglavnom se NE odnosi na mene	nit se odnosi, niti se ne odnosi na mene	uglavnom se odnosi na mene	u potpunosti se odnosi na mene	
1. Mislim da ću živjeti vrlo dugo.	1	2	3	4	5
2. Dobroga sam zdravlja.	1	2	3	4	5
3. Zadovoljan/na sam svojim životom većinu vremena.	1	2	3	4	5
4. Imam gene (naslijeđe) koji mi pomažu da dobro starim.	1	2	3	4	5
5. Imam prijatelje i obitelj koji su tu zbog mene.	1	2	3	4	5
6. Uključen/na sam u svijet i ljude koji me okružuju.	1	2	3	4	5
7. Sposoban/na sam odabrati stvari koje se tiču mog starenja, kao što prehrana, vježbanje i pušenje.	1	2	3	4	5
8. Sposoban/na sam postići sve ono što trebam i nešto od onoga što želim.	1	2	3	4	5
9. Ne osjećam se usamljeno ili izolirano.	1	2	3	4	5
10. Uspješno se prilagođavam promjenama koje su povezane sa starenjem.	1	2	3	4	5
11. Sposoban/na sam brinuti se o sebi.	1	2	3	4	5
12. Imam osjećaj mira kada razmišljam o tome da neću živjeti vječno.	1	2	3	4	5
13. Imam osjećaj da sam bio/bila sposoban/na utjecati na tuđe živote na pozitivan način.	1	2	3	4	5
14. Ne žalim za načinom na koji sam proveo/la svoj život.	1	2	3	4	5
15. Radim na plaćenim ili volonterskim aktivnostima nakon uobičajene dobi za umirovljenje.	1	2	3	4	5
16. Osjećam se dobro sa samim sobom.	1	2	3	4	5
17. Sposoban/na sam uspješno se suočiti s promjenama u svojim kasnijim godinama.	1	2	3	4	5
18. Ne bolujem od kroničnih bolesti.	1	2	3	4	5
19. Nastavljam učiti nove stvari i u kasnijim godinama.	1	2	3	4	5
20. Sposoban/na sam djelovati u skladu s mojim standardima i vrijednostima.	1	2	3	4	5

Napomena: Ukupan rezultat na skali izračunava se kao prosječna vrijednost zbroja procjena na pojedinim česticama skale.

Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji

Konstruirala: Ana Šimunić

Priredile: Ana Šimunić, Ljiljana Gregov i Ana Proroković

1. Teorijska osnova

Socijalna podrška definira se kao skup beneficija koje za pojedinca proizlaze iz bliskih odnosa s drugim ljudima, a koje mu, među ostalim, pomažu da se nosi sa stresnim i kriznim događajima u životu (Petz, 1992). Manifestira se na nekoliko različitih razina: a) u konkretnim akcijama (instrumentalna podrška), npr. u obavljanju nekoliko poslova umjesto osobe u krizi; b) u emocionalnoj podršci, u vidu utjehe i razumijevanja; c) u pružanju mogućnosti za socijalnu usporedbu i u poticanju samopoštovanja pojedinca suočenog sa životnim poteškoćama.

Iako vrste i specifični efekti socijalne podrške mogu varirati, rezultati istraživanja općenito su potvrdili povoljan učinak socijalne podrške na sve aspekte života pojedinca. Velik broj istraživača sugerira da je socijalnu podršku vjerojatno najbolje gledati kao sredstvo za reduciranje doživljaja stresa (Cohen i Wills, 1985). Konkretno, pokazalo se da su izvori socijalne podrške, a posebice percepcija dostupnosti socijalne podrške, važni u suočavanju pojedinca sa stresom, reducirajući percipiranu stresnost uloga, vremenskih zahtjeva i konflikta radne i obiteljske uloge (doživljaja ometajućeg djelovanja posla na obitelj i obitelji na posao) (Berc, 2009; Pisarski, Lawrence, Bohle, Gallois i Watson, 2005). Pokazalo se da su ti efekti reduciranja stresa uglavnom povezani sa specifičnom domenom. Naime, socijalna podrška članova obitelji najviše utječe na reduciranje obiteljskog stresa, a socijalna podrška na poslu na reduciranje stresa na radnom mjestu (Ayree i Luk, 1996). Stoga se socijalnu podršku na poslu i onu u obitelji treba posebno razmatrati. Neka istraživanja pokazuju da postoji pozitivna korelacija između socijalne podrške na poslu i zadovoljstva poslom (Perrewé i Carlson, 2002), odnosno pokazuju da socijalna podrška od strane suradnika i nadređenih, posebice podrška vezana uz obiteljske probleme, doprinosi zadovoljstvu poslom (Gottlieb, Kelloway i Martin-Matthews, 1996). Socijalna podrška od obitelji se preko restrukturiranja različitih društvenih i obiteljskih aktivnosti može odraziti na smanjenje konflikta radne i obiteljske uloge (Grzywacz i Carlson, 2007).

Da bi se ispitala socijalna podrška (instrumentalna i emocionalna) za poslovna i obiteljska pitanja koju smjenske radnice (medicinske sestre) percipiraju od nadređenog (na poslu) i od članova obitelji, konstruirane su dvije nove skale koje se razlikuju samo po navedenom izvoru podrške (Šimunić, 2008). Svaka skala ima po 9 čestica, a kao primjer čestice iz skale socijalne podrške nadređenog može se uzeti tvrdnja: „Mogu spominjati obitelj nadređenom bez ikakvog osjećaja neugode“, a čestica iz skale socijalne podrške obitelji koja odgovara navedenoj je: „Mogu spominjati posao mojoj obitelji bez ikakvog osjećaja neugode“. Skale su na navedenom uzorku ukazale na očekivanu jedno-faktorsku strukturu i zadovoljavajuće pouzdanosti uz zadržavanje svih čestica. U okviru jednoga kasnijeg istraživanja istom je skalom ispitana socijalna podrška na poslu i u obitelji od četiri različita izvora: nadređenog, radnih kolega, supružnika i drugih članova obitelji i bliskih osoba (Šimunić, 2015). Navedeno istraživanje provedeno je na zaposlenim supružnicima, dakle uključeni su i muškarci. Skala je opet pokazala zadovoljavajuća metrijska svojstva, koja će ovdje biti prikazana.

2. Opis skale

Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji je novo konstruirana skala primijenjena u nekim dosadašnjim ispitivanjima kod nas (npr. Šimunić, 2008). Sastavljena je od 36 čestica, odnosno po četiri seta od 9 čestica koje se međusobno razlikuju samo po izvoru podrške. Njima se ispituju neki aspekti instrumentalne i emocionalne socijalne podrške za poslovna i obiteljska pitanja od: a) *nadređenog*, b) *radnih kolega*, c) *bračnog partnera* i d) *drugih članova obitelji i bliskih osoba*. U svakom setu čestica po 5 čestica je pozitivno formulirano, a 4 negativno formulirano.

2.1. Uputa i način bodovanja

Ispitanik odgovara tako da izražava stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali od 7 stupnjeva (od 1 – uopće se ne slažem, do 7 – u potpunosti se slažem). Ukupni rezultat po subskalama dobiva se izračunavanjem prosječne procjene na pripadajućim česticama (teorijski raspon rezultata je za obje subskale od 1 do 7), gdje veći rezultat, nakon rekodiranja negativno formuliranih čestica, odražava veći stupanj percipirane socijalne podrške nadređenog, radnih kolega, supružnika te drugih članova obitelji i bliskih osoba. Pritom se radi o procjeni intenziteta doživljene socijalne podrške od navedenih izvora, ali ne i o zadovoljstvu dobivenom podrškom.

3. Psihometrijska svojstva

Skala je validirana na uzorku od 700 muškaraca i žena, odnosno 350 zaposlenih bračnih partnera u dobi od 24 do 63 godine ($M = 40,9$, $SD = 8,02$). Svi su ispitanici bili zaposleni u punom radnom vremenu i imali barem jedno dijete u kućanstvu. Najviše je (polovica) parova s prebivalištem u Zadarskoj županiji, zatim s prebivalištem u Zagrebačkoj županiji, Varaždinskoj, Splitsko-dalmatinskoj, Dubrovačko-neretvanskoj, Šibensko-kninskoj te nekolicina iz Krapinsko-zagorske, Međimurske, Koprivničko-križevačke, Istarske te jedan par iz Požeško-slavonske županije. Uzorak je bio vrlo heterogen prema zanimanju i radnom mjestu. Statističke analize rađene su na cjelokupnom uzorku.

3.1. Faktorska struktura

Provedena je eksploratorna faktorska analiza metodom zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora (karakteristični korijen veći od 1). Dobiveno je 5 faktora, od kojih je jedan bio bez značajnijih faktorskih zasićenja i mogućnosti smislene interpretacije, a ostala četiri faktora bila su u skladu s pretpostavljenima. Četiri značajnija faktora u skladu su i s primijenjenim scree testom (Cattell, 1966). Stoga je provedena ista vrsta faktorske analize, ali uz postavljanje maksimalno četiri moguća faktora. Sve pripadajuće čestice imaju zadovoljavajuće projekcije, odnosno saturacije faktorima (iznad ,35). Ukupni postotak objašnjene varijance analiziranih rezultata s četiri faktora je 42,9 %. Socijalna podrška nadređenog (skala SPP1 u Prilogu) objašnjava 10,7 % varijance (karakteristični korijen = 3,86), a čestice s najvećim zasićenjem ovim faktorom su: „Moj nadređeni čini sve što može da bi mi olakšao korektno obaviti posao” i „Moj nadređeni prepoznaje kada dobro obavim posao”. Socijalna podrška radnih kolega (skala SPP2 u Prilogu) objašnjava 10,8 % varijance (karakteristični korijen = 3,88), a čestice s najvećim zasićenjem su: „Moje radne kolege prepoznaju kada dobro obavim posao” i „Moje radne kolege imaju realna očekivanja od mene na poslu”. Socijalna podrška bračnog partnera (skala SPO1 u Prilogu) objašnjava 10,9 % varijance, a čestice s najvećim zasićenjima faktorom su: „Moj bračni partner čini sve što može da bi mi olakšao da korektno i u cijelosti obavljam svoj posao” i „S bračnim partnerom mogu o svemu razgovarati”. Na koncu, Socijalna podrška drugih članova obitelji i bliskih osoba (skala SPO2 u Prilogu) objašnjava 10,5 % varijance rezultata, a najzasićenije faktorom su čestice: „Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe nemaju razumijevanja za moje osobne i poslovne probleme” i „Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe čine sve što mogu da bi mi olakšali da korektno i u cijelosti obavljam svoj posao”.

Rezultati na subskalama međusobno su u značajnim pozitivnim korelacijama. Najniža je korelacija između socijalne podrške radnih kolega i one od supružnika ($r = ,31$), a najviša između socijalne podrške supružnika i one od drugih članova obitelji i bliskih osoba ($r = ,56$). Provedena je i hijerarhijska faktorska analiza uz kosokutnu Oblique rotaciju, zbog dobivenih korelacija među faktorima, koja je ukazala na postojanje istovjetna četiri faktora prvog reda te jednog faktora višeg reda, što opravdava upotrebu zajedničke mjere socijalne podrške (uključene sve čestice) na poslu i u obitelji. Kod uzimanja svih čestica kao jedne mjere socijalne podrške na poslu i u obitelji (provedbom faktorske analize metodom zajedničkih faktora postavljanjem maksimalno jednoga mogućeg faktora), objašnjeno je tek 25 % zajedničke varijance, a čestice s najvećim zasićenjem tim faktorom su: „Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe nemaju razumijevanja za moje osobne i poslovne probleme“ i „Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe mi ne izlaze u susret kad imam poslovne obaveze“.

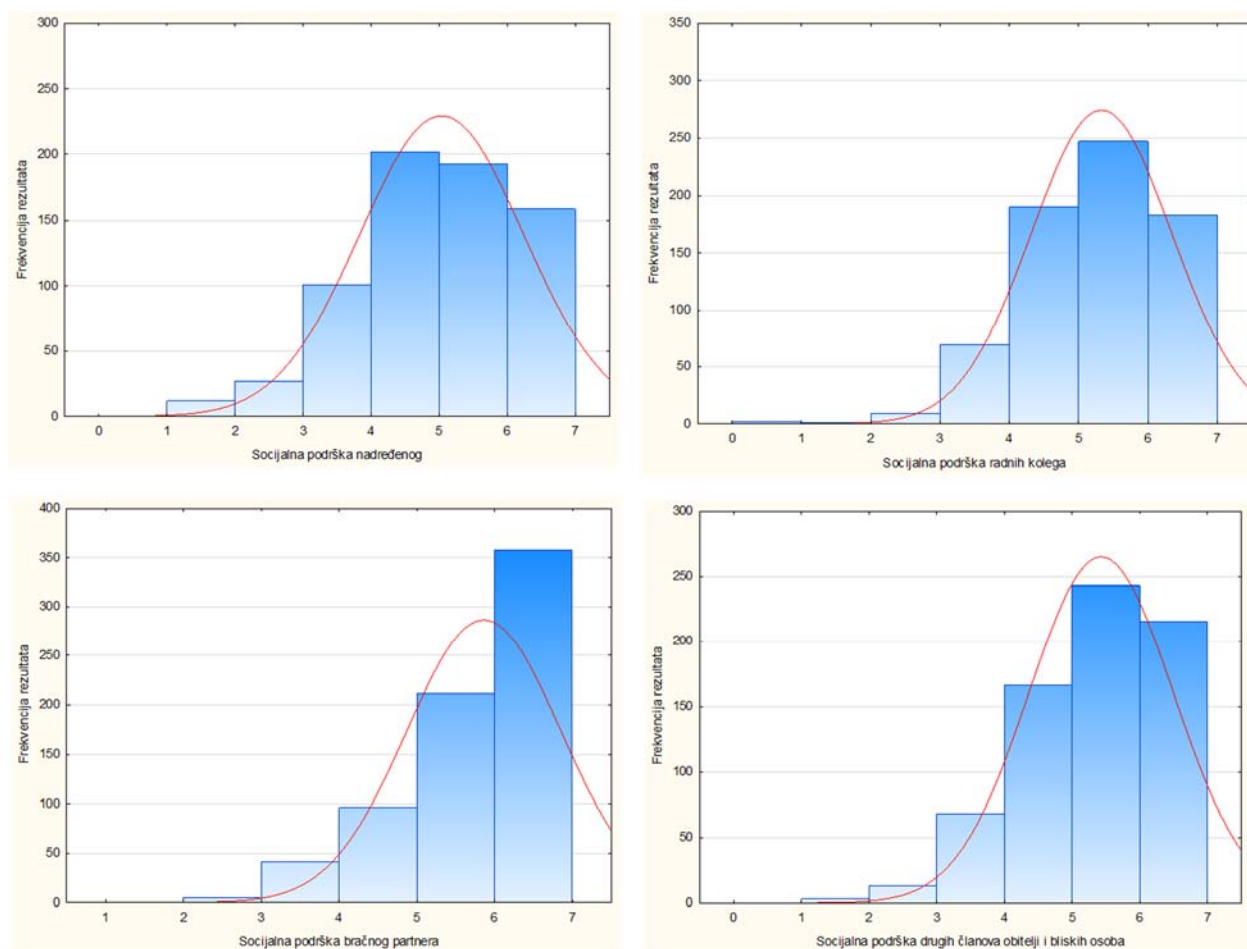
3.2. Osnovni deskriptivni parametri pojedinih subskala

Neki od osnovnih deskriptivnih parametara, prikazani u Tablici 1, ukazuju na to da su prosječne vrijednosti rezultata na subskalama za ispitivanje socijalne podrške na poslu i u obitelji od različitih izvora pomaknute prema višim vrijednostima. Treba uzeti u obzir da su podatci prikupljeni od ispitanika za koje se može pretpostaviti da su iz dominantno funkcionalno zdravih obitelji i da imaju staž na sadašnjem radnom mjestu od najmanje 6 mjeseci, što može ukazati i na relativnu stabilnost funkcioniranja na radnom mjestu. Vrijednosti rezultata posebno su visoke kad se radi o socijalnoj podršci supružnika. Ovakvi rezultati mogu biti logični zbog veće dostupnosti socijalne podrške od osoba s kojima smo afektivno vezani i s kojima smo vezani dodatno i u zajedničkim obavezama (npr. zajedničko dijete). Veća je vjerojatnost da će pojedinac imati veću slobodu otvorenog pregovaranja i traženja podrške sa supružnikom nego s nadređenim i kolegama. Distribucije dobivenih rezultata na svim subskalama značajno odstupaju od normalne (s obzirom na rezultate Shapiro-Wilks testova) i sve su negativno asimetrične (posebice podrška od supružnika) (Slika 1). Međutim, uzimajući u obzir kriterije prema kojima vrijednosti spljoštenosti i (a)simetričnosti u rasponu od -2 do +2 ukazuju na prihvatljivo odstupanje od normalne distribucije podataka (George i Mallery, 2010), mogu se koristiti parametrijski statistički postupci na podacima dobivenim na ovim skalama, barem na ovom uzorku ispitanika. Također se za navedene vrijednosti smatra da neće značajno iskriviti rezultate multivarijatnih statističkih postupaka (Kline, 2011). Mjere raspršenja ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost ovih subskala s tim da je ipak nešto manja diskriminativnost nižih procjena socijalne podrške na skalama socijalne podrške supružnika, no ovo se može pripisati i samoj prirodi obuhvaćenog uzorka ispitanika.

Može se zaključiti da su pouzdanosti tipa unutarne konzistencije (Cronbach alpha) subskala socijalne podrške na poslu i obitelji od različitih izvora na ovom uzorku zadovoljavajuće (Tablica 1), kao i prosječne korelacije među česticama. Izbacivanje većine čestica umanjilo bi ili neznatno povećalo (samo jedna čestica) vrijednost Cronbach alpha koeficijenta.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri i pouzdanost subskala Socijalne podrške na poslu i u obitelji

	Izvori socijalne podrške			
	Nadređeni	Radni kolege	Supružnik	Drugi članovi obitelji i bliske osobe
M	5,03	5,33	5,86	5,43
SD	1,21	1,02	0,99	1,07
Medijan	5,11	5,44	6,11	5,56
Raspon	1,11 – 7	1 – 7	2,11 – 7	1,22 – 7
Relativni raspon	98 %	100	82 %	96
Shapiro-Wilk test normalnosti distribucije	W = ,97 p = ,000	W = ,97 p = ,000	W = ,91 p = ,000	W = ,96 p = ,000
Koeficijent varijabilnosti	23,98 %	19,14 %	16,89 %	19,62 %
Fergusonov delta-koeficijent	,99	,98	,97	,98
(A)simetričnost (standardna pogreška)	-,46 (,09)	-,45 (,09)	-,93 (,09)	-,56 (,09)
Spljoštenost (standardna pogreška)	-,15 (,18)	,24 (,18)	,33 (,18)	-,01 (,18)
Cronbach α	,86	,85	,85	,87
Prosječna korelacija među česticama	,41	,41	,41	,43

Slika 1. Grafički prikazi distribucija rezultata na subskalama Socijalne podrške na poslu i u obitelji

3.3. Valjanost

Rezultati nekih dosadašnjih istraživanja razlika u socijalnoj podršci na poslu i u obitelji s obzirom na spol (npr. Perrewé i Carlson, 2002) ukazuju da je ženama važnija socijalna podrška nego muškarcima, iako muškarci češće navode da primaju dovoljno socijalne podrške od obitelji. U skladu s tim, žene percipiraju manje socijalne podrške od partnera vezano za brigu o djeci i kućanskim poslovima. Pokazalo se da u stresnim situacijama muškarci češće koriste fizičku rekreaciju za lakše nošenje sa stresom, dok žene češće traže socijalnu potporu. Tako je pretpostavljeno da će žene imati niže procjene socijalne podrške supružnika, a više procjene socijalne podrške drugih izvora u odnosu na muškarce. U istraživanju u kojem je korištena skala koju opisuje ovaj prilog pokazalo se da su procjene socijalne podrške supružnika veće kod muškaraca nego kod žena, ali se nije pokazala značajna razlika u procjenama socijalne podrške od drugih izvora s obzirom na spol (Tablica 2). Navedenim se rezultatima može ukazati tek na konkurentnu valjanost skale socijalne podrške supružnika. Pretpostavka je da žene jednostavno pružaju više podrške muževima nego muževi ženama, vjerojatno jer muževi više traže podršku od svojih žena koje su im glavni i primarni izvor socijalne podrške (Antonucci i Akiyama, 1987). Moguće je i da žene od ostalih izvora podršku možda manje očekuju, a očekivanom podrškom od supruga nisu zadovoljne. Analize koje će dalje biti prikazane provedene su posebno za muškarce i žene.

U daljnjim analizama izračunate su korelacije između rezultata na subskalama socijalne podrške od različitih izvora i rezultata na skali za ispitivanje konflikta radne i obiteljske domene autora Netemeyera, Bolesa i McMurriana (1996; *Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales*) (prikaz validacije na hrvatskom uzorku priredile su Šimunić, Proroković i Ivanov, 2014), rezultata na skali za procjenu kvalitete obiteljskog funkcioniranja koju su Šimunić, Gregov i Pupiće-Bakrač (2010) preuzele i prevele s malim izmjenama od Beaversa i Hampsona (1990; *Self-Report Family Inventory-II*), psiholoških zahtjeva i kontrole posla (validaciju na hrvatskom uzorku priredile Gregov, Šimunić i Nikolić, 2012) te rezultata na skali zadovoljstva radnim životom autora Judge, Parker, Colbert, Heller i Ilies (2001) i obiteljskim životom (skala analogna prethodnoj skali koju je prilagodila Šimunić, 2015). Navedene korelacije prikazane su u Tablici 3. Kao što se moglo pretpostaviti, procjene veće podrške svih izvora značajno su povezane s povoljnijim procjenama poslovnog i obiteljskog života i kod muškaraca i kod žena, što ukazuje na konvergentnu, pa i dijagnostičku valjanost prikazanih subskala socijalne podrške. Očekivano, procjene socijalne podrške nadređenog i kolega bile su u većem stupnju povezane s procjenama radne domene i konflikta zbog ometajućeg djelovanja rada na obitelj, dok su procjene socijalne podrške supružnika, drugih članova obitelji i bliskih osoba bile u većem stupnju povezane s procjenama obiteljske domene i konflikta zbog ometajućeg djelovanja obitelji na rad. Navedeni rezultati ukazuju i na konvergentnu i divergentnu valjanost subskala.

Tablica 2. Rezultati t-testova provedenih za ispitivanje razlika u rezultatima na subskalama Socijalne podrške na poslu i u obitelji s obzirom na spol ispitanika

	Muškarci			Žene			t	df	p
	N _m	M _m	SD _m	N _ž	M _ž	SD _ž			
SPN	342	5,03	1,18	352	5,04	1,24	-0,00	692	0,998
SPK	350	5,30	1,04	351	5,36	1,00	-0,81	699	0,418
SPS	357	5,94	0,94	354	5,78	1,04	2,09*	709	0,037
SPD	356	5,43	1,06	352	5,43	1,07	0,11	706	0,914

Legenda: SPN – Socijalna podrška nadređenog; SPK – Socijalna podrška radnih kolega; SPS – Socijalna podrška supružnika; SPD – Socijalna podrška drugih članova obitelji i bliskih osoba.

*p < ,05

Tablica 3. Pearsonovi koeficijenti korelacije između rezultata na subskalama Socijalne podrške na poslu i u obitelji i drugih procjena radnog i obiteljskog života kod muškaraca i žena

	Muškarci (N = 333)				Žene (N = 346)			
	SPN	SPK	SPS	SPD	SPN	SPK	SPS	SPD
SPN	1				1			
SPK	0,50	1			0,37	1		
SPS	0,32	0,37	1		0,35	0,28	1	
SPD	0,38	0,34	0,59	1	0,41	0,41	0,55	1
KONT	0,45	0,29	0,27	0,27	0,51	0,23	0,34	0,32
TEŽ	-0,18	-0,08	0,05	-0,02	-0,18	-0,19	-0,05	-0,06
ZP	0,51	0,36	0,27	0,28	0,50	0,27	0,32	0,33
KOMP	0,35	0,31	0,72	0,54	0,32	0,31	0,72	0,47
KONF	0,29	0,28	0,65	0,42	0,24	0,25	0,60	0,39
ZO	0,32	0,25	0,65	0,45	0,22	0,21	0,57	0,37
KRO	-0,33	-0,22	-0,25	-0,17	-0,41	-0,27	-0,31	-0,28
KOR	-0,26	-0,26	-0,52	-0,40	-0,25	-0,22	-0,44	-0,34

Napomena: Povećane korelacije su sve značajne na razini $p < ,01$

Legenda: SPN – Socijalna podrška nadređenog; SPK – Socijalna podrška radnih kolega; SPS – Socijalna podrška supružnika; SPD – Socijalna podrška drugih članova obitelji i bliskih osoba; KONT – Kontrola posla; TEŽ – Težina posla; ZP – Zadovoljstvo poslom; KOMP – Kompetencija obitelji; KONF – Konflikti u obitelji; ZO – Zadovoljstvo obiteljskim životom; KRO – Konflikt zbog ometajućeg utjecaja rada na obitelj; KOR – Konflikt zbog ometajućeg utjecaja obitelji na rad.

Zaključno se može reći da je Skala socijalne podrške na poslu i u obitelji (odnosno subskele podijeljene prema različitim izvorima socijalne podrške) pokazala relativno dobre metrijske karakteristike. Međutim, pri njezinoj primjeni treba paziti kod interpretacije rezultata, odnosno voditi računa da su obuhvaćeni aspekti instrumentalne i emocionalne socijalne podrške za probleme vezane uz radni i obiteljski život. Stoga je Skala korisna kad su navedeni konkretni oblici podrške predmet istraživanja. S obzirom na to da su odgovori pojedinca iskazani samo na skali intenziteta (stupanj slaganja s tvrdnjom), isti se mogu interpretirati isključivo kao mjera percipirane socijalne podrške. Stoga se preporuča i ispitivanje zadovoljstva dobivenom socijalnom podrškom kako bi se poboljšala sadržajna valjanost mjernog instrumenta. Na koncu, doprinos daljnjem razvoju i valjanosti mjernog instrumenta mogao bi biti ostvaren primjenom Skale na drugim specifičnim uzorcima ispitanika s obzirom na karakteristike obitelji i radnog okruženja (npr. manje funkcionalne obitelji, samohrani roditelji, rastavljeni roditelji, sezonski poslovi itd.).

4. Literatura

- Antonucci, T. C. i Akiyama, H. (1987). An examination of sex differences in social support among older men and women. *Sex Roles*, 17(11), 737–49.
- Aryee, S. i Luk, V. (1996). Work and Nonwork Influences on the Career Satisfaction of Dual-Earner Couples. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 38–52.
- Beavers, W. R. i Hampson, R. B. (1990). *Successful families: Assessment and intervention*. New York: Norton.
- Berc, G. (2009). *Obiteljska kohezivnost u kontekstu sukoba radne i obiteljske uloge roditelja*. Neobjavljena doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- Cattell, R. B. (1966.). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 245–276.
- Cohen, S. i Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310–57.
- George, D. i Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gottlieb, B. H., Kelloway, E. K. i Martin-Matthews, A. (1996). Predictors of work-family conflict, stress, and job satisfaction among nurses. *Canadian Journal of Nurse Research*, 28(2), 99–117.
- Grzywacz, J. G. i Carlson, D. S. (2007). Conceptualizing work-family balance: Implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*, 9(4), 455–471.
- Judge, T. A., Parker, S. K., Colbert, A. E., Heller, D. i Ilies, R. (2001). Job satisfaction: A cross-cultural review. U: N. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil i C. Viswesvaran (ur.), *Handbook of industrial, work, and organizational psychology* (str. 25–52). London, UK: Sage.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, Third Edition. The Guilford Press, New York.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*, Zagreb: Prosvjeta.
- Perrewé, P. L. i Carlson, D. S. (2002). Do men and women benefit from social support equally? Results from a field examination within the work and family context, U: D. L. Nelson i R. L. Burke (ur.), *Gender work stress and health* (str. 101–114). Washington, DC: American Psychological Association.
- Pisarski, A., Lawrence, S. A., Bohle, P., Gallois, C. i Watson, B. M. (2005). An intervention model of shiftwork tolerance. U: K. Mark Weaver (ur.), *Annual Meeting Proceedings: A New Vision of Management in the 21st Century*. Honolulu, Hawaii.
- Šimunić, A. (2008). *Konflikt radne i obiteljske uloge kod žena koje rade u smjenama*. Diplomski rad. Sveučilište u Zadru.
- Šimunić, A. (2015). *Osobne značajke zaposlenih supružnika i konflikt radne i obiteljske uloge*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu.
- Šimunić, A., Gregov, Lj. i Pupiće-Bakrač, A. (2010). Skala kvalitete obiteljskog funkcioniranja. U: Tucak Junaković, I., Čubela Adorić, V., Penezić, Z., Proroković, A. (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 5* (str. 31–38). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Šimunić, A., Proroković, A. i Ivanov, L. (2014). Skala konflikta radne i obiteljske uloge. U: Čubela Adorić, V., Penezić, Z., Proroković, A., Tucak Junaković, I. (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Sv. 7* (str. 15–20). Zadar: Sveučilište u Zadru.

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s dolje navedenim tvrdnjama, koje se odnose na karakteristike posla koji obavljate i općenito usklađivanje profesionalne i obiteljske uloge. Molimo Vas da na skalama koje se nalaze uz svaku tvrdnju zaokruživanjem određenog broja odredite stupanj slaganja s predloženim tvrdnjama.

Brojevi na skali znače slijedeće:

1. uopće se NE slažem
2. uglavnom se NE slažem
3. donekle se NE slažem
4. niti se slažem, niti se ne slažem
5. donekle se slažem
6. uglavnom se slažem
7. u potpunosti se slažem

SPP1

1. Moj nadređeni čini sve što može da bi mi olakšao korektno obaviti posao.	1	2	3	4	5	6	7
2. Sa mojim nadređenim nije lako razgovarati.	1	2	3	4	5	6	7
3. Moj nadređeni ima realna očekivanja od mene na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
4. Moj nadređeni prepoznaje kada dobro obavim posao.	1	2	3	4	5	6	7
5. Moj nadređeni me ne podržava kad imam problema na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
6. Moj nadređeni nema razumijevanja za moje osobne i obiteljske potrebe.	1	2	3	4	5	6	7
7. Moj nadređeni mi iziđe u susret kad mi iskrzne neka obiteljska obaveza.	1	2	3	4	5	6	7
8. Mogu spominjati obitelj nadređenom bez ikakvog osjećaja neugode.	1	2	3	4	5	6	7
9. Moj nadređeni smatra da je usklađivanje obiteljskih i radnih obaveza isključivo moj problem.	1	2	3	4	5	6	7

Napomena: Obrnuto se boduju čestice pod rednim brojem 2, 5, 6 i 9.

SPP2

1. Moje radne kolege čine sve što može da bi mi olakšali korektno obaviti posao.	1	2	3	4	5	6	7
2. Sa mojim radnim kolegama nije lako razgovarati.	1	2	3	4	5	6	7
3. Moje radne kolege imaju realna očekivanja od mene na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
4. Moje radne kolege prepoznaju kada dobro obavim posao.	1	2	3	4	5	6	7
5. Moje radne kolege me ne podržavaju kad imam problema na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
6. Moje radne kolege nemaju razumijevanja za moje osobne i obiteljske potrebe.	1	2	3	4	5	6	7
7. Moje radne kolege mi iziđu u susret kad mi iskrzne neka obiteljska obaveza.	1	2	3	4	5	6	7
8. Mogu spominjati obitelj radnim kolegama bez ikakvog osjećaja neugode.	1	2	3	4	5	6	7
9. Moje radne kolege smatraju da je usklađivanje obiteljskih i radnih obaveza isključivo moj problem.	1	2	3	4	5	6	7

Napomena: Obrnuto se boduju čestice pod rednim brojem 2, 5, 6 i 9.

SPO1

1. Moj bračni partner čini sve što može da bi mi olakšao da korektno i u cijelosti obavljam svoj posao.	1	2	3	4	5	6	7
2. S bračnim partnerom mogu o svemu razgovarati.	1	2	3	4	5	6	7
3. Moj bračni partner ima nerealistična očekivanja u vezi mogućnosti da mu se posvetim.	1	2	3	4	5	6	7
4. Moj bračni partner ne prepoznaje kad nešto dobro napravim za njega.	1	2	3	4	5	6	7
5. Moj me bračni partner podržava i pomaže mi kad imam problem s izvršavanjem obiteljskih/kućanskih obaveza.	1	2	3	4	5	6	7
6. Moj bračni partner nema razumijevanja za moje osobne i poslovne probleme.	1	2	3	4	5	6	7
7. Bračni partner mi ne izlazi u susret kad imam poslovne obaveze.	1	2	3	4	5	6	7
8. Mogu spominjati posao svom bračnom partneru bez ikakvog osjećaja neugode.	1	2	3	4	5	6	7
9. Moj bračni partner smatra da mi može pomoći kod usklađivanja obiteljskih i radnih obaveza.	1	2	3	4	5	6	7

Napomena: Obrnuto se boduju čestice pod rednim brojem 3, 4, 6 i 7.

SPO2

1. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe čine sve što mogu da bi mi olakšali da korektno i u cijelosti obavljam svoj posao.	1	2	3	4	5	6	7
2. S drugim članovima moje obitelji i bliskim osobama mogu o svemu razgovarati.	1	2	3	4	5	6	7
3. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe imaju nerealistična očekivanja u vezi mogućnosti da im se posvetim.	1	2	3	4	5	6	7
4. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe ne prepoznaju kad nešto dobro napravim za njih.	1	2	3	4	5	6	7
5. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe me podržavaju i pomažu mi kad imam problem s izvršavanjem obiteljskih/kućanskih obaveza.	1	2	3	4	5	6	7
6. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe nemaju razumijevanja za moje osobne i poslovne probleme.	1	2	3	4	5	6	7
7. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe mi ne izlaze u susret kad imam poslovne obaveze.	1	2	3	4	5	6	7
8. Mogu spominjati posao drugim članovima moje obitelji i bliskim osobama bez ikakvog osjećaja neugode.	1	2	3	4	5	6	7
9. Drugi članovi moje obitelji i bliske osobe smatraju da mi mogu pomoći kod usklađivanja obiteljskih i radnih obaveza.	1	2	3	4	5	6	7

Napomena: Obrnuto se boduju čestice pod rednim brojem 3, 4, 6 i 7.

Skala strategija emocionalnog napora⁵ (SSEN)

Adaptirali: Irena Burić, Izabela Sorić, Zvezdan Penezić, Ana Slišković i Ivana Macuka

Priredile: Irena Burić i Ana Slišković

1. Teorijska osnova

Emocionalni napor javlja se kada djelatnici reguliraju svoje emocije i njihovo izražavanje u skladu s normativnim zahtjevima i očekivanjima specifične radne uloge (Brotheridge i Lee, 2003). U začetcima svog razvoja (Hochschild, 1983) konstrukt *emocionalnog napora* prvenstveno se proučavao u uže definiranom sektoru uslužnih djelatnosti, primjerice kod stjuardesa, hotelskog osoblja i sl. Tijekom tridesetak godina istraživanja ovog konstrukta porasla je svijest o tome da se na velikom broju radnih mjesta u različitim područjima očekuje regulacija emocija i izražavanja emocija koje se javljaju u interakciji s korisnicima usluga, primjerice s klijentima, pacijentima, štíćenicima ili učenicima. U skladu s tim, emocionalni napor i njegova uloga u objašnjenju različitih pozitivnih i negativnih radnih ishoda predmet su brojnih istraživanja na različitim radnim skupinama (npr. Lee, Lowell i Brotheridge, 2010; Lee i Brotheridge, 2011; Yin, Lee, Zhang i Jin, 2013).

Osnovna značajka emocionalnog napora jest izražavanje socijalno poželjnih ili očekivanih emocija (Ashforth & Humphrey, 1993), pri čemu djelatnici, ukoliko se njihove prirodne emocije razlikuju od očekivanih, doživljavaju emocionalnu disonancu. Hochschildovo (1983) pionirsko istraživanje pokazalo je da se djelatnici suočavaju s emocionalnom disonancom tako što jednostavno mijenjaju izražavanje svojih prirodnih emocija (površinska strategija emocionalnog napora, engl. *surface acting*) ili pokušavaju „prizvati“ prikladne emocije unutar sebe (dubinska strategija emocionalnog napora, engl. *deep acting*). Navedene dvije strategije omogućuju pojedincima da izraze emocije koje se kod njih ne javljaju spontano (Yin i sur., 2013). Pri tome, **površinska strategija** emocionalnog rada podrazumijeva prikrivanje doživljenih emocija koje nisu u skladu s zahtjevima radne uloge te izražavanje prikladnih ili očekivanih emocija koje nisu uistinu doživljene (Brotheridge i Lee, 2003). U novije vrijeme u nekim se istraživanjima (npr. Lee i Brotheridge, 2011) koriste dvije osnovne podkomponente površinske strategije emocionalnog napora: *skrivanje doživljenih emocija* (koje nisu u skladu s radnim zahtjevima) i *varanje* (izražavanje prikladnih emocija koje nisu doživljene). S druge strane, kod **dubinske strategije emocionalnog napora** pojedinac pokušava uskladiti doživljene i očekivane emocije na način da pokušava uistinu doživjeti emocije koje se od njega očekuju (Brotheridge i Lee, 2003). Neki autori (npr. Ashforth i Humphrey, 1993; Yin i sur., 2013) osim dvije navedene dimenzije emocionalnog napora navode i treću – **izražavanje autentičnih (prirodno doživljenih) emocija**. Iako je izražavanje prirodnih ili iskrenih emocija uobičajeno, navedeni autori smatraju da i pri njemu pojedinac može ulagati napor da bi osigurao da je njegovo izražavanje emocija u skladu s postojećim zahtjevima radne uloge

Površinska i dubinska strategija emocionalnog napora ipak u većini teorijske i empirijske literature u ovom području ostaju dvjema osnovnima konceptualno distinktivnima strategijama emocionalnog napora. Autori izvorne skale *Emotional Labour Scale* (ELS), čije su dvije subskale za ispitivanje dvije osnovne strategije emocionalnog napora prikazane ovdje, utvrdili su jednodimenzionalnu strukturu i zadovoljavajuću unutrašnju konzistenciju svake od njih (Cronbach alpha koeficijenti iznose ,85 za površinsku, odnosno ,82 za dubinsku strategiju) te dali dokaze u prilog njihove konvergentne i diskriminativne valjanosti (Brotheridge i Lee, 2003). Pri tome se površinska strategija emocionalnog napora pokazala pozitivno povezanom s dvjema dimenzijama sagorijevanja na poslu: emocionalnom iscrpljenošću i depersonalizacijom, dok je s

⁵ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

trećom dimenzijom, osobnim postignućem, kao i s mjerom identifikacije s vlastitom radnom ulogom, bila negativno povezana. Suprotno tome, dubinska strategija emocionalnog napora pozitivno je povezana s osobnim dostignućem te identifikacijom s vlastitom radnom ulogom. Iz navedenoga proizlazi važnost mjerenja površinske i dubinske strategije kao dviju distinktivnih dimenzija emocionalnog napora. Naime, pojedinci koji se više identificiraju sa svojom radnom ulogom vjerojatnije će pokušati internalizirati prikladne emocije kroz dubinsku strategiju, dok s druge strane površinska strategija može voditi osjećaju neautentičnosti koji dugoročno gledajući može narušiti emocionalnu dobrobit (Brotheridge i Lee, 2003). Rezultati različitih istraživanja idu u prilog navedenome. Primjerice, Zhang i Zhu (2008) utvrdili su da je korištenje površinske strategije emocionalnog napora povezano s nižom razinom zadovoljstva poslom i većom razinom sagorijevanja na poslu kod učitelja, dok je za dubinsku strategiju emocionalnog napora utvrđen obrnut obrazac povezanosti (veća razina zadovoljstva poslom i niža razina sagorijevanja na poslu). Validacijsko istraživanje ELS skale (Brotheridge i Lee, 2003) nadalje je pokazalo da su pojedinci koji u većoj mjeri koriste površinsku strategiju emocionalnog napora skloniji motrenju vlastitoga ekspresivnog ponašanja, doživljavaju intenzivnijim emocionalne radne zahtjeve svog posla te općenito doživljavaju više negativnih, a manje pozitivnih emocija. Također, pojedinci duljega radnog staža manje koriste površinsku strategiju emocionalnog napora. S druge strane, dubinska strategija u provedenom istraživanju bila je povezana samo s emocionalnim radnim zahtjevima (Brotheridge i Lee, 2003).

Općenito govoreći, pregled istraživanja iz ovog područja (Brotheridge, 2006) ukazuje da emocionalni napor ima uglavnom pozitivne učinke na produktivnost i učinkovitost radne organizacije, dok emocionalni napor za pojedinca, ovisno o korištenim strategijama, može imati različite učinke na emocionalnu iscrpljenost, depersonalizaciju, osobno postignuće, doživljaj stresa na radu, tjelesno zdravlje, napuštanje radnog mjesta, zadovoljstvo poslom, odanost radnoj organizaciji i osobnu autentičnost.

2. Opis skale

Skala strategija emocionalnog napora (SSEN) sastoji se ukupno od 9 čestica. Šest čestica koje mjere površinsku i dubinsku strategiju emocionalnog napora (engl. *surface and deep acting*) preuzeto je iz Skale emocionalnog napora (Emotional Labour Scale – ELS; Brotheridge i Lee, 2003), dok su tri čestice namijenjene ispitivanju ekspresije autentičnih emocija, kao strategije emocionalnog napora, preuzete i adaptirane iz Skale strategija emocionalnog napora kod učitelja (Teacher Emotional Labor Strategy Scale – TELS; Yin, 2012).

Zadatak ispitanika procijeniti je koliko često u uobičajenom danu na svom poslu primjerice „se pravi da *osjeća* emocije koje zapravo ne osjeća“ (čestica 4, *površinska strategija*), „pokušava stvarno doživjeti emocije koje bi trebao pokazivati“ (čestica 3, *dubinska strategija*) ili „su emocije koje iskazuje uistinu prirodne“ (čestica 7, ekspresija autentičnih emocija). Procjena se daje na skali čestine od 5 stupnjeva, pri čemu 1 označava „nikada“, a 5 „uvijek“. Ukupan rezultat formiran je kao prosječna vrijednost odgovora ispitanika na čestice po pojedinim skalama.

3. Psihometrijska svojstva

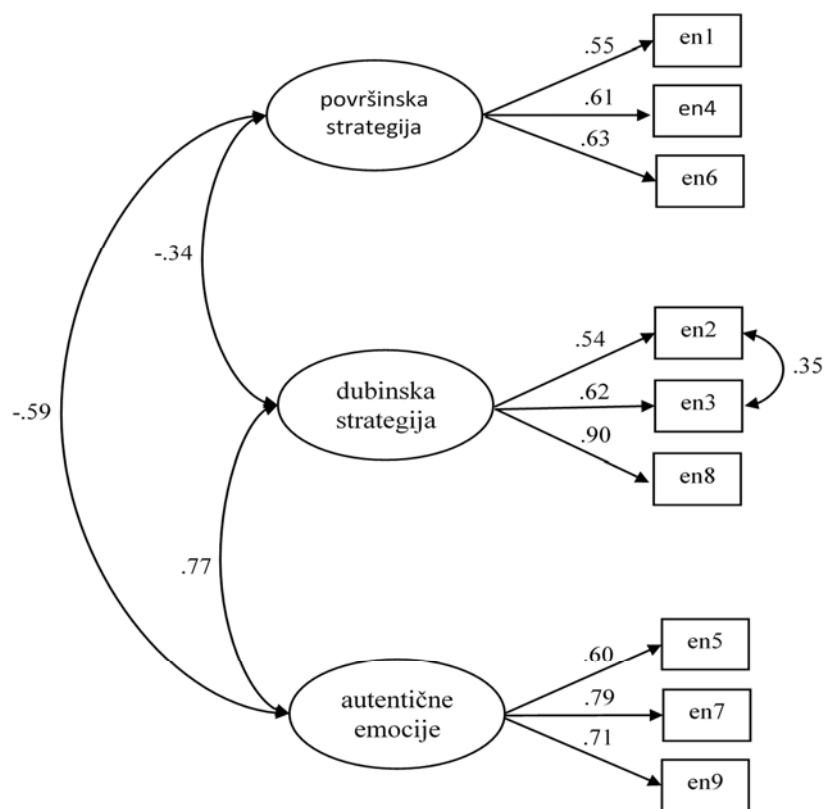
Validacija hrvatske verzije skale provedena je na prigodnom uzorku od 391 predmetnog učitelja, zaposlenog u 32 osnovne škole, u 19 različitih hrvatskih gradova i općina. Ukupno je 297 učitelja bilo ženskog spola, 82 muškog spola, a 12 učitelja nije dalo odgovor na ovo pitanje. Prosječna dob učitelja iznosila je $M = 41,73$ ($SD = 10,31$) godinu, a prosječan staž u obrazovanju iznosio je $M = 15,05$ ($SD = 10,92$). Istraživanje je provedeno u kasno proljeće 2015. godine.

3.1. Faktorska struktura

Kako bi se provjerila pretpostavljena trofaktorska struktura Skale strategija emocionalnog napora, provedena je konfirmatorna faktorska analiza u programu Mplus 6.0 (Muthen i Muthen, 2014) uz primjenu metode maksimalne vjerojatnosti prilikom procjene parametara u modelu. Stupanj slaganja modela s podacima procijenjen je pomoću sljedećih parametara: omjera χ^2 i stupnjeva slobode, inkrementalnih indeksa slaganja CFI (engl. *comparative fit index*) i TLI (engl. *Tucker-Lewis index*) te pomoću indeksa RMSEA (engl. *root-mean-square error of approximation*) i SRMR (engl. *standardized-root-mean-residual*). Vrijednosti χ^2/df manje od 3, CFI i TLI veće od ,90 te RMSEA i SRMR manji od ,10 ukazuju na prihvatljivo slaganje modela s podacima, dok omjer χ^2/df manji od 3, CFI i TLI veće od ,95 te RMSEA manje od ,06 i SRMR manje od ,08 upućuju na dobro slaganje modela s podacima (Hu i Bentler, 1999).

Rezultati konfirmatorne faktorske analize ukazali su na slabo pristajanje trofaktorskog modela s podacima: $\chi^2 = 126,10$, $df = 24$, $p < ,01$; $\chi^2/df = 5,25$; CFI = ,90 i TLI = ,85; RMSEA = ,11 (,087 - ,123) i SRMR = ,06. Uvidom u predložene modifikacijske indekse odlučeno je da se u model uvede parametar koji se odnosi na korelaciju reziduala između čestica 2 i 3. Naime, ove dvije tvrdnje sadržajno su vrlo slične i odnose se na stvarno doživljavanje emocija koje učitelji trebaju iskazivati *pred drugima*, zbog čega vjerojatno dijele određeni dio varijance koji nije obuhvaćen latentnim faktorom dubinske strategije. Uvođenje dodatnog parametra u model dovelo je do značajnog poboljšanja stupnja slaganja modela s podacima: $\chi^2 = 52,51$, $df = 23$, $p < ,01$; $\chi^2/df = 2,28$; CFI = ,97 i TLI = ,96; RMSEA = ,06 (,037 - ,078) i SRMR = ,04. Rezultati testiranja modificiranog modela u cijelosti su prikazani na Slici 1.

Sve čestice u modelu bile su zadovoljavajuće visoko zasićene pretpostavljenim faktorom (> ,50; Brown, 2006). Također, korelacije između pojedinih faktora bile su umjerene do visoke. Povezanost između faktora površinske i dubinske strategije bila je negativna i iznosila je $r = -,34$, što je u suprotnosti s rezultatima koje su u svom istraživanju dobile autorice skale (Brotheridge i Lee, 2003). Nadalje, povezanost između faktora dubinske strategije i faktora izražavanja autentičnih emocija bila je pozitivna i visoka ($r = ,77$) što ukazuje na značajan stupanj preklapanja varijance ovih dviju latentnih dimenzija.

Slika 1. Rezultati konfirmatorne faktorske analize Skale emocionalnog napora (N = 391): $\chi^2 = 52,51$, $df = 23$, $p < ,01$; $\chi^2/df = 2,28$; CFI = ,97, TLI = ,96; RMSEA = ,06 (.037 – ,078); SRMR = ,04

3.2. Osjetljivost

U Tablici 1 prikazani su osnovni deskriptivni parametri triju skala. Na temelju mjera centralnih tendencija i indeksa asimetričnosti i spljoštenosti navedenih u Tablici 1 vidljivo je da su distribucije rezultata na svim skalama blago odstupale od normalne – distribucija rezultata na skali površinske strategije bila je blago pozitivno asimetrična, dok su distribucije na preostalim dvjema skalama imale blago negativno asimetričan oblik. Ovakve raspodjele rezultata ukazuju na to da su učitelji ispitani u ovom uzorku više skloni korištenju dubinske strategije te izražavanju autentičnih emocija, dok površinsku strategiju koriste u manjoj mjeri. Međutim, ova odstupanja bila su u apsolutnom smislu malena, pa se varijabilitet rezultata može smatrati dovoljno visokim, a osjetljivosti pojedinih skala zadovoljavajućima.

Tablica 1. Deskriptivni pokazatelji Skale strategija emocionalnog napora (N = 391)

	Površinska strategija	Dubinska strategija	Izražavanje autentičnih emocija
<i>M</i>	2,42	3,63	3,88
<i>C</i>	2,33	3,67	4,00
<i>D</i>	2,67	4,00	4,00
<i>SD</i>	,67	,77	,65
<i>Teoretski raspon</i>	1 – 3	1 – 3	1 – 3
<i>Indeks relativnog varijabiliteta – V</i>	28 %	12 %	17 %
<i>Asimetričnost (stand. pogreška)</i>	,11 (,13)	-,18 (,13)	-,33 (,13)
<i>Spljoštenost (stand. pogreška)</i>	,14 (,25)	,03 (,25)	,60 (,25)
<i>Kolmogorov-Smirnovljeva D</i>	,11 (p < ,01)	,12 (p < ,01)	,17 (p < ,01)
<i>Cronbach α</i>	,63	,81	,73

3.3. Pouzdanost

Provedena analiza pouzdanosti ukazuje na zadovoljavajuće razine pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije skale dubinske strategije ($\alpha = ,81$) i skale izražavanja autentičnih emocija ($\alpha = ,73$) te nešto slabiju pouzdanost skale površinske strategije ($\alpha = ,63$). Međutim, sve tri skale dovoljno su pouzdane da bi se uspješno koristile u istraživačke svrhe.

59

3.4. Valjanost

U prilog valjanosti Skale strategija emocionalnog napora idu i dobiveni koeficijenti korelacije između pojedinih strategija i kriterijskih varijabli prikazanih u Tablici 2. Dobiveno je da učiteljice više koriste dubinsku strategiju od učitelja muškog spola. Također, što učitelji imaju više radnog staža u obrazovanju, više su skloni dubinskoj strategiji te otvorenom izražavanju autentičnih emocija. Kada se promatraju povezanosti pojedinih strategija s emocijama koje učitelji doživljavaju u relaciji sa svojim učenicima (*Teacher Emotion Questionnaire – TEQ*; Burić, Slišković i Macuka, 2015), može se uočiti da oni učitelji koji u većoj mjeri koriste površinsku strategiju ujedno više doživljavaju negativne emocije zasićenosti, ljutnje i bespomoćnosti u radu s učenicima. Suprotno tome, učitelji koji više koriste dubinsku strategiju te naročito oni koju u većoj mjeri otvoreno iskazuju svoje autentične emocije ujedno više doživljavaju pozitivne emocije radosti i ponosa, a manje navedene negativne emocije. Nadalje, učitelji koji više koriste površinsku strategiju ujedno se osjećaju emocionalno iscrpljeniji svojim poslom (*Job Related Emotional Exhaustion Scale*, Wharton, 1993) te manje zadovoljni kako svojim poslom (*Job Satisfaction Scale*, Judge i sur., 2001) tako i životom (*Satisfaction with Life Scale*, Diener i sur., 1985). Iz ovakvih obrazaca povezanosti može se zaključiti da je površinska strategija općenito nepovoljan oblik upravljanja emocijama na radnom mjestu učitelja što je u skladu s rezultatima ranijih istraživanja (Brotheridge i Lee, 2003; Brotheridge, 2006). Međutim, dubinska strategija, koja se također konceptualno svrstava u emocionalni napor, pokazuje se kao adaptivan i poželjan oblik reguliranja emocija u učiteljskoj profesiji te se povezuje s pozitivnim ishodima. Nadalje, interkorelacije analiziranih strategija emocionalnog napora te njihove relacije s kriterijskim varijablama ukazuju na stanovito konceptualno preklapanje dubinske strategije i autentičnog doživljavanja emocija. Moguće je da ovakvi rezultati reflektiraju prvenstveno usmjerenost učitelja na doživljavanje pozitivnih emocija u razredu, što je s gledišta učiteljske profesije uglavnom pozitivan i dobrodošao oblik emocionalnog iskazivanja.

Tablica 2. Korelacije strategija emocionalnog napora s kriterijskim varijablama (N = 391)

	Površinska strategija	Dubinska strategija	Izražavanje autentičnih emocija
Spol ¹	-,01	,15**	,08
Stož	,06	,24**	,17**
Radost	-,10	,23**	,25**
Ponos	-,03	,31**	,22**
Zasićenost	,32**	-,05	-,08
Ljutnja	,30**	-,10	-,17**
Bespomoćnost	,34**	-,17**	-,17**
Emocionalna iscrpljenost	,35**	-,12*	-,11*
Zadovoljstvo poslom	-,31**	,28**	,26**
Zadovoljstvo životom	-,25**	,12*	,12*

¹ muškarci = 1, žene = 2; *p < ,05; **p < ,01

Zaključno, provedene analize upućuju na to da se prikazana skala može uspješno koristiti za ispitivanje tri najpoznatije dimenzije emocionalnog napora – površinske strategije, dubinske strategije i autentičnog doživljavanja emocija – u istraživačke svrhe.

4. Literatura

- Ashforth, B. E. i Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88–115.
- Brotheridge, C. M. i Lee, R. T. (2003). Development and validation of the Emotional Labour Scale. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), 365–379.
- Brotheridge, C. M. (2006). A review of emotional labour and its nomological network: practical and research implications. *Ergonomia IJE&HF*, 28(4) 295–309.
- Brown, T.A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Press.
- Burić, I., Slišković, A. i Macuka, I. (2015). Capturing teachers' emotions: Development and validation of Teacher Emotion Questionnaire. *U postupku recenzije*.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., i Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialisation of human feeling*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Hu, L., i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. i Patton, G. K. (2001). The job satisfaction-job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, 376–407.
- Lee, R. T. Lowell, B. L. i Brotheridge, C. M. (2010). Tenderness and steadiness: Relating job and interpersonal demands and resources with burnout and physical symptoms of stress in Canadian physicians. *Journal of Applied Social Psychology*, 49(9), 2319–2342.
- Lee, R. T. i Brotheridge, C. M. (2011). Words from the heart speak to the heart: A study of deep acting, faking, and hiding among child care workers. *Career Development International*, 16(4), 401–420.
- Muthen, L. K. i Muthen, B. O. (2014). *Mplus User's Guide. Seventh Edition*. Los Angeles, CA: Muthen&Muthen.
- Wharton, A. S. (1993). The affective consequences of service work: Managing emotions on the job. *Work and Occupations*, 20(2), 205–232.
- Yin, H. (2012). Adaptation and validation of the teacher emotional labour strategy scale in China, *Educational Psychology*, 32(4), 451–465.
- Yin, H., Lee, J. C. K., Zhang Z. i Jin, Y. (2013). Exploring the relationship among teachers' emotional intelligence, emotional labor strategies and teaching satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 35, 137–145
- Zhang, Q. i Zhu, W. (2008). Exploring emotion in teaching: emotional labor, burnout, and satisfaction in Chinese higher education. *Communication Education*, 57(1), 105–122.

SSEN

Molimo Vas da na navedenoj skali procijenite koliko često u uobičajenom danu na svom poslu učitelja činite sljedeće:

- 1 = nikada
- 2 = rijetko
- 3 = ponekad
- 4 = često
- 5 = uvijek

Tvrđnja		Procjena				
1.	odupirete se izražavanju svojih stvarnih osjećaja?	1	2	3	4	5
2.	se trudite da uistinu osjetite emocije koje trebate iskazati pred drugima (npr. učenicima, roditeljima, kolegama)?	1	2	3	4	5
3.	pokušavate stvarno doživjeti emocije koje <i>biste trebali</i> pokazivati?	1	2	3	4	5
4.	se pravite da <i>osjećate</i> emocije koje zapravo ne osjećate?	1	2	3	4	5
5.	pokazujete emocije koje odgovaraju onome što spontano osjećate?	1	2	3	4	5
6.	skrivate svoje istinske osjećaje o nekoj situaciji?	1	2	3	4	5
7.	su emocije koje iskazujete uistinu prirodne?	1	2	3	4	5
8.	uistinu nastojite osjetiti emocije koje <i>biste trebali</i> pokazivati kao sastavni dio svog posla?	1	2	3	4	5
9.	su emocije koje izražavate autentične?	1	2	3	4	5

Formiranje rezultata: Rezultat na skali *površinske strategije emocionalnog napora* izračunava se kao prosječna vrijednost rezultata na česticama 1, 4 i 6, rezultat na skali *dubinske strategije emocionalnog napora* izračunava se kao prosječna vrijednost rezultata na česticama 2, 3 i 8, dok se rezultat na skali *izražavanja autentičnih emocija* izračunava kao prosječna vrijednost rezultata na česticama 5, 7 i 9.

Test moralnog rasuđivanja (TMR)

Konstruirala i priredila: Ana Proroković

1. Teorijska osnova

Moral i moralno ponašanje općenito se smatraju vrlo složenim konstruktima s velikim brojem korelata koji se odnose na različite okolinske i dispozicijske aspekte pojedinca. U posljednje vrijeme područje psihologije morala ponovo je vrlo aktualno zbog očigledne potrebe da se ponovo preispitaju mnogi tradicionalni koncepti, uključujući i koncept moralnog rasuđivanja koji je prema kognitivno-razvojnim teorijama središnja odrednica morala, a odnosi se na proces rasuđivanja u dvojbena situacijama. Moralno dvojbene situacije najčešće uključuju složene odnose u kojima pojedinac donosi moralnu odluku, poduzima neku radnju u određenom kontekstu i s određenim motivom, a usmjerenu na pojedinca ili druge uz određene posljedice, pozitivne ili negativne.

Najutjecajnijim pristupom u okviru kognitivno-razvojnih teorija smatra se Kohlbergov model prema kojem se moralni razvoj odvija u tri osnovne razine (pretkonvencionalna, konvencionalna i postkonvencionalna), od kojih svaka ima po dva razvojna podstupnja (Kohlberg, 1973). Pretkonvencionalna faza karakteristična je za djecu do dobi između 10 i 13 godina kad počinje prelazak na konvencionalnu fazu, a transfer na postkonvencionalnu razinu moguć je tek krajem adolescencije, odnosno u mlađoj odrasloj dobi. Ipak, prema Kohlbergu, većina ljudi nikad ne dostiže najvišu razinu moralnog rasuđivanja. Kod prvog stupnja moralnog razvoja (pretkonvencionalna faza), moralno ponašanje usmjereno je na poslušnost i izbjegavanje kazne, a obilježeno je egocentrizmom i nemogućnošću uzimanja u obzir tuđih perspektiva. Na drugom stupnju nalazimo najraniji oblik moralnoga reciprociteta. Taj stupanj Kohlberg naziva stupnjem osobnog interesa i razmjene, a karakterizira ga pragmatizam moralnog ponašanja. Pravila se slijede dok su u skladu s osobnim interesom, a moral se zasniva na ravnopravnoj razmjeni (Hren, 2008). Treći stupanj je konvencionalna razina koju karakterizira društvena perspektiva moralnog rasuđivanja, odnosno zajednička interpersonalna očekivanja, odnosi i socijalna konformiranost (moralno je ispravno ono što je u skladu s očekivanjima bliskih osoba te se određuje u terminima stereotipnih uloga). Na četvrtom stupnju (tzv. normativna razina) moral se definira zakonima i normama koji se zasnivaju na širem društvenom sustavu (zakonodavna legislativa), odnosno pojedinac poštuje norme i zakone smatrajući da su oni najvažniji za održanje „pravednog“ sustava koji štiti sve svoje članove. Na kraju, treća generalna razina je postkonvencionalna, a temelji se na perspektivi koncepta univerzalne pravde. Na petom stupnju (tzv. stupnju temeljne pravde i društvenog ugovora) zakon i moral ne izjednačuju se kao na četvrtom stupnju, već se prepoznaje mogućnost sukoba zakona i morala (zbog nesavršenosti zakona), a šesti, najviši stupanj moralnog rasuđivanja teorijski je vrhunac moralnog razvoja. Najvišu razinu Kohlberg naziva stupnjem općih etičkih načela na kojem se pojedinac vodi temeljnim načelima pravde koji su iznad društva i zakona, a moral se shvaća kao cilj, a ne kao sredstvo. Prema Kohlbergu, postkonvencionalno rasuđivanje racionalno je prihvatljivije od konvencionalnoga, koje je prihvatljivije od pretkonvencionalnoga, te je razvoj moralnog rasuđivanja u funkciji razvoja kognitivnih kapaciteta i obrazovanja.

Na temelju pretpostavki da je moralno rasuđivanje središnja odrednica morala shvaćenog kao pravde te da je riječ o cjeloživotnom procesu, Kohlberg je konstruirao mjerni instrument za mjerenje razvoja moralnog rasuđivanja; tzv. *Intervju moralnih prosudbi* (engl. *Moral Judgement Interview* – MJI). Forma ovoga mjernog instrumenta je polustrukturirani intervju na kojem ispitanici odgovaraju na pitanja povezana s deset hipotetskih moralnih dilema te se kod svake od njih trebaju opredijeliti za moralno ispravan postupak i objasniti svoj odabir (Boban, 2015).

Utjecaj Kohlbergove teorije na druge istraživače u području psihologije morala do danas je ostao neupitan te se na njega nadovezuju mnogi suvremeni pristupi. Tzv. neokohlbergovski

pristup nastao je iz istraživanja jednim od najkorištenijih mjernih instrumenata moralnog rasuđivanja koji je prvobitno zamišljen samo kao praktična alternativa *Intervjua moralnih prosudbi*. Radi se o tzv. *Testu određivanja tema* ili skraćeno TOT (engl. *Defining Issues Test – DIT*), koji je razvijen 1973. godine kako bi se omogućila skupna testiranja i objektivno ocjenjivanje rezultata (Rest, 1979, prema Hren, 2008). Konceptualno test prati Kohlbergove razine, zahtijeva primjerenu vještinu čitanja i sposobnost razumijevanja pisanog materijala, a namijenjen je ispitanicima od dvanaest godina naviše. TOT mjeri moralno rasuđivanje na razini prepoznavanja te time „pomaže” ispitaniku da pokaže viši stupanj moralnog rasuđivanja od onoga koji je u stanju verbalizirati, te se stoga postkonvencionalno rasuđivanje, za razliku od istraživanja Kohlbergovim instrumentom, u istraživanjima TOT-om redovito pronalazi (Hren, 2008). Primjena TOT-a omogućava izračun osam različitih parametara koji se odnose na različite aspekte moralnog rasuđivanja i srodnih konstrukata. Tri mjere odnose se na procjenu personalne, normativne i postkonvencionalne razine moralnog rasuđivanja, jedan specifičan parametar vezan je za postkonvencionalnu fazu (temeljen na razlici odgovora unutar personalne i postkonvencionalne razine), jedna mjera vezana je za čestice kojima pojedinac pridaje najveću važnost, dva parametra vezana su uz opće ideološke orijentacije (humanističku i religiozno-ortodoksnu) te je posljednja mjera vezana za antisocijalnu domenu moralne prosudbe (protiv establišmenta). Najveći nedostatak TOT-a je njegov opseg i relativno duga primjena (šest moralnih dilema i relativno velik broj čestica) te nepostojanje jedne jedinstvene mjere koja bi procjenjivala opću razinu moralnog rasuđivanja.

Još jedan mjerni instrument za mjerenje moralnog rasuđivanja, a koji treba spomenuti, je instrument za mjerenje posrednih koncepata kod adolescenata (engl. *Intermediate Concept Measure for Adolescents – AD-ICM*), čiji je autor Stephen J. Thoma. Instrument je konstruiran 2005. godine, a njegova osnovna prednost sastoji se u činjenici da mjeri moralni stav koji je povezan s realnim životnim kontekstom (Frichand, 2011). Namijenjen je ispitivanju populacije adolescenata, a osniva se na pretpostavci postojanja univerzalnih vrijednosti ili vrlina koje su sastavni dio identiteta i moralnog karaktera (npr. iskrenost, samokontrola, pravičnost, odgovornost, poštovanje drugih itd.).

Na sličnoj pretpostavci osniva se i Lindov mjerni instrument za procjenu tzv. moralne kompetencije koji se u novije vrijeme relativno često primjenjuje u različitim kulturnim okruženjima, primarno zbog svoje praktičnosti. Lind je pokušao premostiti neke od nedostataka spomenutih mjernih instrumenata i učiniti ih jednostavnijim za primjenu u praksi. Naime, Kohlberg definira moralne kompetencije kao sposobnost donošenja odluka i prosudbi koje su bazirane na internalnim moralnim načelima pojedinca te dosljedno ponašanje u skladu s njima, što je vrlo blisko pojmu moralnog rasuđivanja. Pretpostavlja se da ljudi iz različitih kultura, kao i ljudi unutar iste kulture imaju različite moralne standarde. Međutim, prema univerzalnoj moralnoj filozofiji, također se pretpostavlja kako postoje neka zajednička moralna načela za koje se smatra da vrijede u različitim kulturama i pružaju osnovu za razvoj kulturno oslobođenih kompetencija moralnog rasuđivanja (Lind, 2003). Na temelju spomenutih pretpostavki, Lind je predložio tzv. *teoriju dvostrukog aspekta moralnog ponašanja i razvoja* te predložio novi mjerni instrument za određivanje ovog konstrukta, tzv. *Test moralne kompetencije* (MJT, engl. *Moral Judgement Test*, Lind, 1985). Kao mjeru moralne kompetencije na MJT-u Lind (2002) predlaže tzv. C-indeks. Prema njemu, C-indeks odražava sposobnost osobe da o argumentima sudi konzistentno u skladu sa svojim moralnim načelima i neovisno o vlastitim stajalištima, a ne nekim drugim faktorima poput socijalnog konformizma. Način izračunavanja ovog indeksa specifičan je i temelji se primarno na usporedbi varijabiliteta individualnih odgovora *pro et contra* argumenta kod dviju moralnih dilema, pri čemu je smisao pojedinih argumenata prilagođen različitim Kohlbergovim fazama moralnog razvoja. Osniva se na multivarijantnoj analizi komponenata varijanci odgovora ispitanika s naglaskom na strukturu, odnosno obrazac odgovaranja na dvije dileme. Međutim, C-indeks kao mjera moralne kompetencije ima i značajan nedostatak jer način njegova izračunavanja teoretski omogućuje da pojedinac koji daje visoku važnost argumentima koji korespondiraju niskim razinama moralnog rasuđivanja, a nisku važnost argumentima koji se odnose na visoke faze moralnog rasuđivanja, može postići neopravdano visok rezultat na testu. Iako je takav rezultat u praksi rijedak (jer većina odraslih

osoba ipak rijetko procjenjuje vrlo važnim argumente na nižim razinama moralnog rasuđivanja, a potpuno nevažnim argumente s viših razina), ipak se ovaj nedostatak C-indeksa kao mjere moralnih kompetencija može smatrati vrlo ozbiljnim. Dodatni nedostatak kod Lindovog mjernog instrumenta odnosi se na sadržaj druge moralne dileme koja se tiče potencijalne eutanazije za teško oboljelu osobu od karcinoma, što se u praksi pokazalo kao frustrirajuća situacija za mnoge ispitanike koji imaju slična iskustva s bliskim osobama, te su često odustajali od rješavanja drugog dijela testa.

Stoga je cilj konstrukcije novog testa moralnog rasuđivanja prvenstveno bio korigirati postojeće nedostatke MJT-a, istovremeno iskoristiti njegove prednosti kao što je relativno kratka i jednostavna primjena u praksi (za razliku od TOT-a) te predložiti neke nove mjere za procjenu razine moralnog rasuđivanja i njemu srodnih konstrukata.

2. Opis testa

Test moralnog rasuđivanja (TMR) slično se kao i MJT sastoji od dvije detaljno opisane moralne dileme u kojima pojedinac/akter iz priče donosi određenu odluku. Za svaku od donesenih odluka predloženo je po šest *pro et contra* argumenata koji opravdavaju, odnosno ne opravdavaju odluku pojedinca te koji su po svom sadržaju prilagođeni Kohlbergovim fazama moralnog razvoja. Zadatak ispitanika je da na skali od šest stupnjeva (bez mogućnosti neutralnog odgovora) procijeni u kojoj mjeri su mu prihvatljivi/neprihvatljivi predloženi argumenti, što omogućuje procjenu „optimalnih“ odgovora na šest teoretskih razina moralnog rasuđivanja.

2.1. Mjere različitih aspekata moralnog rasuđivanja i stavova

2.1.1. Indeks moralnog rasuđivanja

Za razliku od Lindovog C-indeksa, u ovom testu se kao mjera moralnog rasuđivanja (moralne kompetencije) predlaže tzv. IMR (indeks moralnog rasuđivanja) koji se temelji se na procjeni odstupanja od „optimalnog profila“. Definiranje optimalnog profila polazi od pretpostavke da će osoba s najvećom razinom moralnog rasuđivanja biti ona koja procjenjuje najvažnijim argumentom (u potpunosti prihvatljivim) onaj koji predstavlja najviši, šesti stupanj moralnog rasuđivanja, za jedan stupanj manje prihvatljivim procjenjuje argument koji predstavlja peti stupanj i tako redom do onog argumenta koji predstavlja najniži, prvi stupanj moralnog rasuđivanja, a koji procjenjuje kao potpuno neprihvatljiv argument.

IMR predstavlja parametar koji varira u rasponu od 0 do 1, gdje niži rezultat ukazuje na nižu razinu moralnog rasuđivanja, a viši rezultat na višu razinu, te se izračunava se prema sljedećoj formuli:

$$IMR = \frac{MAX_D - D}{MAX_D}$$

gdje je;

IMR – indeks moralnog rasuđivanja,

D – distanca, odnosno euklidska udaljenost od optimalnog profila,

MAX_D – maksimalna moguća udaljenost od optimalnog profila⁶

⁶Na skali definiranoj od -3 do 3 bez mogućnosti neodlučnog odgovora maksimalna udaljenost iznosi 24,82.

Distanca (D) se izračunava prema sljedećoj formuli:

$$D = \sqrt{\sum_{i=1}^{24} (r_i - o_i)^2}$$

gdje je;

r_i – odgovori na pojedinim česticama (procjena opravdanosti argumenata od 1 do 24)

o_i – optimalni odgovor za pojedinu česticu (optimalna procjena važnosti argumenta od 1 do 24 prikazana je u Tablici 1)⁷

2.1.2. Dominantnost faza moralnog rasuđivanja

Kako bi se vidjelo na kojim fazama moralnog rasuđivanja pojedinci daju najviše procjene, vrlo je korisno izračunati i njihove rezultate u okviru pojedinih podstupnjeva, i to na način da se ukupni rezultati formiraju kao prosječan rezultat na četirima česticama/argumentima koje se na taj stupanj odnose uz pridodanu konstantu⁸ (zbog izbjegavanja negativnih bodova). Pregled čestica po fazama prikazan je u Tablici 1.

Tablica 1. Čestice upitnika koje pripadaju pojedinim fazama/podstupnjevima i korespondentni teorijski optimalni odgovori

	Dilema 1 <i>pro</i> argumenti		Dilema 1 <i>contra</i> argumenti		Dilema 2 <i>pro</i> argumenti		Dilema 2 <i>contra</i> argumenti	
	Rb. čestice	Optimalan odgovor	Rb. čestice	Optimalan odgovor	Rb. čestice	Optimalan odgovor	Rb. čestice	Optimalan odgovor
Faza 1	2	-3	4	-3	5	-3	1	-3
Faza 2	6	-2	6	-2	4	-2		-2
							2	
Faza 3	4	-1	5	-1	1	-1	5	-1
Faza 4	3	1	2	1	3	1	4	1
Faza 5	1	2	1	2	6	2	3	2
Faza 6	5	3	3	3	2	3	6	3

2.1.3. Humanistička i konzervativna orijentacija

Dvije dosta grube, ali i vrlo interesantne mjere koje se također mogu dobiti kombinacijom specifičnih odgovora u okviru dviju dilema su tzv. humanistička i tzv. konzervativna orijentacija, a temelje se na dominantnosti stavova iskazanih na prvoj i drugoj dilemi.

Humanistička orijentacija (HO) predstavlja prosjek odgovora na *pro* argumentima prve dileme i *contra* argumentima druge dileme, a konzervativna orijentacija (KO) prosjek odgovora na *contra* argumentima prve dileme i *pro* argumentima druge dileme.

$$HO = \frac{r_1 + r_2 + r_3 + r_4 + r_5 + r_6 + r_{19} + r_{20} + r_{21} + r_{22} + r_{23} + r_{24}}{12}$$

$$KO = \frac{r_7 + r_8 + r_9 + r_{10} + r_{11} + r_{12} + r_{13} + r_{14} + r_{15} + r_{16} + r_{17} + r_{18}}{12}$$

⁷Algoritam za direktno izračunavanje indeksa moralnog rasuđivanja koji se jednostavno može implementirati za primjenu u različitim računalnim programima za statističku obradu podataka (STATISTICA, SPSS, EXCEL), ako s r_i označimo čestice/argumente prema redoslijedu kojim su posložene u testu je sljedeći:

$$IMR = \sqrt{(r_1-2)^2 + (r_2+3)^2 + (r_3-1)^2 + (r_4+1)^2 + (r_5-3)^2 + (r_6+2)^2 + (r_7-2)^2 + (r_8-1)^2 + (r_9-3)^2 + (r_{10}+3)^2 + (r_{11}+1)^2 + (r_{12}+2)^2 + (r_{13}+1)^2 + (r_{14}-3)^2 + (r_{15}-1)^2 + (r_{16}+2)^2 + (r_{17}+3)^2 + (r_{18}-2)^2 + (r_{19}+3)^2 + (r_{20}+2)^2 + (r_{21}-2)^2 + (r_{22}-1)^2 + (r_{23}+1)^2 + (r_{24}-3)^2}$$

⁸U prikazanim rezultatima ovog priloga dodana konstanta iznosila je 12 (informacija važna za potrebe usporedbe rezultata drugih istraživanja).

2.1.4. Indeks dominacije stava (IDS)

Indeks dominacije stava još je jedan potencijalno koristan parametar koji se može izračunati kombinacijom odgovora ispitanika na obje dileme. Kreće se u rasponu od 0 do 1, a viši rezultat ukazuje da je kod ispitanika prisutan veći utjecaj stava (pozitivnog ili negativnog) na odgovore koje daje prilikom procjene opravdanosti pojedinih argumenata i suprotno. Viši indeks dominacije upućuje da je pojedinac sklon pridavati veću važnost svim argumentima koji su u skladu s njegovim stavovima, odnosno one argumente koji nisu u skladu s istim stavovima procjenjivati kao manje važne, i to bez obzira na stupanj moralnog razvoja koji korespondira pojedinim argumentima.

$$IDS = \frac{|(r_1 + r_2 + r_3 + r_4 + r_5 + r_6) - (r_7 + r_8 + r_9 + r_{10} + r_{11} + r_{12})| + |(r_{13} + r_{14} + r_{15} + r_{16} + r_{17} + r_{18}) - (r_{19} + r_{20} + r_{21} + r_{22} + r_{23} + r_{24})|}{12}$$

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Faktorska valjanost i pouzdanost mjernog instrumenta

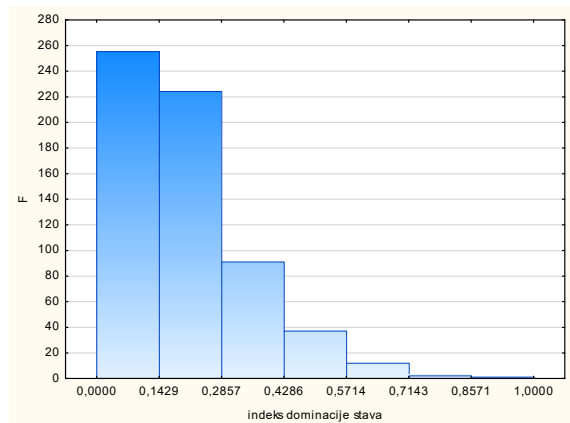
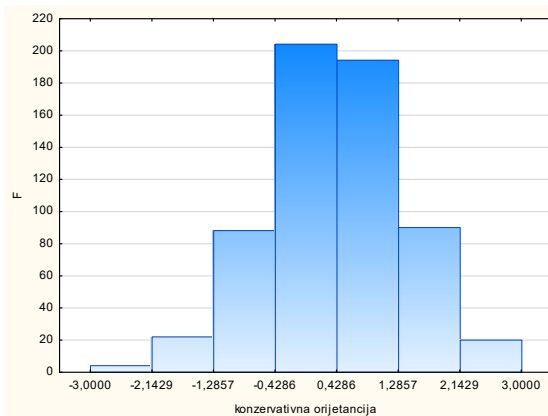
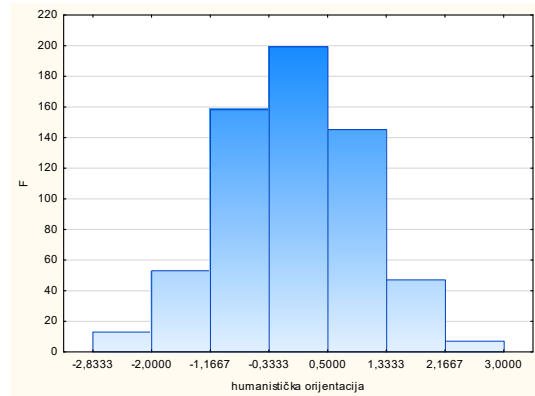
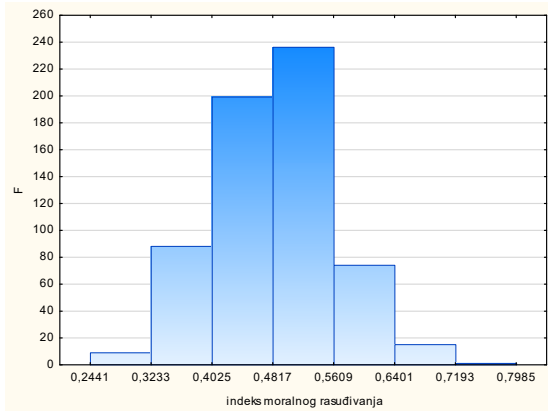
Originalna faktorska struktura čestica na TMR-u pokazuje postojanje četiri faktora koji se odnose na četiri moguća stava, po dva na svakoj dilemi (N = 622, eksploratorna faktorska analiza, model zajedničkih faktora, procjena komunaliteta s R², kriteriji zadržavanja faktora Guttman-Kaiser i Scree test). Ukupni uzorak bio je dosta heterogen s obzirom na bitna sociodemografska obilježja (oko dvije trećine ispitanika bilo je ženskog spola, a oko jedna trećina muškog, dobni raspon od 18 do 38 godina, oko dvije trećine čine studenti/ice te jednu trećinu zaposleni sa srednjom i visokom stručnom spremom). Dobivena faktorska struktura može se smatrati očekivanom jer je većina ljudi sklona pridavati veću važnost svim argumentima (bez obzira na fazu moralnog rasuđivanja) koji su u skladu s njihovim općim stavom. Nadalje, ne može se očekivati da se odgovori grupiraju unutar tri osnovne (ili šest podstupnjeva) faze moralnog rasuđivanja jer prema Kohlbergu moralni razvoj slijedi tzv. hijerarhijski model (stupnjevi se pojavljuju u invarijantnom redu, tj. svaki novi stupanj viši je od prethodnog i uključuje prijašnji). Osim toga, test pretpostavlja postojanje „točnih“ odgovora (slično testovima kognitivnih sposobnosti), te se treba logično usmjeriti na eventualno dokazivanje egzistencije jednog faktora (faktora moralnog rasuđivanja). Jedan od načina je da se podatci prethodno na svakoj pojedinoj čestici/argumentu kodiraju po modelu apsolutnih odstupanja od teorijski „optimalnih“ odgovora. Na ovako kodiranim podacima eksploratorna faktorska analiza (N = 622, model zajedničkih faktora, procjena komunaliteta s R², kriteriji zadržavanja faktora Guttman-Kaiser i Scree test) pokazala je postojanje jednog faktora, koji objašnjava relativno mali postotak varijance (12,9 %). Ipak, i ovaj rezultat može se smatrati djelomično očekivanim jer ovakav način kodiranja rezultata ima svojih nedostataka (npr. uzeto je u obzir apsolutno odstupanje od „optimalnog“ odgovora bez obzira na smjer odstupanja, što može biti teorijski upitno). Većina čestica (osim prva četiri argumenta prve dileme) pokazuju zadovoljavajuća faktorska zasićenja (> ,30), što ukazuje da ima prostora za eventualno sadržajno unaprjeđenje predloženih čestica/argumenata, ali je također moguće da je riječ o metodološkom artefaktu proisteklom iz primjene manje uobičajene forme mjernog instrumenta s kojom se većina ispitanika prvi put susreće. Ipak, kako je riječ o specifičnom konstrukt čija je metodološka paralela prije način mjerenja kognitivnih sposobnosti nego osobina ličnosti, procjena konstruktne valjanosti mjernog postupka primarno bi se trebala osnivati na istraživanju teorijski relevantnih korelata, a ne na faktorskoj valjanosti. Na ovako kodiranim podacima pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) iznosi ,79 te se može smatrati zadovoljavajućom (r_{it} > ,35 za sve čestice/argumente osim prve četiri). Problem adekvatnosti faktorske analize kao postupka za procjenu dimenzionalnosti predmeta mjerenja (moralnog rasuđivanja) na originalnim ili kodiranim podacima mogao bi se riješiti revidiranjem mjernog instrumenta u kojem bi uz procjenu opravdanosti pojedinih argumenta ispitanik trebao dodatno rangirati argumente

prema njihovoj važnosti, ali bi se time značajno produžilo vrijeme za rješavanje testa te bi ispitanik imao mogućnost korekcije odgovora kod procjene važnosti pojedinih argumenata.

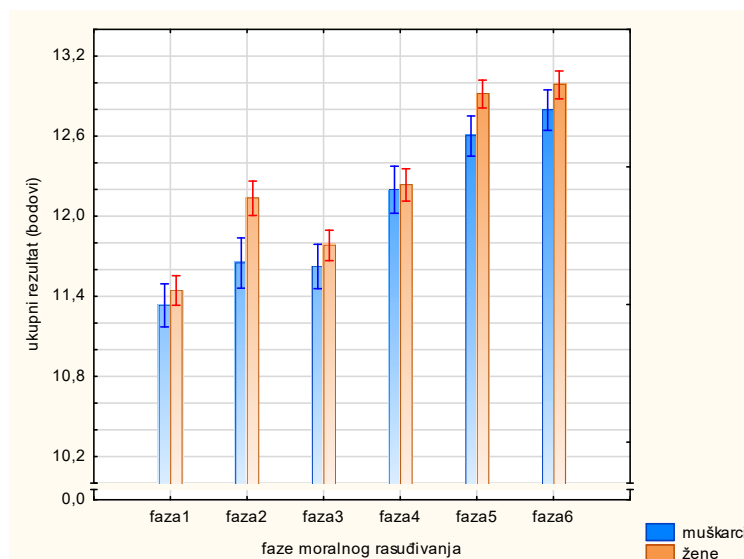
3.2. Osjetljivost pojedinih mjera i osnovni deskriptivni parametri

Tablica 2. Osnovni deskriptivni parametri za pojedine mjere TMR-a

	Indeks moralnog rasuđivanja	Humanistička orijentacija	Konzervativna orijentacija	Indeks dominacije stava
N	622	622	622	622
M	0,48	0,07	0,40	0,21
SD	0,08	0,97	0,97	0,14
Raspon	1	6	6	1
Asimetričnost	0,02 (0,09)	-0,05 (0,09)	-0,22 (0,09)	1,31 (0,09)
Spljoštenost	0,28 (0,19)	-0,04 (0,19)	-0,05 (0,19)	2,5 (0,19)
Kolmogorov- Smirnovljevi D	0,046 (p < 0,2)	0,041 (p < 0,20)	0,041 (p < 0,20)	0,114 (p < 0,01)
Fergusonov δ koeficijent	0,96	0,94	0,94	0,91

Slike od 1. do 4. Distribucije rezultata za pojedine mjere TMR-a (N = 622)

Slika 5. Dominantnost faza moralnog rasuđivanja ($N = 622$)

Rezultati su pokazali da su indeks moralnog rasuđivanja te humanistička i konzervativna orijentacija normalno distribuirane mjere, dok indeks dominacije stava pokazuje značajnu pozitivnu asimetriju (vjerojatno posljedicu specifičnog načina izračunavanja). Svi izračunati deskriptivni parametri ukazuju na vrlo dobru osjetljivost predloženih mjera, odnosno mogućnost diferencijacije ispitanika (kako s obzirom na veličinu razlika tako i s obzirom na broj ostvarenih razlikovanja).

Vrijednosti vezane uz ostvarene prosječne rezultate u okviru pojedinih faza moralnog rasuđivanja ukazuju da su čestice/argumenti dobro sadržajno definirani. Trend porasta procjene opravdanosti argumenata u funkciji faza moralnog razvoja gotovo je linearan, s jednom iznimkom koja se odnosi na povišen rezultat drugog stupnja (osobni interes i razmjena), i to kod ženskih ispitanika.

3.3. Konkurentna valjanost

a) Indeks moralnog rasuđivanja

Na poduzorku ispitanika pokazalo se da postoje značajne razlike u veličini indeksa moralnog rasuđivanja s obzirom na stručnu spremu ispitanika ($F(1, 169) = 11,00, p < ,01$) u očekivanom smjeru. Ispitanici s visokom stručnom spremom pokazuju značajno višu razinu moralnog rasuđivanja od ispitanika s niskom stručnom spremom što se uklapa u Kohlbergovu teorijsku pretpostavku o moralnom rasuđivanju koje se razvija u funkciji obrazovanja. Dobiveni rezultat ide u prilog konkurentnoj valjanosti mjernog instrumenta.

b) Humanistička i konzervativna orijentacija

Na drugom poduzorku humanistička orijentacija pokazala se značajno višom ($F(1, 366) = 10,22, p < ,01$) kod studenata „prema čovjeku“ usmjerenih studijskih grupa (psihologija, medicina, socijalni rad, pedagogija) u odnosu na studente drugih studijskih grupa (ekonomija, građevina, informacijske tehnologije), dok se za konzervativnu orijentaciju ovi efekti nisu pokazali značajnima ($F(1, 366) = ,61, p > ,05$). Također se pokazalo da je humanistička orijentacija značajno viša kod studentica u odnosu na studente ($F(1, 587) = 5,23, p < ,05$), a u istom smjeru postoje i značajne razlike u konzervativnoj orijentaciji ($F(1, 587) = 8,25, p < ,01$, poduzorak studenata svih studijskih usmjerenja). Isti smjer razlika dobiva se na poduzorcima studenata zasebno za svako studijsko usmjerenje. Dobiveni rezultati za sada idu u prilog konkurentnoj valjanosti mjere humanističke orijentacije, dok je za procjenu konkurentne

valjanosti mjere konzervativne orijentacije potrebno proširiti istraživanja i uključiti druge potencijalno relevantne razlikovne skupine.

c) Indeks dominacije stava

Konkurentna valjanost za ovaj parametar provjerena je jedino na poduzorcima zaposlenih ispitanika visoke i srednje stručne spreme (kao potencijalna funkcija obrazovanja). Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika ($F(1, 169) = 5,29, p < ,05$) u očekivanom smjeru, odnosno pojedinci niže razine obrazovanja pokazuju veći indeks dominacije stava.

3.4. Konvergentna valjanost

a) Indeks moralnog rasuđivanja

Osim obrazovnog statusa, Kohlberg pretpostavlja da je jedan od najvažnijih korelata moralnog rasuđivanja kognitivni kapacitet pojedinca, odnosno da se moralni i kognitivni razvoj pojedinca događaju usporedno. Dosadašnji rezultati pokazuju da postoji statistički značajna i pozitivna korelacija između indeksa moralnog rasuđivanja i generalnoga intelektualnog faktora ($r = ,38, p < ,01, N = 169$, poduzorak zaposlenih). Pritom je G-faktor mjeren Testom dinamičkih nizova (TDN, Vonkomer i Miglierini, 1995). Nadalje, korelacija između IMR-a i Lindovog C-indeksa vrlo je visoka i statistički značajna ($r = ,78, p < ,01, N = 169$). Ovi su rezultati od ključne važnosti kada je u pitanju procjena konstruktne valjanosti mjernog instrumenta i predloženog indeksa moralnog rasuđivanja, a također su u skladu s Lindovom pretpostavkom da ispitanici nisu u stanju lažirati odgovore na ovakvom tipu mjernog instrumenta.

b) Humanistička i konzervativna orijentacija

Rezultati dosadašnjih istraživanja obuhvatili su relativno mali broj potencijalnih korelata humanističke i konzervativne orijentacije, odnosno trenutno postoje samo ispitivanja vezana uz velikih pet osobina ličnosti na poduzorku studenata (FF-NPQ neverbalni test, Paunonen, Jackson i Ashton, 2004). Pokazalo se da je humanistička orijentacija u značajnoj pozitivnoj korelaciji jedino s emocionalnom nestabilnošću ($r = ,28, p < ,01, N = 171$), a konzervativna orijentacija u značajnoj negativnoj korelaciji s ekstraverzijom ($r = -,20, p < ,01, N = 171$). I jedno i drugo može se interpretirati kao očekivana i logična povezanost koja ide u prilog konvergentnoj valjanosti.

c) Indeks dominacije stava

Indeks dominacije stava nije pokazao povezanost ni s jednom od pet velikih crta ličnosti. Međutim, značajnom i relativno visokom pokazala se korelacija s humanističkom orijentacijom ($r = -,62, p < ,01, N = 171$) te niža, pozitivna, ali značajna s konzervativnom orijentacijom ($r = ,23, p < ,01, N = 171$). Očekivano, indeks dominacije je u značajnoj negativnoj korelaciji s indeksom moralnog rasuđivanja ($r = -,28, p < ,01, N = 622$). Dobiveni rezultati idu u prilog konvergentnoj valjanosti ove mjere jer se teorijski može očekivati veća rigidnost i dominacija stava kod konzervativno orijentiranih pojedinca i suprotno te manja konzistentnost „točnih“ odgovora na različitim dilemama kod pojedinaca koji pokazuju viši indeks dominacije stava.

Općenito se može zaključiti kako dosadašnji rezultati upućuju na dobre metrijske karakteristike Testa moralnog rasuđivanja, odnosno predloženih mjera različitih relevantnih konstrukata iz ovog područja, te njegov potencijal za primjenu u širokom rasponu istraživačkih domena.

4. Literatura

- Boban, K. (2015). Odnos moralnih kompetencija, stilova rješavanja konflikata i osobina ličnosti pravnik. *Diplomski rad*. Sveučilište u Zadru.
- Frichand, A. (2011). Ispitivanje moralnog mišljenja adolescenata putem posrednih koncepata. *Psihološka istraživanja*, 14(1), 67–84.
- Hren, D. (2008). Utjecaj visokoškolskog obrazovanja na razvoj moralnog rasuđivanja osoba mlađe odrasle dobi. *Doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Kohlberg, L. (1973). Stages and aging in moral development – Some speculations. *The Gerontologist*, 13(2), 497–502.
- Lind, G. (2003). Empirical findings on the cross – cultural validity of the moral judgment test. Annual meeting of the American educational research association: New York.
- Lind, G. (2002). The meaning and measurement of moral judgment competence revisited – A dual aspect model. A revised version. *Contemporary Philosophical and Psychological Perspectives on Moral Development and Education*. Hampton Press.

UPUTA: U ovom upitniku traži se Vaše mišljenje o dvije hipotetske priče. Molim Vas da pročitate pažljivo priče i odgovorite na pitanje koje slijedi. Zatim ćete vidjeti argumente za i protiv odluke pojedinca u svakoj priči. Prihvaćate li ih ili odbacujete? Označite svoj odgovor na skali od -3 do +3.

PRIČA 1. U predgrađu jednog većeg grada, živjelo je vrlo siromašno stanovništvo koje se uglavnom prehranjivalo od rada u jednom velikom poduzeću za preradu ribe. Nažalost, u jeku velike ekonomske krize, ta tvornica je propala i bila prisiljena otpustiti sve radnike. Otpušteni radnici vrlo su teško mogli naći novi posao, te su nakon nekog vremena, oni i članovi njihovih obitelji postali pothranjeni i skloni obolijevanju. Čovjek iz jedne takve obitelji, čuo je kako je dobrostojeći vlasnik jedne trgovine u blizini njegove kuće, privremeno sakrio veće zalihe hrane i lijekova kako bi kasnije mogao ostvariti još veću zaradu na prodaji. Nakon dužeg razmišljanja, čovjek je odlučio provaliti u skladište i ukrasti manju količinu hrane za svoju obitelj i prijatelje, nadajući se da pritom neće nanijeti veliku štetu nikomu te da se krađa neće primijetiti.

Procijenite u kojoj mjeri općenito opravdavate postupak ovog čovjeka? (zaokružite broj na skali)

U potpunosti ne opravdam				U potpunosti opravdam		
-3	-2	-1	0	1	2	3

Koliko su Vam prihvatljivi argumenti koji govore u prilog čovjekova postupka?

- 3) potpuno neprihvatljivo
- 2) uglavnom neprihvatljivo
- 1) u manjoj mjeri neprihvatljivo
- 1) u manjoj mjeri prihvatljivo
- 2) uglavnom prihvatljivo
- 3) u potpunosti prihvatljivo

To što trgovac nema pravo skrivati hranu radi vlastite zarade dok drugi ljudi gladuju.	-3	-2	-1	1	2	3
To što nije počinio veliku štetu trgovcu.	-3	-2	-1	1	2	3
To što trgovac ni sam nije u poštivao zakon kad je odlučio da sakrije dio namirnica od kupaca, ali i od poreznih i sanitarnih inspekcija.	-3	-2	-1	1	2	3
To što će većina radnika koji su izgubili posao odobriti njegov postupak i radovati se tome.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je pravo na život važnije od prava pojedinca na upravljanje svojom privatnom imovinom.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je trgovac zaslužio da bude pokraden zato što je bio pohlepan.	-3	-2	-1	1	2	3

Koliko su Vam prihvatljivi argumenti protiv čovjekova postupka?

To što čovjek vjerojatno nije iscrpio sve mogućnosti da dođe do hrane na legalan način, pa je preuranjenom odlukom osobno povrijedio zakon i počinio štetu drugoj osobi.	-3	-2	-1	1	2	3
To što se zakoni ne smiju kršiti čak ni onda kad se pojedinac nalazi u teškom materijalnom položaju.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je privatno vlasništvo nepovrediva institucija toliko dugo dok ne postoje opća pravila po kojima bi se ponašanje ovog čovjeka moglo razlikovati od uzimanja pravde u svoje ruke.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je nepromišljeno riskirati zatvorsku kaznu zbog drugih osoba.	-3	-2	-1	1	2	3
To što čovjek ne smije krasti ni provaljivati ako želi da ga se smatra dobrom i poštenom osobom.	-3	-2	-1	1	2	3
To što nema dovoljno iskustva, te bi lako mogao biti uhvaćen zbog krađe i provale.	-3	-2	-1	1	2	3

PRIČA 2. Supruga jednog oboljelog čovjeka našla se u vrlo nesretnoj životnoj situaciji. Naime, suprug joj je obolio od iznimno teške bolesti i nažalost, prema riječima liječničkog konzilija, nije mu više bilo spasa. Medicinske prognoze su mu predviđale još par mjeseci života. U istoj bolnici zatekla se i jedna nepoznata, bolesna mlada djevojka kojoj je hitno, u roku od par dana, trebala transplatacija gušterače, inače ni njoj više nije bilo pomoći. Ako bi se na vrijeme presadio novi organ od živog davatelja, prognoze su predviđale dosta dug i kvalitetan život za djevojku, ali suprug ne bi preživio takvu operaciju. Liječnik je detaljno objasnio cijelu situaciju supruzi bolesnog čovjeka te je zamolio da do sutrašnjeg dana donese odluku o eventualnoj donaciji organa, jer je jedino ona imala načelno pravo da odluči o ovom pitanju. Supruga je donijela odluku da neće dopusti presađivanje organa svog supruga.

Procijenite u kojoj mjeri općenito opravdavate postupak supruge? (zaokružite broj na skali)

U potpunosti ne opravdam						U potpunosti opravdam
-3	-2	-1	0	1	2	3

Koliko su Vam prihvatljivi argumenti koji govore u prilog odluke koju je donijela supruga?

- 3) potpuno neprihvatljivo
- 2) uglavnom neprihvatljivo
- 1) u manjoj mjeri neprihvatljivo
- 1) u manjoj mjeri prihvatljivo
- 2) uglavnom prihvatljivo
- 3) u potpunosti prihvatljivo

To što bi većina ljudi u njezinoj situaciji donijela istu odluku.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je zaštita života najveća moralna obveza za svakog. Nitko ne smije prekinuti tuđi život tako dugo dok ne postoje jasni kriteriji po kojima bi takav čin bio opravdan zbog dobrobiti nekog drugog.	-3	-2	-1	1	2	3
To što bi liječnik koji bi vodio operaciju prekršio bolničke propise kojima se pomoć pri prekidu života strogo zabranjuje.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je bolesna djevojka njoj nepoznata osoba zbog čije daljnje sudbine neće puno brinuti.	-3	-2	-1	1	2	3
Zato što bi mogla imati dosta problema ako pristane na presađivanje. Postupak odobravanja je vrlo zahtjevan i oduzeo bi joj puno vremena narednih dana.	-3	-2	-1	1	2	3
To što svaki čovjek mora imati bezgranično povjerenje da će se njegov bračni partner u potpunosti založiti za održanje njegova života.	-3	-2	-1	1	2	3

Koliko su Vam prihvatljivi argumenti koji govore protiv odluke koju je donijela supruga?

To što bi mogla imati niz neugodnosti jer njihovi prijatelji i rodbina uglavnom neće razumjeti niti podržati njezinu odluku.	-3	-2	-1	1	2	3
To što će zbog svoje odluke biti nesretna i imati grižnju savjesti.	-3	-2	-1	1	2	3
To što je ona bila jedina koja je mogla spasiti bolesnu djevojku. Da je donijela drugačiju odluku, omogućila bi da netko drugi ima sretan život, zbog čega bi svi bili sretniji.	-3	-2	-1	1	2	3
To što bi time dovela liječnika u situaciju da krši pravila bolnice prema kojima mlađi bolesnici imaju prioritet pri liječenju i hitnim intervencijama.	-3	-2	-1	1	2	3
To što bi mogla imati ozbiljnih problema i nevolja s roditeljima bolesne djevojke.	-3	-2	-1	1	2	3
To što stanje bolesne djevojke i njezina šansa za život opravdava iznimku moralne obveze koja nalaže bezuvjetno održavanje života čak i kad su u pitanju bračni partneri.	-3	-2	-1	1	2	3

Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti⁹

Adaptirali i priredili: Jelena Ombla, Zvezdan Penezić i Marina Jurkin

1. Teorijska osnova

Pregledom teorijske osnove, kao i empirijskih rezultata u području može se zaključiti kako privrženost poprima svojstvo značajke ličnosti koja determinira razvoj bliskih emocionalnih veza u životu pojedinca. Weiss (1982) specificira kriterije po kojima se veze privrženosti kod odraslih razlikuju od onih u djece, kao i od drugih tipova odnosa. Kao i djeca, odrasli traže blizinu objekta privrženosti u trenutcima stresa, dok postizanje i zadržavanje blizine reducira strah i nesigurnost. Također, bilo koja prepreka k ostvarivanju toliko željenog i potrebnog kontakta evocira protestne reakcije uslijed svake separacije i/ili gubitka. I dok dijete percipira osobu koja je objekt privrženosti kao snažniju i mudriju, odnosi privrženosti kod odraslih su fleksibilniji uz različita ponašanja kojima se iskazuje brižnost i naklonost. Shaver i Mikulincer (2010) u svojem novijem pregledu istraživanja i postavki teorije privrženosti navode kako se u posljednjih dvadesetak godina u ovom području odvija kontinuirani napredak i razvoj novih tema i predmeta istraživanja. Ono što je još značajnije jest da pritom postoji još uvijek veliki prostor za daljnji znanstveni rad. U posljednje vrijeme poseban se naglasak stavlja na razvoj i usavršavanje teorijski utemeljenih instrumenata, kao i na eksploraciju aspekata privrženih odnosa.

U slučajevima početnih provjera karakteristika nekog odnosa jedan od prvih koraka bio bi utvrditi stupanj u kojem taj specifičan odnos odgovara propozicijama privrženosti, odnosno stupanj u kojem odnos zadovoljava određene psihološke funkcije koje su karakteristične za privrženost. Drugim riječima, trebalo bi utvrditi obnaša li ciljna figura koju se procjenjuje ključne funkcije privrženosti. Pritom su moguća dva postupka ispitivanja istog (naravno, ukoliko se izuzmu postupci opažanja interakcije među članovima dijade u kontroliranim uvjetima). Prvo, od osobe se može tražiti da razmisli o pojedincima s kojima je u bliskoj vezi te da imenuje one veze (pojedince) koje ispunjavaju pojedine funkcije privrženosti – tzv. nominacijska procedura (primjer: Fraley i Davis, 1997). Drugi način jest da se od osobe traži da procijeni u kojem je stupnju odnos s unaprijed zadanim pojedincem karakterističan za svaku pojedinu funkciju privrženosti – dakle, ovdje se dobiva svojevrsna kvantitativna (stupnjevita) procjena privrženosti koja, prema Tancredy i Fraleyu (2006), ima određene prednosti. Naime, treba imati na umu da kontinuirana informacija (kao što je recimo stupanj izraženosti svake od funkcija privrženosti u nekom odnosu) daje mogućnost klasifikacije – recimo, različitih bliskih figura prema percipiranoj izraženosti pojedinih funkcija privrženosti koje obnašaju. Takve klasifikacije omogućuju konstruiranje hijerarhija privrženosti koje omogućuju uvid u veze privrženosti koje pojedinac ima s bliskim drugima, i to prema stupnju u kojem svaki pojedini odnos kvantitativno odgovara privrženosti (stupanj izraženosti pojedinih karakteristika/funkcija privrženosti u odnosu s određenom figurom). Pritom se kao primarna figura privrženosti definira ona osoba s najvišim kompozitnim rezultatom proizašlim iz ispitanih funkcija privrženosti (Doherty i Feeney, 2004; Tancredy i Fraley, 2006). Konkretno u ovom slučaju, hijerarhija privrženosti odražava činjenicu da ljudi ne tretiraju sve figure privrženosti podjednako – neke se figure preferiraju pred drugima, što se odražava upravo u stupnju u kojem zadovoljavaju funkcije privrženosti.

Collins i Feeney (2000) navode kako je opravdano očekivati da će se bliske veze u odrasloj dobi razlikovati u stupnju u kojem pružaju osjećaj ugone, sigurnog utočišta te stupnju u kojem ih pojedinac percipira kao sigurnu bazu koja omogućuje širenje interesa izvan specifičnog odnosa. Osjećaj sigurnosti u konkretnom odnosu pritom ovisi o percepciji partnera kao voljnog i sposobnog da adekvatno zadovolji pojedinceve potrebe vezane uz kontekst privrženosti.

⁹ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

Fraley i Shaver (2000) upozoravaju kako je za svaku vezu za koju postoji nekakav istraživački interes nužno utvrditi ulogu koju privrženost igra u konkretnom odnosu, uz teoretski opravdan postupak kvalificiranja prirode te veze. Drugim riječima, prema ovim autorima opravdano je vjerovati kako su procesi u podlozi privrženosti odraz ne samo stilova privrženosti već i stupnja u kojem neki odnos ispunjava funkcije karakteristične za privrženost (sigurna baza, sigurno utočište...), što je naravno u konkretnom slučaju nužno i ispitati.

2. Opis upitnika

Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti (*Attachment features and functions measure*, Tancredy i Fraley, 2006) predstavlja mjeru karakteristika i funkcija privrženosti u trenutnim odnosima s bliskim drugim osobama. Namijenjen je procjeni stupnja u kojem određen bliski odnos (*potencijalni* odnos privrženosti) kvantitativno doista i odgovara privrženosti (stupanj izraženosti pojedinih karakteristika/funkcija privrženosti u odnosu s konkretnom figurom). Upitnik dakle dozvoljava procjenu osnovnih funkcija i karakteristika privrženosti u unaprijed zadanom odnosu s određenom bliskom figurom. Autori su se prilikom konstrukcije upitnika vodili postavkama teorije privrženosti, kao i empirijskim podacima, vodeći računa o tome da čestice zastupljene u upitniku dobro reprezentiraju značenje osnovnih funkcija privrženosti. Stoga se u originalnoj verziji ukupno 16 čestica ravnomjerno dijeli na 4 skale: *Traženje blizine*, *Sigurna baza*, *Sigurno utočište* i *Separacijska uznemirenost*. Jedan faktor višeg reda pojašnjava povezanost koja se dobiva među rezultatima na pojedinim skalama, a konceptualno ovaj faktor predstavlja stupanj u kojem pojedini odnos kvantitativno odgovara privrženosti (time što ispunjava navedene funkcije privrženosti). Time je prema autorima, uz rezultate na pojedinim skalama, opravdano i računanje jednoga ukupnog kompozitnog rezultata koji opisuje stupanj u kojem se pojedinac oslanja na određenu figuru kao figuru privrženosti.

Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti preveden je na hrvatski jezik te primijenjen na uzorku od 286 sudionika čija se dob kretala od 18 do 73 godine ($M = 34,29$, $SD = 11,31$). U uzorku je zastupljen 51 muškarac (17,8 %) i 235 žena (82,2 %). U prijevod čestica upitnika bila su uključena dva psihologa uz suradnju sa stručnjakom za engleski jezik.

3. Psihometrijska svojstva

Shodno uputi koja prati primjenu originalne verzije upitnika, i kod prevedene verzije od sudionika se traži da razmisli o odnosu s unaprijed zadanom figurom te da procijeni sadržaj pojedinih čestica, misleći pritom na tu figuru, davanjem svog odgovora na skali procjene od sedam stupnjeva. U ovom istraživanju sudionici su zasebno procjenjivali odnos s članom obitelji (pri čemu su se morali odlučiti za majku, oca, sestru ili brata), partnerom, najboljim prijateljem i svojim kućnim ljubimcem (psom). Ako neki od odnosa više nije postojao i procjenjivani pojedinac nije prisutan u životu sudionika, uputom je bilo definirano da se sudionik prisjeti odnosa koji je postojao ranije. Budući da su postojale četiri procjene (za svaku od četiri unaprijed zadane figure), provjera osnovnih psihometrijskih značajki Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti provedena je zasebno za svaki procjenjivani odnos.

3.1. Faktorska struktura i pouzdanost upitnika

U svrhu provjere faktorske strukture Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti provedena je eksploratorna faktorska analiza metodom maksimalne vjerojatnosti (engl. *maximum likelihood*) za svaki od četiri procjenjivana odnosa. Prije svega testirana je pogodnost korelacijskih matrica za faktorizaciju. Kod sve četiri figure procjene vrijednosti Kaiser-Meyer-Olkinovog indeksa adekvatnosti uzorkovanja (KMO) prelazile su kritičnu vrijednost od 0,80, što ukazuje na visok stupanj zajedničke varijance među česticama (vrijednosti KMO dapače kod svih četiriju slučajeva prelaze vrijednost od 0,90). Nadalje, temeljem vrijednosti χ^2 Bartlettovog testa

sfericiteta odbačena je nul hipoteza prema kojoj nema statistički značajnih korelacija među česticama, dok su korelacijske matrice čestica (prilikom procjenjivanja svakog od četiri zadana odnosa) pogodne za faktorizaciju.

Provedene faktorske analize rezultirale su trima faktorima u situaciji procjene člana obitelji, odnosno dvama faktorima u situacijama procjene partnera, prijatelja i kućnog ljubimca (uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora s vrijednošću karakterističnih korijena većom od 1). Rezultati provedenoga Cattellovog *scree* testa podržavaju tako određen broj faktora. Budući da su u situaciji procjene člana obitelji nakon provedene rotacije samo dvije čestice bile zasićene isključivo trećim faktorom (dok su još tri čestice imale otprilike podjednako zasićenje na trećem i drugom faktoru) te da se na taj način utvrđena raspodjela čestica nije mogla smisleno interpretirati, ponovno je provedena faktorska analiza pri čemu je broj faktora bio ograničen na dva. Dobivena dvofaktorska rješenja za svaku pojedinu figuru potom su podvrgnuta kosokutnoj promax rotaciji vodeći se općim razlogom artifičnosti ortogonalnih rješenja (Momirović, 1966, prema Mejovšek, 2008) te podatcima izvorne validacijske studije gdje se navodi kako su skale Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti u prilično visokoj prosječnoj korelaciji (više figura procjene) od 0,75 (Tancredy i Fraley, 2006). U konačnoj soluciji na prvom izlučenom faktoru značajna zasićenja **kod svih figura** imaju čestice pod rednim brojem 1, 3, 5, 7, 9 i 11. Na drugom ekstrahiranom faktoru značajna zasićenja **kod svih figura** imaju čestice pod rednim brojem 2, 4, 6, 8 i 10. Pet čestica izvorne verzije upitnika različito se rasporedilo na dobivenim faktorima ovisno o procjenjivanom odnosu te su zbog toga izostavljene iz daljnjih analiza. Činjenica je da se privrženost razvija određenim tokom ovisno o vremenu trajanja odnosa te da se prijenos funkcija privrženosti u konkretnom odnosu događa postepeno (Hazan, Hutt, Sturgeon i Bricker, 1991, prema Hazan i Shaver, 1994). Mjerenje karakteristika i funkcija privrženosti u određenom trenutku i u određenom odnosu može se analogno povezati s trenutnim „fotografiranjem“ karakteristika tog odnosa. Iz istih se razloga opravdanim smatra i ovdje zastupljen eksploratorni pristup pitanjima operacionalizacije funkcija privrženih odnosa. Ovakva skraćena forma Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti ponovno je podvrgnuta faktorskoj analizi koja je dosljedno **kod svake procjenjivane figure** rezultirala jasnim dvofaktorskim rješenjem (uz promax rotaciju). Čestice pod rednim brojem 1, 3, 5, 7, 9 i 11 imaju visoka zasićenja na prvom faktoru koji objašnjava od 55,12 % do 58,37 % varijance čestica (ovisno o procjenjivanom odnosu). Sadržajno čestice odgovaraju karakteristikama privrženosti indikativnim za funkciju *Sigurno utočište*. Čestice pod rednim brojem 2, 4, 6, 8 i 10 imaju visoka zasićenja na drugom faktoru koji pojašnjava od 6,85 % do 12,29 % varijabiliteta među česticama (ovisno o procjenjivanom odnosu). Sadržajno čestice odgovaraju karakteristikama privrženosti indikativnim za funkciju *Separacijska anksioznost*.

U Tablici 1 prikazani su rezultati opisanih analiza s obzirom na procjenjivanu figuru, odnosno faktorska zasićenja pojedinih čestica i pripadajući komunaliteti, vrijednosti karakterističnih korijena te postotak objašnjene varijance odvojeno za oba faktora. Također, ista tablica sadrži prikaz rezultata analize pouzdanosti, odnosno vrijednosti koeficijenta korelacija pojedinih čestica s ukupnim rezultatom, vrijednost Cronbach alpha koeficijenta za pojedine skale ako se izbace pojedine čestice koje im pripadaju te konačne vrijednosti Cronbach alpha koeficijenta za svaku subskalu, naravno, s obzirom na procjenjivani odnos.

Tablica 1. Rezultati faktorske analize i analize pouzdanosti skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti

ČLAN OBITELJI					
TVRDNJA	F1	F2	h²	r_{ttc}	Cronbach alpha ako se izbací tvrdnja
1.	,89		,65	,77	,92
3.	,59		,50	,68	,93
5.	,86		,74	,82	,91
7.	,85		,83	,87	,91
9.	,88		,81	,86	,91
11.	,43		,72	,76	,92
2.		,61	,50	,63	,81
4.		,77	,53	,64	,81
6.		,82	,57	,69	,79
8.		,67	,61	,69	,79
10.		,60	,43	,58	,82
Karakteristični korijen	6,53	1,01			
Postotak objašnjene varijance	55,68	6,85			
Cronbach alpha	,93	,84			
PARTNER					
TVRDNJA	F1	F2	h²	r_{ttc}	Cronbach alpha ako se izbací tvrdnja
1.	,84		,66	,77	,93
3.	,76		,58	,74	,93
5.	,87		,79	,85	,92
7.	,89		,81	,86	,92
9.	,98		,88	,90	,91
11.	,56		,69	,77	,93
2.		,57	,59	,69	,82
4.		,94	,63	,66	,83
6.		,69	,56	,70	,82
8.		,59	,58	,67	,82
10.		,39	,49	,62	,84
Karakteristični korijen	6,81	1,12			
Postotak objašnjene varijance	58,37	7,66			
Cronbach alpha	,94	,85			

PRIJATELJ					
TVRDNJA	F1	F2	h ²	r _{itc}	Cronbach alpha ako se izbací tvrdnja
1.	,78		,59	,75	,90
3.	,72		,54	,71	,90
5.	,84		,69	,77	,89
7.	,85		,79	,84	,89
9.	,91		,78	,83	,89
11.	,34		,55	,64	,91
2.		,52	,50	,64	,84
4.		,94	,64	,67	,84
6.		,73	,56	,71	,83
8.		,64	,61	,70	,83
10.		,51	,56	,68	,83
Karakteristični korijen	6,5	1,1			
Postotak objašnjene varijance	55,13	6,93			
Cronbach alpha	,91	,86			

KUĆNI LJUBIMAC (PAS)					
TVRDNJA	F1	F2	h ²	r _{itc}	Cronbach alpha ako se izbací tvrdnja
1.	,79		,66	,81	,93
3.	,84		,70	,81	,93
5.	,96		,86	,87	,92
7.	,80		,71	,82	,93
9.	,97		,89	,89	,92
11.	,58		,57	,70	,94
2.		,48	,48	,63	,88
4.		,62	,63	,73	,85
6.		,96	,77	,77	,85
8.		,72	,55	,71	,86
10.		,86	,71	,76	,84
Karakteristični korijen	6,61	1,53			
Postotak objašnjene varijance	56,27	12,29			
Cronbach alpha	,94	,88			

*Napomena 1: pod pojmom *član obitelji* sudionici su mogli procjenjivati majku, oca, sestru ili brata.

*Napomena 2: čestice broj 3 i 9 morale su biti modificirane prilikom procjenjivanja odnosa s ljubimcem, uz maksimalno moguće zadržavanje izvornog smisla tvrdnje.

Rezultati faktorske analize skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti prikazani u Tablici 1 jasno ukazuju na njegovu dvofaktorsku strukturu. Prvi izlučeni faktor – Sigurno utočište – objašnjava 58,37 % varijance čestica kod procjene odnosa s partnerom, 56,27

% varijance kod procjene odnosa s kućnim ljubimcem, 55,68 % varijance pri procjeni odnosa s članom obitelji te 55,13 % varijance čestica kada se procjenjivao odnos s najboljim prijateljem. Drugi izlučeni faktor – Separacijska anksioznost – objašnjava 12,29 % varijance kod procjene odnosa s kućnim ljubimcem, 7,66 % varijance čestica pri procjeni odnosa s partnerom, 6,93 % varijance kada se procjenjivao odnos s najboljim prijateljem te 6,85 % varijance kod procjene odnosa s članom obitelji. Faktorska zasićenja pojedinih čestica izlučenim faktorima te njihovi korigirani koeficijenti korelacije s ukupnim rezultatom zadovoljavajuće su visoki. Pouzdanosti ovako definiranih dviju skala skraćene verzije Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti dosta su visoke te se za subskalu Separacijska anksioznost kreću od $\alpha = ,88$ kod procjene odnosa s kućnim ljubimcem, $\alpha = ,86$ kod procjene odnosa s najboljim prijateljem, $\alpha = 0,85$ pri procjeni odnosa s partnerom te $\alpha = ,84$ kada se procjenjivao odnos s članom obitelji. Pouzdanost skale Sigurno utočište kreće se od $\alpha = ,94$ kod procjene odnosa s kućnim ljubimcem i kod procjene odnosa s partnerom, $\alpha = ,93$ pri procjenjivanju odnosa s članom obitelji, te $\alpha = ,91$ kod procjene odnosa s najboljim prijateljem. Tancredy i Fraley (2006) izvještavaju o visokim Cronbach alpha koeficijentima računatim na ukupnim prosječnim rezultatima ostvarenim na sve četiri skale izvorne (proširene) forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti, koji su se kretali od $\alpha = ,95$ pri procjeni odnosa s majkom, sestrom/bratom, prijateljem i partnerom do $\alpha = ,96$ kada se procjenjivao odnos s ocem. Budući da se korelacije između ovdje definirana dva faktora skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti kreću od ,74 kod procjene odnosa s članom obitelji, ,72 kada se procjenjivao odnos s najboljim prijateljem do ,71 pri procjeni odnosa s partnerom, odnosno ,61 kod procjene odnosa s kućnim ljubimcem, zaključuje se da je opravdano računati i jedan ukupni rezultat koji bi bio indikator stupnja u kojem su u procjenjivanom odnosu zastupljene funkcije privrženosti u smislu sigurnog utočišta i separacijske anksioznosti (v. Tablicu 2).

Prikazani rezultati ukazuju na dvofaktorsku strukturu skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti, dok su koeficijenti pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije prilično visoki kod obje skale, ovisno o tipu procjenjivanog odnosa.

Tablica 2. Korelacije među latentnim dimenzijama skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti

Separacijska anksioznost	Sigurno utočište			
	član obitelji	prijatelj	partner	kućni ljubimac
	,74**	,72**	,71**	,61**

** $p < ,01$

3.2. Osnovni deskriptivni parametri

U Tablici 3 prikazani su osnovni deskriptivni parametri skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti. Testiranje normalnosti distribucije rezultata na skalama provedeno je Kolmogorov-Smirnovljevim testom koji je ukazao na statistički značajna odstupanja od normalne distribucije, u slučaju procjena svih ispitivanih tipova odnosa, i to na razini statističke značajnosti $p < ,01$. Ipak, odstupanja od normalnosti distribucije dobivena u ovom istraživanju ne bi trebala značajnije utjecati na kasnije planirane statističke analize. Recimo, Kline (2005) navodi kako se ekstremno odstupajućim distribucijama mogu smatrati one kod kojih je vrijednost indeksa asimetričnosti veća od 3, a vrijednost indeksa spljoštenosti veća od 10. Uvidom u Tablicu 4 može se uočiti kako ovdje utvrđene vrijednosti spadaju unutar prethodno definiranih granica. Nadalje, utvrđen je i teorijski očekivan obrazac asimetričnosti rezultata na pojedinim skalama. Naime, sigurno utočište i separacijska anksioznost kao manifestacije realizirane *sigurne* privrženosti uglavnom se distribuiraju negativno asimetrično,

što je posve i očekivano, budući da se ovdje konkretno radilo o procjenama odnosa s bliskim figurama (partner, član obitelji, prijatelj, ljubimac).

Tablica 3. Osnovni deskriptivni parametri skraćene forme Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti (N = 286)

Instrument	Skala	n	Raspon	M	SD	K-S D	p	Asimetri- -čnost	Splošte- -nost	α	
Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti	član obitelji	Sigurno utočište	6	1 – 7	5,57	1,26	,15	,000	-1,35	1,93	,93
		Separacijska anksioznost	5	1 – 7	5,59	1,22	,12	,000	-1,26	1,81	,84
	partner	Sigurno utočište	6	1 – 7	6,15	1,07	,21	,000	-1,94	4,59	,94
		Separacijska anksioznost	5	1 – 7	5,84	1,16	,16	,000	-1,31	1,86	,85
	prijatelj	Sigurno utočište	6	1 – 7	5,43	1,01	,11	,000	-1,15	1,92	,91
		Separacijska anksioznost	5	1 – 7	5,12	1,19	,09	,000	-,86	,65	,86
	kućni ljubimac (pas)	Sigurno utočište	6	1 – 7	3,59	1,65	,07	,003	,17	-,87	,94
		Separacijska anksioznost	5	1 – 7	5,52	1,36	,14	,000	-,98	,28	,88

Bivarijatne korelacije između ukupnih rezultata na skalama Sigurno utočište i Separacijska anksioznost ukazuju na umjereno visoku pozitivnu povezanost koja iznosi ,73 kod procjene odnosa s najboljim prijateljem, partnerom i članom obitelji te ,64 kada se procjenjivao odnos s kućnim ljubimcem. Autori izvorne (proširene) verzije Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti izvještavaju o prosječnoj interkorelaciji među četirima skalama koja iznosi ,75 (procjenjivano je pet tipova bliskih odnosa). Prema rezultatima dobivenima u ovom istraživanju može se zaključiti da i skraćena forma upitnika daje potvrdu internalne valjanosti, što ne čudi, budući da koncepti sigurnog utočišta i separacijske anksioznosti zapravo spadaju pod krovni pojam funkcija privrženog ponašanja.

3.3. Valjanost upitnika

Osim što skale ovog upitnika pokazuju zadovoljavajuće razine pouzdanosti te internalnu valjanost, ovim je istraživanjem potvrđena i njihova vanjska valjanost (prikaz korelacija s teorijski relevantnim konstruktima nalazi se u Tablici 4.

Sigurno utočište i Separacijska anksioznost u odnosima s članovima obitelji, partnerom i najboljim prijateljem u nižim su do srednjim uglavnom negativnim korelacijama s Anksioznošću i Izbjegavanjem (dimenzije privrženosti) u obiteljskoj, romantičnoj i prijateljskoj domeni. Ovaj podatak ukazuje na to da Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti i Modificirani Brennanov inventar iskustava u bliskim vezama zapravo mjere relativno odvojene aspekte privrženosti (funkcije i dimenzije privrženosti), što potvrđuje valjanost ovdje prikazanog instrumenta. Obrazac nešto viših korelacija s dimenzijom Izbjegavanja (u odnosu na korelacije funkcija privrženosti i Anksioznosti) očekivan je s teorijskog gledišta. Naime, dimenzija Izbjegavanja podrazumijeva osjećaj temeljnog nepovjerenja u druge te funkcionira kao fundamentalna osnova razmjera bliskosti u određenom odnosu. Nadalje, Sigurno utočište i Separacijska anksioznost u odnosima s članovima obitelji, partnerom i najboljim prijateljem u umjerenim su, nižim do srednjim negativnim korelacijama s doživljajem usamljenosti u odgovarajućim domenama bliskih odnosa, što također ide u prilog valjanosti Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti. Niski, ali i dalje značajni negativni koeficijenti korelacije dobiveni su za relacije funkcija privrženosti u odnosima s članovima obitelji i Socijalne usamljenosti te kod funkcija privrženosti u partnerskom odnosu i Usamljenosti u obitelji.

Tablica 4. Prikaz korelacija rezultata na skalama Upitnika karakteristika i funkcija privrženosti s teorijski relevantnim konstruktima

		UPITNIK KARAKTERISTIKA I FUNKCIJA PRIVRŽENOSTI						
		Član obitelji		Partner		Prijatelj		
		SU	SA	SU	SA	SU	SA	
Modificirani Brennanov Inventar iskustava u bliskim vezama (Kamenov i Jelić, 2003)	Obitelj	A	-,18**	-,03	-,02	,15*	-,13*	,01
		I	-,47**	-,32**	-,21**	-,23**	,03	,02
	Partneri	A	-,16**	,03	-,01	,17**	-,06	,04
		I	-,20**	-,12*	-,57**	-,45**	,11	,08
	Prijatelji	A	-,25**	-,05	-,03	,12*	-,01	,12*
		I	-,19**	-,19**	-,16**	-,15*	-,45**	-,32**
Skala socijalne i emocionalne usamljenosti (Čubela Adorić, 2004)	Socijalna usamljenost		-,15*	-,15*	-,08	-,04	-,44**	-,35**
	Usamljenost u obitelji		-,48**	-,34**	-,21**	-,16**	,02	-,01
	Usamljenost u ljubavi		-,11	-,04	-,58**	-,42**	,21**	,12*

* $p < ,05$ ** $p < ,01$

Napomena: SU – Sigurno utočište; SA – Separacijska anksioznost; A – Anksioznost; I – Izbjegavanje

Zaključno, može se reći da Upitnik karakteristika i funkcija privrženosti pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Pritom je bitno istaknuti da su ovdje prikazani rezultati dio šire validacijske studije koja je u tijeku, a čiji je cilj daljnja provjera konvergentne, kao i diskriminativne valjanosti ovoga mjernog instrumenta.

4. Literatura

- Collins, N. L. i Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 1053–1073.
- Ćubela Adorić, V. (2004). Skala socijalne i emocionalne usamljenosti, U: V. Ćubela, K. Lacković-Grgin, Z. Penezić i A. Proroković (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, Sv. 2 (str. 52–61). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Doherty, N. A. i Feeney, J. A. (2004). The composition of attachment networks throughout the adult years. *Personal Relationships*, 11, 469–488.
- Fraley, R. C. i Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4, 131–144.
- Fraley, R. C. i Shaver, P. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4(2), 132–154.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1–22.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama, *Suvremena psihologija*, 6(1), 73–91.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*, New York: The Guilford Press.
- Mejovšek, M. (2008). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Shaver, P. R. i Mikulincer, M. (2010). New directions in attachment theory and research. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(2), 163–172.
- Tancredy, C. M. i Fraley, R. C. (2006). The nature of adult twin relationships: An attachment theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(1), 78–93.
- Weiss, R. S. (1982). Attachment in adult life, U: C. M. Parkes i J. Stevenson-Hinde (ur.), *The Place of Attachment in Human Behavior*, str.171–184, New York: Basic Books.

UKFP

Verzija za ČLANA OBITELJI:

UPUTA: Molimo razmislite zasebno o odnosima koje trenutno imate s članovima Vaše obitelji. Odaberite jednog člana obitelji i prilikom odgovaranja na tvrdnje molimo procjenjujte isključivo odnos s tim članom obitelji.

Zaokružite osobu koju ćete procjenjivati pod pojmom „član obitelji“			
MAJKA	OTAC	BRAT	SESTRA

Ukoliko je neki od ovih odnosa postojao u prošlosti te osoba koju procjenjujete više nije prisutna u vašem životu, prisjetite se odnosa koji je postojao ranije. Na idućoj stranici naveden je niz tvrdnji.

Svoje procjene na naredne tvrdnje u upitniku davati ćete označavanjem broja na skali za odgovore, pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

**U potpunosti se
NE slažem**

**Niti se slažem,
niti se ne slažem**

**U potpunosti
se slažem**

1. Osoba kojoj bih prvog želio/la otići da me oraspoloži kada mi se dogodi nešto loše ili kada se uzrujam, jest moj član obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
2. Računam na svog člana obitelji da će uvijek biti uz mene te da će, bez obzira na sve, brinuti za mene.	1	2	3	4	5	6	7
3. Osoba koju bi prvog obavijestio da sam postigao/la nekakav uspjeh, bio bi moj/a član obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
4. Kada sam razdvojen/a od svog člana obitelji, osjećam se tužno i neraspoloženo.	1	2	3	4	5	6	7
5. Moj/a član obitelji je prva osoba na koju pomislim kada imam nekakav problem.	1	2	3	4	5	6	7
6. Kada mi moj/a član obitelji više ne bi bio dostupan, osjećao/la bi se vrlo rastreseno.	1	2	3	4	5	6	7
7. Osoba kojoj prvog odem da me oraspoloži kada mi se dogodi nešto loše ili kada se uzrujam, jest moj/a član obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
8. Ne volim biti razdvojen/a od svog člana obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
9. Prva osoba kojoj bih se obratio/la da imam problem jest moj/a član obitelji.	1	2	3	4	5	6	7
10. Moj bi se život ozbiljno poremetio kada moj/a član obitelji više ne bi bio dio njega.	1	2	3	4	5	6	7
11. Moj/a član obitelji mi je osnovni izvor emocionalne potpore.	1	2	3	4	5	6	7

Čestice neparnog rednog broja pripadaju subskali *Sigurno utočište*, čestice parnoga rednog broja pripadaju subskali *Separacijska anksioznost*. Ukupan rezultat na pojedinim skalama računa se kao prosjek procjena na pripadajućim česticama.

Upitnik socioseksualne orijentacije¹⁰

Adaptirale i priredile: Matilda Nikolić, Nataša Šimić,
Lucija Bubić i Irena Pavela

1. Teorijska osnova

Sam pojam socioseksualnosti u svijet znanosti uvodi Alfred Kinsey, koji je sredinom prošlog stoljeća proveo niz studija vezanih za seksualno ponašanje muškaraca i žena (Penke i Asendorpf, 2008). Njegovi rezultati pokazali su da je promiskuitetnost relativno čest fenomen, a individualne razlike koje se odnose na spremnost pojedinaca da stupe u neobvezujući seksualni odnos Kinsey definira kao socioseksualnost. Osim ovog termina u literaturi se susreće i izraz socioseksualna orijentacija. Prije nešto više od dva desetljeća Simpson i Gangestad (1991) konstruirali su upitnik socioseksualne orijentacije (*Sociosexual Orientation Inventory* – SOI) koji predstavlja mjeru globalne socioseksualne orijentacije, čime je sam konstrukt postao vrlo atraktivan istraživačima u različitim domenama psihologije. Prema autorima, riječ je o jednodimenzionalnom konstrukt s tim da se na suprotnim krajevima te dimenzije nalaze restriktivna i nerestriktivna orijentacija. Restriktivnu socioseksualnu orijentaciju imaju one osobe kojima je potrebno relativno više vremena, vezanosti, predanosti vezi i bliskosti s partnerom prije stupanja u spolni odnos. Nerestriktivnu socioseksualnu orijentaciju imaju oni pojedinci koji se lakše upuštaju u spolni odnos, odnosno potrebno im je manje vremena, predanosti, vezanosti i bliskosti prije stupanja u spolni odnos. Uz socioseksualnost usko je vezana reproduktivna strategija (Buss i Schmitt, 1993) na način da su restriktivne osobe sklonije dugoročnim vezama, a nerestriktivne kratkoročnim vezama, tj. seksualnim odnosima u ranijim fazama veze te seksualnim odnosima s više partnera u istom razdoblju. Otkako je objavljen, upitnik Simsona i Gangestada (SOI) postao je poprilično popularan, odnosno često korišten mjerni instrument, a više je razloga za to. Jedan od njih je vezan uz činjenicu da je primjena upitnika brza i jednostavna jer se upitnik sastoji od samo sedam čestica. Drugi razlog njegove popularnosti je u čestoj primjeni u području evolucijske psihologije. Ta istraživanja uglavnom su se fokusirala na utjecaj okolinskih i osobnih faktora na socioseksualnost, odnosno na globalnu mjeru socioseksualnosti. Posljednjih godina konstrukt socioseksualnosti utemeljen na globalnoj mjeri, tj. računanju ukupnog rezultata na SOI upitniku je kritiziran zbog heterogenosti čestica, od kojih se dio odnosi na seksualno ponašanje u prošlosti, dio na očekivanja u budućem ponašanju, a dio je vezan za stavove o socioseksualnosti (Penke i Asendorpf, 2008). Upravo iz ovog razloga postoji cijeli niz istraživanja koja su usmjerena na definiranje socioseksualnosti kao višedimenzionalnog konstrukta. Tako su npr. Penke i Asendorpf (2008) pošli od pretpostavke da bi socioseksualnost trebala biti definirana kroz tri bitne komponente koje se sastoje od: seksualnog ponašanja, stava prema socioseksualnosti, odnosno prema stupanju u neobvezujuće seksualne odnose, te socioseksualne želje koja se odnosi na motivaciju, odnosno interes za stupanje u neobvezujuće spolne odnose. Produkt njihova rada je revidirani upitnik socioseksualne orijentacije (SOI-R) za koji je utvrđeno da ima trofaktorsku strukturu. Koristeći originalni SOI, Banai i Pavela (2015) konfirmatornom su faktorskom analizom procjenjivali stupanj slaganja s različitim modelima (jednofaktorskim, dvofaktorskim i trofaktorskim). Njihovi rezultati pokazali su najveće slaganje s dvofaktorskim modelom, a izdvojeni faktori definirani su kao ponašanje i stavovi. Webster i Bryan (2007) također daju prednost dvodimenzionalnom u odnosu na jednodimenzionalni model socioseksualnosti.

U ovom prilogu prikazana je validacija upitnika koji su konstruirali Jackson i Kirkpatrick (2007), a koji je preveden na hrvatski jezik te po prvi put primijenjen na hrvatskom uzorku.

¹⁰ Za adaptaciju i objavljivanje ovog instrumenta dobivena je suglasnost autora izvorne verzije.

Autori originalnog upitnika također su krenuli od pretpostavke da je socioseksualnost multidimenzionalni konstrukt te da je bitno razdvojiti ponašanje od stava, na što su već prethodno, između ostalih, upozorili Bailey, Gaulin, Agyei i Gladue (1994). Oni su utvrdili da se homoseksualni i heteroseksualni muškarci razlikuju u ponašanju, ali ne i u stavovima, što interpretiraju na način da heteroseksualni muškarci jednostavno imaju više mogućnosti, tj. prilika da stupe u neobvezujući seksualni kontakt. Jackson i Kirkpatrick (2007) također naglašavaju da je kod mjerenja stavova bitno uključiti i čestice koje se odnose na stavove o dugoročnoj strategiji. Ovaj aspekt socioseksualnosti u originalnom je SOI-ju potpuno zanemaren jer su sve čestice formirane na način da ispituju spremnost na neobavezni seksualni odnos, što je zapravo pokazatelj orijentiranosti na kratkoročnu reproduktivnu strategiju. Dugoročna i kratkoročna reproduktivna strategija nisu međusobno isključive i ljudi mogu koristiti obje strategije simultano (Buss i Schmitt, 1993; Jackson i Kirkpatrick, 2007). Zbog navedenih manjkavosti postojećih mjernih instrumenata, Jackson i Kirkpatrick (2007) konstruirali su upitnik koji ima trofaktorsku strukturu.

2. Opis skale

Upitnik socioseksualne orijentacije autora Jacksona i Kirkpatricka (2007) sastoji se od 25 čestica kojima se ispituju stavovi prema kratkoročnoj reproduktivnoj strategiji (STMO – *short-term mating orientation*), stavovi prema dugoročnoj reproduktivnoj strategiji (LTMO – *long-term mating orientation*) i prijašnje seksualno ponašanje (PSB – *previous sexual behavior*).

Upitnik je konstruiran na način da je sedam čestica preuzeto iz SOI upitnika autora Simpsona i Gangestad (1991) i šest čestica iz Skale interesa za neobavezni seks (engl. *Interest in Uncommitted Sex*) autora Bailey i sur. (1994). Preuzetim česticama dodano je devet novih čestica o stavovima prema dugoročnim vezama te tri čestice koje se odnose na kratkoročne strategije u smislu naglašavanja kvalitete partnera za kratkoročnu vezu (Jackson i Kirkpatrick, 2007). Za prvih dvadeset čestica, koje se odnose na reproduktivne strategije, odgovori se daju na skali Likertovog tipa od 1 do 7 stupnjeva. Vrijednosti na ponuđenoj skali imaju sljedeće značenje: 1 – uopće se ne slažem, 2 – uglavnom se ne slažem, 3 – donekle se ne slažem, 4 – niti se slažem, niti se ne slažem, 5 – donekle se slažem, 6 – uglavnom se slažem i 7 – potpuno se slažem. Na 21. česticu koja glasi „Koliko često zamišljate seksualni odnos s nekom drugom osobom, koja nije Vaš trenutni partner.“, odgovara se na skali čestine koja se sastoji od 8 stupnjeva, a brojevi od 1 do 8 znače sljedeće: 1 – nikad, 2 – jednom svaka dva ili tri mjeseca, 3 – jednom mjesečno, 4 – jednom svaka dva tjedna, 5 – jednom tjedno, 6 – nekoliko puta tjedno, 7 – gotovo svaki dan i 8 – najmanje jednom dnevno. Posljednje četiri čestice (22. – 25.) odnose se na seksualno ponašanje, a sudionici na njih odgovaraju upisivanjem odgovora.

Upitnik je primijenjen na uzorku od ukupno 738 sudionika dobi od 18 do 38 godina (prosječna dob iznosila je 22,78, SD = 3,34), studenata različitih sveučilišta u RH, od čega je 143 muškaraca te 595 žena. Istraživanje je provedeno putem interneta pomoću aplikacije *Google Docs*. Poveznica se distribuirala grupama studenata različitih sveučilišta putem *Facebook* društvene mreže. U svrhu ovog istraživanja konstruiran je i upitnik o sociodemografskim podacima sudionika, koji je uključivao podatke o njihovom spolu, dobi, seksualnoj orijentaciji, statusu veze te godini prvoga spolnog odnosa. U obradi rezultata uzeti su podatci ukupno 212 sudionika (106 muškaraca i 106 žena), dobi od 18 do 34 godine. Prosječna dob iznosila je 22,96 godina (SD = 2,77), a muškarci i žene međusobno se nisu razlikovali s obzirom na ovu varijablu. Svi sudionici bili su heteroseksualne orijentacije, koji su imali iskustvo spolnog odnosa, a koji su u trenutku provedbe istraživanja bili u vezi (N = 147), samci (N = 58) ili u braku (N = 7). Od ukupnog broja muškaraca (N = 143) bilo je 106 onih koji su bili heteroseksualne orijentacije, a ujedno su imali iskustvo spolnog odnosa. Na osnovi tog broja izabran je, slučajnim odabirom, jednak broj žena iz ukupnog uzorka.

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Faktorska struktura i pouzdanost upitnika

Prije provođenja faktorskih analiza svi rezultati na upitniku socioseksualnosti su standardizirani, odnosno transformirani na z-skalu, budući da skale uz sve čestice nisu jednake. To je postupak koji preporučuju i sami autori skale (Jackson i Kirpatrick, 2007).

Faktorska analiza provedena je na selekcioniranom poduzorku sudionika (N = 212) te je njome potvrđena trofaktorska struktura upitnika socioseksualnosti.

Rezultati eksploratore faktorske analize (metodom zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora s vrijednošću karakterističnog korijena većom od 1 i Varimax normaliziranom rotacijom) te krivulja karakterističnih korijena (scree plot) govore u prilog postojanju tri faktora. S obzirom na to da su ti faktori međusobno povezani (Tablica 2), provedena je kosokutna faktorska analiza čiji su rezultati prikazani u Prilogu. Kao što je vidljivo u Prilogu, ukupno 12 čestica (čestice 1 – 10, 21. i 25. čestica) čini **prvi faktor**, *Stavovi prema kratkoročnoj reproduktivnoj strategiji*. Ovim faktorom objašnjeno je 36,05 % varijance. U faktorskoj analizi Jacksona i Kirpatricka (2007) prvim faktorom također su saturirane čestice pod rednim brojevima od jedan do deset, dok 21. čestica, koja po svom sadržaju odgovara kratkoročnoj strategiji, nije pokazala minimalno zasićenje od ,40 ni na jednom od faktora. Iako je 25. čestica također bila saturirana prvim faktorom (faktorsko zasićenje ove čestice iznosilo je ,44), autori (Jackson i Kirpatrick, 2007) je nisu uvrstili u analizu pouzdanosti, vjerojatno zbog njezine sadržajne specifičnosti koja pored stava uključuje i ponašajni aspekt. Stoga su u daljnjim analizama izračunati koeficijenti unutarnje konzistencije i prosječne korelacije među česticama za prvi faktor uzimajući u obzir prvih 10 čestica, kojima je u jednom slučaju pridodana 21. čestica, u drugom slučaju i 25. čestica. U sva tri slučaja pouzdanost prvog faktora pokazala se visokom (Cronbach alpha koeficijenti i prosječne korelacije među česticama pokazale su sljedeće vrijednosti: za deset čestica ,94 i ,61; za 11 čestica ,94 i ,59; za 12 čestica ,93 i ,56) te odgovara pouzdanosti o kojoj izvještavaju autori upitnika, a koja iznosi ,95 (Jackson i Kirpatrick, 2007). Budući da 21. i 25. čestica ne smanjuju pouzdanost skale, može ih se zadržati prilikom formiranja ukupnog rezultata na prvom faktoru jer njihov sadržaj odgovara stavu prema kratkoročnoj reproduktivnoj strategiji.

Kada je riječ o **drugom faktoru**, *Stavovi prema dugoročnoj reproduktivnoj strategiji*, rezultati provedene faktorske analize pokazuju da ovaj faktor čini ukupno 8 čestica (redni brojevi čestica 11 – 16, 18 i 20). Ovim faktorom objašnjeno je 28,40 % varijance. U originalnoj faktorskoj strukturi (Jackson i Kirpatrick, 2007) ovaj faktor čini ukupno 7 čestica (11. – 16. i 18. čestica), a pouzdanost skale iznosi ,88.

Analize unutarnje konzistencije na ukupno 8 čestica pokazuju pouzdanost u iznosu od ,91, s vrijednostima interkorelacije od ,58.

Svakako treba kazati da se čestica pod rednim brojem 17 podjednako rasporedila na prvi i drugi faktor, međutim zbog njezine sadržajne nejasnoće nije uvrštena ni u jedan od ova dva faktora. Slične rezultate dobili su Jackson i Kirpatrick (2007), te su također postupili na jednak način.

Treći faktor, *Prijašnje seksualno ponašanje*, čine 3 čestice (redni brojevi čestica 22 – 24), što u potpunosti odgovara faktorskoj strukturi o kojoj izvještavaju autori originalnog upitnika (Jackson i Kirpatrick, 2007). Postotak objašnjene varijance ovim faktorom iznosi 10,74 %. Autori izvještavaju o pouzdanosti ove skale u iznosu od ,83, dok je u ovom istraživanju pouzdanost niža te iznosi ,78, dok prosječna korelacija među česticama iznosi ,60. Pouzdanost ovog faktora može se smatrati zadovoljavajućom uzimajući u obzir broj čestica koje čine ovu skalu. Radi lakše preglednosti ukupan broj čestica koje čine dobivene faktore trodimenzionalnog modela socioseksualnosti s vrijednostima Cronbach alpha koeficijenata unutarnje konzistencije i prosječnim korelacijama među česticama navedene su i u Tablici 1.

Tablica 1. Faktori socioseksualnosti s pripadajućim brojem čestica, Cronbach α koeficijentima unutarnje konzistencije i prosječne korelacije među česticama

	Stavovi prema kratkoročnoj strategiji	Stavovi prema dugoročnoj strategiji	Seksualno ponašanje
Broj čestica	12	8	3
Cronbach α	,93	,91	,78
Prosječne korelacije među česticama	,56	,58	,60

Interkorelacije među skalama socioseksualnosti nalaze se u Tablici 2. Dobivene korelacije su u očekivanim smjerovima uzimajući u obzir konstrukt socioseksualnosti. Kod oba spola permisivniji stavovi prema kratkoročnoj strategiji značajno su povezani sa seksualnim ponašanjem i negativnijim stavovima prema dugoročnoj strategiji. Za razliku od muškaraca kod kojih stav prema dugoročnoj strategiji nije značajno povezan sa seksualnim ponašanjem, kod žena su utvrđene negativne korelacije.

Tablica 2. Interkorelacije među skalama socioseksualnosti

Faktori socioseksualnosti	(1)	(2)	(3)
Stavovi prema kratkoročnoj strategiji (1)	-	-,38**	,30**
Stavovi prema dugoročnoj strategiji (2)	-,50**	-	,05
Prijašnje seksualno ponašanje (3)	,61**	-,38**	-

**p < ,01

Napomena: iznad dijagonale su korelacije za muškarce, a ispod dijagonale za žene.

3.2. Osnovni deskriptivni parametri i osjetljivost upitnika

Osnovni deskriptivni parametri za prosječne rezultate postignute na pojedinim skalama (suma rezultata/broj čestica) uz neke parametre osjetljivosti izračunati su posebno za uzorak muškaraca i posebno za uzorak žena i dani su u Tablici 3.

Tablica 3. Osnovni deskriptivni parametri i osjetljivost skala Upitnika socioseksualnosti

Skale	Stavovi prema kratkoročnoj strategiji		Stavovi prema dugoročnoj strategiji		Seksualno ponašanje	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Spol						
N	106	106	106	106	106	106
M	4,50	2,95	6,11	6,51	3,02	1,83
SD	1,74	1,44	1,03	0,74	3,35	1,52
Raspon rezultata	1 – 8,33	1 – 6,33	1,25 – 7	2,75 – 7	0,33 – 22	0,33 – 10
Shapiro-Wilk W	0,98	0,95	0,79	0,67	0,68	0,74
	(p>,05)	(p<,01)	(p<,01)	(p<,01)	(p<,01)	(p<,01)
Asimetričnost*	-0,22	0,48	-1,97	-2,72	2,96	2,66
	(0,23)	(0,23)	(0,23)	(0,23)	(0,23)	(0,23)
Spljoštenost*	-0,48	-0,72	5,61	6,92	11,63	10,11
	(0,46)	(0,46)	(0,46)	(0,46)	(0,46)	(0,46)

* u zagradama su vrijednosti pripadajuće standardne pogreške i značajnosti

Distribucije rezultata u većini slučajeva odstupaju od normalne distribucije, na što između ostalog upućuju rezultati Shapiro-Wilk testa. Nadalje, prema nekim autorima značajno odstupanje imaju i rezultati čiji je indeks spljoštenosti veći od 10 (Kline, 2011), što se odnosi na skalu seksualnog ponašanja. Jedinu iznimku predstavljaju rezultati na skali stavova prema kratkoročnoj strategiji, i to na skupini muškaraca. Rezultati na skali stavova prema dugoročnoj strategiji pokazuju negativno asimetričnu distribuciju, odnosno većina ispitanika na ovoj skali postiže visoke rezultate što znači da i muškarci i žene imaju izrazito pozitivne stavove prema dugoročnim reproduktivnim strategijama. Za skalu seksualno ponašanje nije se očekivala normalna distribucija jer je skala specifična jer ispitanici ne daju procjene na ponuđenoj skali, već upisuju svoje odgovore na postavljena pitanja vezana za broj seksualnih partnera. Iz izračunatih parametara osjetljivosti može se kazati da sve subskale imaju zadovoljavajuću osjetljivost.

3.3. Valjanost upitnika

Testiranjem značajnosti spolnih razlika u rezultatima na skalama socioseksualnosti utvrđeno je da žene imaju pozitivnije stavove prema dugoročnoj strategiji ($t = 3,27$; $df = 210$; $p < ,01$), dok muškarci postižu značajno više rezultate na skalama stavova prema kratkoročnoj strategiji ($t = 6,77$; $df = 210$; $p < ,001$) i prijašnjeg seksualnog ponašanja ($t = 3,31$; $df = 210$; $p < ,01$).

Kada su uspoređene prosječne vrijednosti dobivene na pojedinim skalama na našem uzorku s prosječnim vrijednostima koje su dobili Jackson i Kirkpatrick (2007), u čijem su istraživanju također sudjelovali studenti (Sveučilište u Williamsburgu, SAD), dobiveno je da studentice iz Hrvatske imaju pozitivnije stavove prema dugoročnoj strategiji ($p = ,043$), a studenti iz Hrvatske pozitivnije stavove prema kratkoročnoj reproduktivnoj strategiji ($p = ,023$). Ove usporedbe svakako treba razmatrati s dozom ograničenja, budući da metoda uzorkovanja u ova dva istraživanja nije bila jednaka, a dodatni razlog je selekcioniranost našeg uzorka.

Socioseksualnost je česta mjera u istraživanjima koja se temelje na evolucijskom pristupu ljubomore kao adaptivnog mehanizma. U ovom istraživanju korelacije između ljubomore na emocionalnu i seksualnu nevjeru i socioseksualnosti pokazale su se značajnima. Pozitivniji stavovi prema kratkoročnoj strategiji povezani su s nižom ljubomorom na seksualnu nevjeru ($r = -,18$, $p < ,01$), dok su pozitivniji stavovi prema dugoročnoj strategiji povezani s višom ljubomorom na emocionalnu nevjeru ($r = ,24$, $p < ,01$). Značajne i pozitivne korelacije između stavova prema dugoročnoj strategiji i emocionalne ljubomore također su potvrđene u istraživanju Bubić (2015) provedenom na 168 žena.

4. Literatura

- Bailey, J. M., Gaulin, S., Agyei, Y. i Gladue, B. A. (1994). Effects of gender and sexual orientation on evolutionarily relevant aspects of human mating psychology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1081–1093.
- Banai, B. i Pavela, I. (2015). Two-Dimensional Structure of the Sociosexual Orientation Inventory and Its Personality Correlates, *Evolutionary Psychology*, 1–7.
- Bubić, L. (2015). *Odnos ljubomore i socioseksualnosti*. Neobjavljeni završni rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Buss, D. M. i Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: A contextual evolutionary analysis of human mating. *Psychological Review*, 100, 204–232.
- Jackson, J. J. i Kirkpatrick, L. A. (2007). Structure and measurement of human mating strategies: toward a multidimensional model of sociosexuality. *Evolution and Human Behaviour*, 28, 382–391.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practise of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Penke, L. i Asendorpf, J. B. (2008). Beyond Global Sociosexual Orientations: A More Differentiated Look at Sociosexuality and Its Effects on Countership and Romantic Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1113–1135.
- Simpson, J. A. i Gangestad, S. W. (1991). Individual differences in sociosexuality: Evidence for convergent and discriminant validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 870–883.
- Webster, G. D. i Bryan, A. (2007). Sociosexual attitudes and behaviors: Why two factors are better than one. *Journal of Research in Personality*, 41, 917–922.

Prilog. Faktorska struktura Upitnika socioseksualne orijentacije
($N = 212$; $N_{\bar{Z}} = 106$ i $N_M = 106$)

Redni broj tvrdnji	Γ_{iF1}	Γ_{iF2}	Γ_{iF3}
1.	,89	-,39	-,30
2.	,87	-,35	-,15
3.	,82	-,29	-,22
4.	,84	-,38	-,21
5.	,86	-,32	-,24
6.	,86	-,35	-,23
7.	,75	-,28	-,27
8.	,56	-,35	-,14
9.	,78	-,32	-,18
10.	,69	-,38	-,26
11.	-,33	,81	,12
12.	-,39	,88	,03
13.	-,32	,88	,10
14.	-,50	,84	-,01
15.	-,41	,64	-,11
16.	-,35	,74	-,03
17.	,59	-,58	-,07
18.	-,41	,88	,04
19.	,30	-,40	,28
20.	-,23	,58	,02
21.	,67	-,49	-,18
22.	,40	-,12	-,90
23.	,37	-,31	-,60
24.	,31	,01	-,88
25.	,50	-,33	-,27
Karakteristični korijen	9,01	7,10	2,69
% objašnjenje varijance	36,05	28,40	10,74

Molimo Vas da pažljivo pročitate dolje navedene tvrdnje odnosno pitanja te da označite jedan od ponuđenih brojeva na skali koja se nalazi pored tvrdnje ili da upišete odgovor na postavljeno pitanje. Vrijednosti na ponuđenoj skali imaju sljedeće značenje:

- 1 = uopće se ne slažem
 2 = uglavnom se ne slažem
 3 = donekle se ne slažem
 4 = niti se slažem, niti se ne slažem
 5 = donekle se slažem
 6 = uglavnom se slažem
 7 = potpuno se slažem

1.	Lako mi je zamisliti kako mi je ugodno i kako uživam u „usputnom“ seksu s različitim partnerima.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Mogu se zamisliti kako uživam u „usputnom“ seksu s nekim tko mi je vrlo privlačan.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Mogu se lako zamisliti da uživam u „seksu na jednu noć“ s nekim koga više nikada neću vidjeti.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Seks bez ljubavi je u redu.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Mogao/la bih uživati u seksu s nekim tko mi je vrlo poželjan čak i kada ta osoba nije potencijal za dugoročnu vezu.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Razmislio/la bih o seksu sa strancem ako bih bio uvjeren/a da je seks siguran i da su mi on/a privlačni.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Nikada ne bih imao/la „usputni“ seksualni odnos s nekim.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Ponekad bih radije imao/la seksualni odnos s nekim do koga mi nije stalo.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Vjerujem da se trebaju iskoristiti prilike za seks kada je to moguće.	1	2	3	4	5	6	7
10.	Trebao/la bih s nekim biti emocionalno i psihološki blizak/bliska prije nego što bih se osjećao/la potpuno ugodno i uživao/la s njim u seksu.	1	2	3	4	5	6	7
11.	Zainteresiran/a sam za održavanje dugoročne romantične veze s nekim tko mi je poseban.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Nadam se da ću imati romantičnu vezu koja će trajati do kraja mog života.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Volio/voljela bih imati romantičnu vezu koja bi trajala zauvijek.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Dugoročne romantične veze nisu za mene.	1	2	3	4	5	6	7
15.	Nije mi važno pronaći partnera za dugoročnu romantičnu vezu.	1	2	3	4	5	6	7
16.	Mogu se lako vidjeti u dugoročnoj romantičnoj vezi s nekim tko mi je poseban.	1	2	3	4	5	6	7
17.	Ne mogu zamisliti ostatak mog života sa samo jednim seksualnim partnerom.	1	2	3	4	5	6	7
18.	Mogu zamisliti kako ću se skrasiti s osobom koja mi je posebna.	1	2	3	4	5	6	7

19.	U redu je ako se nikad ne skrasim s jednim romantičnim partnerom.	1	2	3	4	5	6	7
20.	Volio/voljela bih imati barem jednu dugoročnu i predanu vezu tijekom svog života.	1	2	3	4	5	6	7
21.	Koliko često zamišljate seksualni odnos s nekom drugom osobom, koja nije Vaš trenutni partner (zaokružite jedan broj)?	1) Nikad 2) Jednom svaka dva ili tri mjeseca 3) Jednom mjesečno 4) Jednom svaka dva tjedna 5) Jednom tjedno 6) Nekoliko puta tjedno 7) Gotovo svaki dan 8) Najmanje jednom dnevno						
22.	S koliko ste partnera imali seksualni odnos tijekom čitavog života?							
23.	S koliko partnera ste imali seksualni odnos u zadnjih godinu dana?							
24.	S koliko partnera ste imali „seks na jednu noć“?							
25.	S koliko partnera predviđate da ćete imati seksualni odnos u idućih 5 godina (molimo Vas da procijenite što je moguće realnije)?							

Upitnik strukture značenja uloge baka i djedova

Adaptirali i priredili: Zvezdan Penezić, Jelena Ombla i Ines Roso Perić

1. Teorijska osnova

Nuklearna obitelj sastoji se od supružnika i njihove djece, dok se proširena obitelj sastoji od nuklearne obitelji i drugih rođaka, odnosno rodbine. Proširena obitelj ima neka ključna obilježja: članovi žive zajedno, postoji visok stupanj društvene interakcije i prijateljstva među članovima, razmjenjuje se pomoć i potpora među članovima. Ponekad se mogu javiti i negativni učinci, pa bračni odnos parova može postati oslabljen sukobima i podijeljenim odanostima, a neki članovi mogu zbog prevelike ovisnosti onemogućiti razvoj neovisnosti i samopouzdanja.

Tranzicija u ulogu bake i djeda danas se smatra tranzicijom srednje dobi što dovodi do različitih promjena u obiteljskoj strukturi. Szinovacz (1998, prema Oxford Institute of Ageing, 2003) smatra da ova tranzicija može biti „na vrijeme“ ili „izvan vremena“. Tranzicija se događa na vrijeme ako se dogodi između 40. i 60. godine života, a izvan vremena ako se dogodi prije 40. ili poslije 60. godine.

Pri ispitivanju podataka iz popisa stanovništva u SAD-u Coward i Cutler (1991, prema Schaie i Willis, 2000) pokazalo se da oko 20 % odraslih osoba starijih od 65 godina živi u višegeneracijskom kućanstvu, a vjerojatnost takvog života povećava se s povećanjem dobi. Prema popisu stanovništva iz 2011. (Državni zavod za statistiku, 2015) u Hrvatskoj je oko 14 % kućanstava s pet ili više članova. Prema podacima iz drugih zemalja i s obzirom na činjenicu da hrvatska obitelj ima prosječno dvoje djece, moglo bi se pretpostaviti da u velikom broju ovih kućanstava žive bake ili djedovi. Prosječna dob hrvatskih majki koje su rodile 1960. bila je 26,8, a 2013. 28,2 godine. Prosječna dob majki pri prvom porođaju 1960. bila je 23,5, a 2013. 28,2 godine. Bilo je gotovo 17 % majki koje su imale preko 35 godina u trenutku kad su prvi puta rodile, u usporedbi s 3 % tinejdžerica. Dakle, kada je riječ o Hrvatskoj, pokazuje se više nego očiti trend starenja stanovništva, a iako ne postoje statistike o djedovima i bakama, možemo pretpostaviti kako je udio djedova i baka u općoj populaciji sličan kao i u drugim europskim zemljama.

Kako se produžava životna dob pojedinca, produžava se i vrijeme koje bake i djedovi provode sa svojom unučadi. U Sjedinjenim Američkim Državama npr. tek 50 % djece rođene 1900. godine moglo se nadati da će doživjeti 50 godina. Danas je očekivana dužina života oko 75 godina (Schaie i Willis, 2000). U Hrvatskoj je 2011. (Državni zavod za statistiku, 2015) bilo 14 % stanovništva između 55 i 64 godine, a 18 % stanovništva iznad 65 godina. Prema procjenama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (2015) očekivana duljina života za žene u Hrvatskoj je 80, a za muškarce 73 godine. Prema tome, mnogi bake i djedovi u ovoj ulozi provedu više od 25 godina ili otprilike jednu trećinu života. U Kanadi npr. gotovo dvije trećine žena i više od polovice muškaraca između 55. i 64. godine su bake i djedovi. Među osobama starijim od 65 godina 80 % žena i 74 % muškaraca su bake i djedovi (Barrette, 2005). Shanas (1980, prema Schaie i Willis, 2000) je procijenila da su u SAD-u tri četvrtine ljudi starijih od 65 godina bake i djedovi.

Na osnovu kvalitativnih i kvantitativnih analiza podataka dobivenih kroz intervjue i upitnika utemeljenih na tim analizama, Kivnickova je predložila model s pet dimenzija značenja uloge baka i djedova: *Centralnost* – biti bakom ili djedom najvažnija je stvar u njihovim životima; *Cijenjeni stariji* – biti baka ili djed znači prenositi tradicionalne vrijednosti i biti cijenjen u toj ulozi; *Besmrtnost kroz obitelj* – patrijarhalna ili matrijarhalna odgovornost, identifikacija s unučadi i obiteljska besmrtnost; *Proživljavanje vlastite prošlosti* – bake i djedovi proživljavaju raniji život i identificiraju se s unučadi; *Popuštanje, udovoljavanje* – prema unučadi se postupa blago i udovoljava im se. Autorica naglašava da je ovaj model razvijen za istraživanja o tome što

znači biti baka ili djed samim bakama i djedovima i o povezanosti tog iskustva s različitim aspektima njihova života kao što su zadovoljstvo životom i moral (Kivnick, 1983).

Neka kasnija istraživanja nisu potvrdila postojanje ovih dimenzija u potpunosti. Hayslip, Henderson i Shore (2003) su provjeravajući model Kivnickove na tradicionalnim bakama i djedovima te bakama i djedovima koji su skrbnici unučadi pronašli da je model neodrživ u oba uzorka i da je bolje govoriti o jednofaktorskom modelu. Kao jedno od objašnjenja predložili su razlike u kohortama ispitivanih baka i djedova u ovim istraživanjima.

2. Opis instrumenta

Studenti su u sklopu vježbi iz kolegija „Razvojna psihologija odrasle dobi i starosti“ proveli strukturirane intervjue s bakama i djedovima. Ispitano je 12 baka i 11 djedova. Bake i djedove se pitalo koliko im se život promijenio nakon što su postali baka/djed, o tome kakvo je njihovo osobno mišljenje o ulozi bake/djeda i što ta uloga njima znači, o tome kako provode vrijeme s unučadi, o dobrim i lošim stranama uloge bake/djeda, o njihovu odnosu s unučadi i slično. Intervjui su snimani na diktafon i nakon toga transkribirani. Na osnovu transkripata oblikovane su tvrdnje za koje je odlučeno da se uvrste u upitnik kako bi se dobila potpunija slika o značenju uloga baka i djedova i o pojedinim dimenzijama tih uloga na uzorku hrvatskih ispitanika. Prilikom oblikovanja tvrdnji pazilo se da se dodane tvrdnje razlikuju od već postojećih tvrdnji koje su postojale u postojećim upitnicima.

Kako je već kazano, u ispitivanju Kivnickove (1983) postavljen je model koji je govorio o pet dimenzija značenja uloge baka i djedova. Pri tome se u kvantitativnom dijelu istraživanja, korištenjem upitnika od 83 čestice, pokazalo da su dimenzije *Centralnost*, *Cijenjeni stariji*, *Besmrtnost kroz obitelj* i *Proživljavanje vlastite prošlosti* imale vrlo visoku pouzdanost čiji su se koeficijenti pouzdanosti tipa Cronbach alpha kretali između ,82 i ,89, a dimenzija *Popuštanje*, *udovoljavanje* imalo je nešto nižu pouzdanost koja je iznosila ,68. Budući da na hrvatskom jeziku nije postojao instrument kojim bi se ispitivala struktura značenja uloga baka i djedova, kao što općenito nije bilo ni ispitivanja baka i djedova, odabrane su čestice iz upitnika H. Kivnick, odnosno iz skraćene verzije upitnika koji su koristili Hayslip, Henderson i Shore (2003), a koje su preveli nastavnik, student psihologije i student engleskog jezika, nakon čega su prijevodi uspoređivani i postignut je dogovor oko prijevoda. Uz čestice koje su bile dio upitnika H. Kivnick dodano je sedam novih čestica koje su nastale na temelju analize transkripata intervjua provedenih s bakama i djedovima, a koje su ukazivale na potencijalne razlike naših baka i djedova u odnosu na bake i djedove u SAD-u. Ispitanici su davali odgovore na skali Likertovog tipa s pet stupnjeva (od 1 – uopće se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem). Ukupni rezultat za pojedinu subskalu oblikuje se kao jednostavna linearna kombinacija procjena za svaku česticu koja tvori pojedini faktor.

U ispitivanju je sudjelovalo 210 ispitanika, 106 muškaraca i 104 žene. Dob ispitanika kretala se u rasponu od 38 do 80 godina ($M = 60,4$). Svi ispitanici bili su bake i djedovi. Od ukupnog broja njih 174 je bilo u braku, četvero su bili razvedeni, a 26 su bili udovci. Broj unučadi koje su ispitanici imali kretao se od 1 do 20, a ispitanici su bili bake i djedovi u rasponu od 2 mjeseca do 31 godinu.

Provedeno je terensko istraživanje. Ispitivanje je vršeno individualno u domovima ispitanika. Prije početka ispitivanja ispitanicima je dana uputa kako je ispitivanje dragovoljno i anonimno te im je kratko objašnjen cilj ispitivanja. Postojala je opća uputa za cijeli upitnik i posebne upute za svaku skalu. Ispitanicima su ostavljeni upitnici i zamoljeni su da ih popune kroz par dana nakon čega je ispitivač preuzeo upitnike i zahvalio na sudjelovanju. Nekim ispitanicima ispitivač je pomogao pri popunjavanju jer su oni to zatražili.

3. Psihometrijska svojstva

3.1. Faktorska analiza Upitnika strukture značenja uloge baka i djedova

Da bi se provjerila struktura i metrijske karakteristike Upitnika strukture značenja uloge baka i djedova, provedena je eksploratorna faktorska analiza (metoda zajedničkih faktora s vrijednošću karakterističnog korijena većom od 1) na podacima dobivenima ovim upitnikom. Kako je ovako dobivenih osam faktora bilo konceptualno neinterpretabilno, provedene su daljnje analize. Budući da je već unaprijed iz literature (vidjeti Kivnick, 1983) bilo poznato koje čestice su zasićene pojedinim faktorom, daljnje analize provedene su sukladno toj podjeli. Kako su dodane čestice predstavljale nadopunu postojećeg upitnika, analizirane su zasebno, uz pretpostavku da bi mogle činiti zaseban faktor. Za svaki od faktora provedena je eksploratorna faktorska analiza na pripadajućim česticama (korištena je metoda zajedničkih faktora). U tablicama koje slijede prikazani su rezultati ovih analiza. Čestice koje nisu imale zadovoljavajuće zasićenje (veće od ,30) nisu zadržane u pojedinim faktorima u odnosu na originalnu podjelu. Tvrdnje „*Biti djed nije najvažnija stvar u mom životu*“, „*Postoje druge stvari u mom životu koje su važnije od činjenice da sam djed*“ i „*Nemam mišljenje o tome što želim kako da me moja unučad pamti*“ obrnuto se boduju.

U faktor *Centralnost* originalno je pripadala čestica „*Biti djed nije najvažnija stvar u mom životu*“, ali se analizama pokazalo da nema dovoljno faktorsko zasićenje (iznosilo je ,15), pa nije uvrštena u faktor. Koeficijent pouzdanosti tipa Cronbach alpha (,87) u ovom istraživanju nešto je niži u odnosu na koeficijent dobiven u istraživanju Kivnickove (1983) gdje je iznosio ,89. Ova dimenzija, kao što i samo ime govori, uključuje razmišljanja i vjerovanja baka i djedova o svojoj ulozi kao o ulozi koja zauzima središnje mjesto u njihovu životu. Uloga bake i djeda predstavlja važan element njihova identiteta („*Ja sam jedan od onih ljudi čiji se život vrti oko unučadi*“) i ta uloga uvelike doprinosi tome kako se osobe osjećaju i kako razmišljaju o sebi. Promatrajući čestice koje obuhvaća ova dimenzija, može se primijetiti da se dosta njih odnosi na činjenicu da unučad zauzima posebno mjesto u životu baka i djedova (npr. „*Više nego bilo što drugo volim vidati svoju unučad*“). Također, aktivnosti i osjećaji vezani uz ovu ulogu dobivaju na važnosti kako se važnost nekih drugih aktivnosti smanjuje („*Kad ne znam kako bih ispunio svoje vrijeme unučad se čini posebno važnom*“). Ova dimenzija ne odnosi se na nastojanje baka i djedova da budu u središtu života svoje unučadi i svojih obitelji, nego na činjenicu da su sama uloga i unučad centralni dijelovi njihovih života.

Faktor *Cijenjeni stariji* činilo je 12 čestica. Prema izvornoj podjeli čestica ovom faktoru pripadale su čestice „*Važno mi je da me moja djeca unučadi predstavljaju kao nekoga posebnog*“ i „*Nemam mišljenje o tome što želim kako da me moja unučad pamti*“. Budući da su analize pokazale da njihova faktorska zasićenja koja su iznosila ,29 za prvu i ,07 za drugu navedenu česticu nisu bila zadovoljavajuća, ove čestice nisu uvrštene u faktor. Koeficijent pouzdanosti tipa Cronbach alpha (,86) dobiven u ovom istraživanju viši je nego koeficijent dobiven u istraživanju Kivnickove (,82).

Čestice koje opisuju dimenziju *Cijenjeni stariji* odnose se na vjerovanja baka i djedova o tome kakav treba biti njihov odnos s unučadi te kakav je njihov zadatak u prenošenju tradicija i vrijednosti na unučad. Također, ova dimenzija odnosi se i na činjenicu da se bake i djedovi žele osjećati korisnima i potrebnima u svojoj ulozi, ali i da u isto vrijeme žele osjećati da su cijenjeni i poštovani od strane svih članova u obitelji. Može se primijetiti da je ova dimenzija pomalo slična stilu koji Neugartenova i Weinstein (1964) nazivaju čuvar obiteljske vrijednosti jer bake i djedovi s takvim stilom nastoje održati obiteljske vrijednosti i tradiciju, ali je slična i ulogama povjesničara i mentora koje navode Kornhaber i Woodward (1981, prema Wilton i Davey, 2006).

U faktoru *Besmrtost kroz obitelj* zadržano je svih 14 čestica kao i u izvornoj podjeli jer su sve imale zadovoljavajuće faktorsko zasićenje. Čestica „*Jedan od načina na koji mislim o svojoj unučadi je taj da će dio mene nastaviti živjeti nakon što ja umrem*“ koja ima najveće faktorsko zasićenje (,80) najbolje i opisuje ovu dimenziju. Cronbach alpha iznosi ,87.

U ovoj dimenziji naglašava se važnost unučadi kao onih koji će nastaviti obiteljsku liniju. Bake i djedovi identificiraju se s unučadi i vjeruju da će i nakon što umru njihove ideje i uvjerenja koja prenose svojoj unučadi nastaviti živjeti kroz njih. Naime, uloga bake i djeda osobi daje osjećaj kontinuiteta i besmrtnosti. Zbog ove važnosti koju unučad ima bake i djedovi osjećaju se odgovornima za njihovu budućnost.

U faktoru *Proživljavanje vlastite prošlosti* zadržano je svih 6 čestica kao i u podjeli koju je navela Kivnickova (1983). Za ovaj faktor dobivena je niža pouzdanost u odnosu na pouzdanost dobivenu u istraživanju Kivnickove. Koeficijent pouzdanosti tipa Cronbach alpha iznosio je ,75, a u istraživanju navedene autorice koeficijent pouzdanosti iznosio je ,82.

Dimenzija *Proživljavanje vlastite prošlosti* opisuje mogućnost baka i djedova da kroz svoju ulogu ponovno prožive svoje djetinjstvo i prošlost. Kroz različite aktivnosti s unučadi bake i djedovi prisjećaju se događaja koje su proživjeli sa svojim bakama i djedovima. Ova uloga također ih navodi da više i češće razmišljaju o svojim bakama i djedovima i ulozi koju su oni odigrali u njihovu životu.

U faktoru *Popuštanje, udovoljavanje* zadržane su sve čestice. Kao i u istraživanju Kivnickove (1983), i u ovom istraživanju dobiveno je da ovaj faktor ima najnižu pouzdanost tipa Cronbach alpha koja iznosi ,72. Manji broj čestica (četiri) mogući je razlog za nižu pouzdanost. Čestica „*Biti djed dijelom znači darivati unučad i udovoljavati im*“ ima najveće faktorsko zasićenje i dosta dobro odražava ono na što se ovaj faktor odnosi.

Čestice koje opisuju ovu dimenziju zapravo su najbližije shvaćanjima o bakama i djedovima kao onima koji su popustljivi prema unučadi i koji ih nastoje razmaziti. Ovo shvaćanje proizlazi iz vjerovanja da osobe kao roditelji ne bi trebali biti popustljivi prema djeci i udovoljavati im u svemu što žele, ali zato kad postanu bake i djedovi njihova uloga postaje manje odgovorna i tada mogu postati blaži u odnosu prema unučadi i udovoljavati im. Ova dimenzija naglašava i blagost i toleranciju pogrešaka unučadi što može doprinijeti kvaliteti odnosa s unučadi.

Konačno, novi faktor, *Tradicionalnost*, čini šest od sedam čestica koje su dodane u upitnik na temelju transkripata intervjua provedenih s bakama i djedovima. U faktor nije uvrštena čestica „*Unučad su više zabava, a manje briga*“ jer nije imala zadovoljavajuće faktorsko zasićenje (iznosilo je ,21). Ovaj faktor predstavlja novi faktor u odnosu na istraživanje Kivnickove, a koeficijent pouzdanosti tipa Cronbach alpha iznosi ,74.

Dimenzija na neki način opisuje ono što bake i djedovi smatraju da se od njih očekuje i koji zadatci su prikladni njihovoj ulozi, a koji su specifični za našu kulturu i percipirane uloge naših baka i djedova. Čestica koja je karakteristična za ovu dimenziju glasi: „*Postati djed u određeno vrijeme je nešto prirodno i normalno.*“ Ponašanja koja se ovdje opisuju slična su ponašanjima koja su karakteristična za ulogu koju Bengston (1985, prema Schaie i Willis, 2000) naziva obiteljski čuvar, a koju karakterizira pružanje zaštite i skrbi u slučaju nužde i pomoći u trenucima kada stvari ne idu najbolje. Čini nam se kako bi ovu dimenziju u budućim istraživanjima svakako trebalo uključivati kao jednu od dimenzija značenja uloge baka i djedova, ali bi trebalo, isto tako, pokušati kroz nove intervjue i pregled literature povećati broj čestica koje bi objašnjavale ovu dimenziju i možda na taj način povećati i samu pouzdanost ove dimenzije.

Nakon provedenih analiza formirani su pojedini faktori koji su kao takvi korišteni u daljnjim analizama. Korelacije među subskalama umjerene su i značajne te odražavaju potrebu za daljnjim provjerama Upitnika na uzorcima djedova i baka u Hrvatskoj.

Tablica 2. Korelacije između subskala Upitnika strukture značenja uloge baka i djedova

	1	2	3	4	5	6
1 – Centralnost	1,00	0,70**	0,71**	0,63**	0,63**	0,70**
2 – Cijenjeni stariji		1,00	0,67**	0,65**	0,55**	0,68**
3 – Besmrtnost kroz obitelj			1,00	0,64**	0,58**	0,58**
4 – Proživljavanje vlastite prošlost				1,00	0,60**	0,62**
5 – Popuštanje, udovoljavanje					1,00	0,62**
6 – Tradicionalnost						1,00

**p < ,01

3. 2. Osnovni deskriptivni parametri

U nastavku se donose deskriptivni parametri za svaku od subskala Upitnika strukture značenja uloge baka i djedova.

Tablica 3. Deskriptivni parametri subskala Upitnika strukture značenja uloge baka i djedova

SUBSKALE	N	k	Teoretski raspon	Ostvareni raspon	M	SD	Asimetričnost	Spljošte -nost	K-S D
Centralnost	204	14	14 – 70	28 – 69	52,25	8,78	-0,33 (0,17)	0,04 (0,33)	,048
Cijenjeni stariji	204	12	12 – 60	16 – 60	50,15	6,27	-1,15 (0,17)	3,49 (0,33)	,098*
Besmrtnost kroz obitelj	204	14	14 – 70	24 – 70	53,66	9,11	-0,72 (0,17)	0,48 (0,33)	,104*
Proživljavanje vlastite prošlosti	204	6	8 – 30	8 – 30	20,42	4,20	-0,26 (0,17)	-0,15 (0,33)	,083
Popuštanje, udovoljavanje	204	4	4 – 20	5 – 20	15,06	3,12	-0,60 (0,17)	0,02 (0,33)	,128**
Tradicionalnost	204	6	6 – 30	9 – 30	24,89	3,59	-0,95 (0,17)	1,67 (0,33)	,109*

*p < ,05

**p < ,01

k – broj čestica

Neki od osnovnih deskriptivnih parametara, prikazani u Tablici 2, ukazuju na to da distribucije dobivenih rezultata na većini subskala značajno odstupaju od normalne i da su negativno asimetrične. Mjere raspršenja ukazuju na zadovoljavajuću osjetljivost subskala.

3. 3. Rezultati korelacijskih analiza

Korelacijske analize provedene su da bi se provjerilo kakva je povezanost pojedinih dimenzija značenja uloga baka/djedova sa zadovoljstvom ulogom bake/djeda, zadovoljstvom životom i generativnim djelovanjem. S obzirom na činjenicu da su rezultati na nekim od dobivenih faktora odstupali od normalne distribucije, za izračun korelacija korišten je Spearmanov koeficijent korelacije.

Tablica 4. Korelacije među pojedinim dimenzijama značenja uloge baka/djedova i zadovoljstva roditeljskom ulogom, ulogom bake/djeda, zadovoljstva životom i generativnog djelovanja

	Zadovoljstvo roditeljskom ulogom	Zadovoljstvo ulogom bake/djeda	Zadovoljstvo životom	Generativno djelovanje
Centralnost	,29**	,34**	,15*	,19**
Cijenjeni stariji	,24**	,40**	,23**	,31**
Besmrtnost	,24**	,25**	,20*	,22**
Proživljavanje vlastite prošlosti	,13	,16*	,22**	,34**
Popuštanje, udovoljavanje	,20**	,20**	,22**	,20**
Tradicionalnost	,30**	,35**	,19**	,20**

* $p < ,05$, ** $p < ,01$

Kao što se može vidjeti, gotovo sve dimenzije značenja uloge baka i djedova značajno su povezane sa zadovoljstvom roditeljskom ulogom, ulogom bake/djeda, zadovoljstvom životom i generativnim djelovanjem.

Budući da je zadovoljstvo životom varijabla koja se koristi u različitim istraživačkim područjima uključujući i istraživanja vezana uz obitelj, ovdje se pokušalo ispitati koliko je ta varijabla važna za ulogu baka i djedova. Stoga se provjerilo kakva je povezanost pojedinih dimenzija sa zadovoljstvom ulogom bake/djeda i zadovoljstvom životom. Pokazalo se da postoji povezanost i zadovoljstva ulogom bake/djeda i zadovoljstva životom sa svim dimenzijama. Budući da se zadovoljstvo životom definira kao kognitivna evaluacija cjelokupnog života kroz koju pojedinci procjenjuju život, može se pretpostaviti da oni pojedinci koji svoj život procjenjuju zadovoljavajućim razloge za to nalaze i u ulozi bake i djeda koja predstavlja jedan dio njihova života. Bake i djedovi koji su zadovoljniji životom zadovoljniji su i svojom ulogom i vjerojatno imaju bolje odnose sa svojom unučadi, pristupačniji su i spremniji dati savjet i pružiti pomoć, pa im je zbog toga i sama uloga značajnija, a i pojedine dimenzije su izraženije. Moguće je, isto tako, da osobe koje postižu više rezultate na ovim dimenzijama procjenjuju samu ulogu bake/djeda značajnijom u svom životu, pa to onda dovodi do većeg zadovoljstva i samom ulogom i životom općenito. Nalaz o povezanosti svih dimenzija sa zadovoljstvom životom u skladu je s rezultatima Kivnickove (1982, prema Thomas, Sperry i Yarbrough, 2000) koja je pronašla da su dimenzije značenja uloge baka i djedova povezane sa životnim zadovoljstvom.

Pokazalo se i da postoji povezanost svih dimenzija s generativnim djelovanjem. Osobe kod kojih su izraženije pojedine dimenzije postižu viši rezultat na generativnom djelovanju. Generativno djelovanje može se izražavati kroz brigu o djeci i prenošenje tradicija i vrijednosti, a ako se generativnost promatra kao poriv za postizanje besmrtnosti ili kao potreba da se bude potreban, nije čudno da su ove dimenzije povezane s generativnim djelovanjem. Kroz svoju ulogu bake i djedovi ostvaruju tendenciju zajedništva i stvaranja bliskih odnosa kroz koje mogu ostvarivati potrebu za generativnim djelovanjem.

Dobiveni rezultati uglavnom govore u prilog daljnjem korištenju upitnika kao osjetljive i pouzdane mjere uloga koje imaju bake i djedovi. Također, na osnovi dobivenih korelacija moguće je kazati i kako subskele imaju i zadovoljavajuću konvergentnu valjanost. No s obzirom na nedovoljnu istraženost uloga koje bi bake i djedovi mogli imati, s obzirom na tek jednu primjenu, rad na provjeri značajki upitnika nipošto nije gotov, te ga svakako treba provjeriti i na drugim uzorcima.

4. Literatura

- Barrette, G. (2005). Grandparenting today. *Expression*, 18, 1–8.
- Coward, R. T. i Cutler, S. J. (1991). The Composition of Multigenerational Households that Include Elders. *Research on Aging*, 13(1), 55–73.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2015). *Statistički ljetopis*. www.dzs.hr
- Hayslip, B., Henderson, C. E. i Shore, R. J. (2003). The Structure of Grandparental Role Meaning. *Journal of Adult Development*, 1, 1–11.
- Kivnick, Q. H. (1983). Dimension of Grandparenthood Meaning: Deductive Conceptualization and Empirical Derivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 1056–1068.
- Neugarten, B. L. i Weinstein, K. (1964). The changing American grandparent. *Journal of Marriage and the Family*, 26, 199–204.
- Oxford Institute of Ageing (2003). *Grandparenthood in the European Union*. www.ageing.ox.uk
- Shanas, E. (1980). Older People and Their Families: The New Pioneers. *Journal of Marriage and the Family*, 42(1), 9.
- Schaie, K. W. i Willis, S. L. (2000). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Thomas, J. L., Sperry, L., Yarbrough, M. S. (2000). Grandparents as Parents: Research Findings and Policy Recommendations. *Child Psychiatry and Human Development*, 31, 3–22.
- Wilton, V. i Davey, J. A. (2006). *Grandfathers-their changing family roles and contributions*. www.nzfamilies.org.nz

Ljudi se razlikuju po načinu na koji doživljavaju svoju ulogu djeda ili bake u životu. Ispred Vas se nalaze određene tvrdnje koje se odnose na **Vaš doživljaj sebe kao djeda**, odnosno na to kako Vi vidite tu ulogu u Vašem životu. Molimo Vas da što iskrenije odgovorite koliko se slažete ili ne slažete sa svakom od njih. Uz svaku tvrdnju označite odgovarajući broj. Koristite pri tome skalu na kojoj brojevi imaju sljedeća značenja:

- 1 – uopće se ne slažem**
2 – uglavnom se ne slažem
3 – niti se slažem, niti se ne slažem
4 – uglavnom se slažem
5 – u potpunosti se slažem

1.	Mislim da sam tipičan djed.	1 2 3 4 5
2.	Moja unučad su glavni razlog za moj život.	1 2 3 4 5
3.	Moja unučad čine me mlađim.	1 2 3 4 5
4.	Važna mi je činjenica da moja unučad ima povjerenja u mene.	1 2 3 4 5
5.	Osjećam se odgovornim za financijsku sigurnost svoje unučadi u budućnosti.	1 2 3 4 5
6.	Kad ne znam kako bih popunio svoje vrijeme, unučad se čine posebno važnom.	1 2 3 4 5
7.	Osjećam da moja unučad pripadaju meni jednako kao i njihovim roditeljima.	1 2 3 4 5
8.	Biti djed velikim dijelom znači pružiti unučadi sve što je moguće.	1 2 3 4 5
9.	Važno mi je moći dati unučetu savjet kad ga traži.	1 2 3 4 5
10.	Važno mi je prenijeti unučadi kulturalne vrijednosti.	1 2 3 4 5
11.	Što više moja unučad provodi vremena sa mnom, to ih više volim.	1 2 3 4 5
12.	Moja unučad utječu na to osjećam li se dobro ili loše.	1 2 3 4 5
13.	Ja sam od onih ljudi čiji se život vrti oko unučadi.	1 2 3 4 5
14.	Kad nema puno ljudi koje mogu voljeti ili koji me mogu voljeti, unučad se čine posebno važnom.	1 2 3 4 5
15.	Mislim da je važno imati odnos sa svakim unučetom posebno, a koji treba biti zasnovan na njihovim individualnim osobinama.	1 2 3 4 5
16.	Biti djed nije najvažnija stvar u mom životu. (R)	1 2 3 4 5
17.	Važno mi je da me moja djeca unučadi predstavljaju kao nekoga posebnog.	1 2 3 4 5
18.	Unučad mi je važna zato što su oni ti koji će nastaviti obiteljsku liniju.	1 2 3 4 5
19.	Kao djedu, važno mi je da me poštuju svi u obitelji.	1 2 3 4 5
20.	Ostatak svog života mjerim u terminima važnih životnih događaja moje unučadi. Na primjer htio bih živjeti da vidim vjenčanje jednog, dočekam diplomu drugog, vidim kako treći ima svoju djecu i slično.	1 2 3 4 5
21.	Nemam mišljenje o tome što želim kako da me moja unučad pamti. (R)	1 2 3 4 5
22.	Biti djed dijelom znači tolerirati pogreške unučadi.	1 2 3 4 5
23.	Važno mi je pokušati ponašati se kao moja unučad, ići njihovim stopama.	1 2 3 4 5
24.	Za unučad je lijepo da mogu sa mnom podijeliti neke tajne koje ne mogu podijeliti sa svojim roditeljima.	1 2 3 4 5
25.	Kad radim nešto s unučadi, sjećam se sebe sa svojim bakom i djedom.	1 2 3 4 5
26.	Važan dio toga što sam djed je nova razina značenja i punine u mom životu koju mi je ta uloga donijela.	1 2 3 4 5
27.	Kad gledam unučad kako rade različite stvari (igraju se ili glume u predstavi) kao da i ja sam to radim.	1 2 3 4 5
28.	Važno mi je primijetiti utjecaj vlastitih ideja kod unučadi.	1 2 3 4 5
29.	Biti djed dijelom znači darivati unučad i udovoljavati im.	1 2 3 4 5
30.	Uvijek čeznem za unučadi.	1 2 3 4 5
31.	Moja unučad utječu na to imam li dobro ili loše mišljenje o sebi.	1 2 3 4 5

32.	Više nego bilo što drugo volim vidati svoju unučad.	1 2 3 4 5
33.	Kao djedu, važno mi je da moje mišljenje utječe na druge članove obitelji.	1 2 3 4 5
34.	Postoje druge stvari u mom životu koje su važnije od činjenice da sam djed. (R)	1 2 3 4 5
35.	Važno mi je to što mogu unučad učiti nekim stvarima.	1 2 3 4 5
36.	Biti djed dijelom znači biti blag prema unucima.	1 2 3 4 5
37.	Uloga djeda navela me da razmišljam o mojim bakama i djedovima.	1 2 3 4 5
38.	To što znam da će moja unučad imati svoju unučad, a oni opet svoju djecu, pa unučad itd. daje mi osjećaj kontinuiteta.	1 2 3 4 5
39.	Važno mi je osjećati se korisnim i potrebnim kao djed.	1 2 3 4 5
40.	Važan dio uloge djeda je postojanje konkretnog načina na koji mogu misliti o sebi.	1 2 3 4 5
41.	Želim biti dio uspomena iz djetinjstva moje unučadi.	1 2 3 4 5
42.	Oduševim se kad mi netko kaže: „Tako je sličan djedu!“	1 2 3 4 5
43.	Jedan od načina na koji mislim o svojoj unučadi je taj da će dio mene nastaviti živjeti nakon što ja umrem.	1 2 3 4 5
44.	O svakom unuku najčešće mislim kao o novom članu naše obitelji.	1 2 3 4 5
45.	Za mene je uloga djeda odnos u kojem je uгода jača od boli.	1 2 3 4 5
46.	U ulozi djeda ponovno proživljam svoje djetinjstvo.	1 2 3 4 5
47.	Prednost uloge djeda je ta da dolazim u kontakt s mladim ljudima.	1 2 3 4 5
48.	Važno mi je prenijeti obiteljsku tradiciju na unučad.	1 2 3 4 5
49.	Lijepo je biti djed kad i većina tvojih prijatelja ima istu ulogu.	1 2 3 4 5
50.	Osjećam da bih, kao djed, trebao paziti na cijelu obitelj.	1 2 3 4 5
51.	Važno mi je pričati unučadi o životu kad sam ja odrastao; inače neće nikad znati o tom razdoblju u prošlosti.	1 2 3 4 5
52.	Mislim da bismo kao bake i djedovi trebali biti u središtu naših obitelji.	1 2 3 4 5
53.	Biti djed dijelom znači ponovno proživljavati vlastitu prošlost.	1 2 3 4 5
54.	Kad si djed, čuvanje unučadi je nešto što se podrazumijeva.	1 2 3 4 5
55.	Vrijeme koje provodim s unučadi mi je jako važno.	1 2 3 4 5
56.	U odnosu s unučadi usmjeravam se samo na dobre strane, a loše zanemarujem.	1 2 3 4 5
57.	Uloga djeda je jako odgovorna uloga.	1 2 3 4 5
58.	Djed nije taj koji bi trebao biti strog prema unučadi, to je više zadatak roditelja.	1 2 3 4 5
59.	Postati djed u određeno vrijeme je nešto prirodno i normalno.	1 2 3 4 5
60.	Unučad su više zabava, a manje briga.	1 2 3 4 5

(R) – čestice koje se obrnuto boduju

Centralnost – 1, 2, 3, 6, 11, 12, 13, 14, 16, 26, 30, 31, 32, 34, 40.

Cijenjeni stariji – 4, 9, 10, 15, 17, 21, 24, 35, 39, 41, 45, 47, 48, 51.

Besmrtnost kroz obitelj – 5, 7, 18, 19, 20, 28, 33, 38, 42, 43, 44, 49, 50, 52.

Proživljavanje vlastite prošlosti – 23, 25, 27, 37, 46, 53.

Popuštanje, udovoljavanje – 8, 22, 29, 36.

Tradicionalnost – 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60.

IMENIK AUTORA

**(Abecednim slijedom su prikazane adrese priređivača
prikaza instrumenata uključenih u Zbirku)**

Lucija Bubić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: bubiclucija@gmail.com

Irena Burić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: inekic@unizd.hr

Vera Čubela Adorić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: vcubela@unizd.hr

Diana Dragaš

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: diana.dragas@yahoo.com

Ljiljana Gregov

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: ljgregov@unizd.hr

Marina Jurkin

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: mjurkin@unizd.hr

Tatjana Komšo

AMEOS Klinikum Bad Aussee
Sommersbergseestraße 395
8990 Bad Aussee, Austrija
e-mail: tatjanakomso@gmail.com

Marina Nekić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: marina.nekic@unizd.hr

Matilda Nikolić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: mnikolic@unizd.hr

Jelena Ombla

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: jlevac@unizd.hr

Irena Pavela

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: ipavela@unizd.hr

Zvezdan Penezić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: zvezdan@unizd.hr

Ana Proroković

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: aprorok@unizd.hr

Ines Roso Perić

Zdravstvena škola Split
Vukovarska 44 / Šoltanska 15
21000 Split
e-mail: inesroso@gmail.com

Ana Slišković

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru,
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: asliskovic72@gmail.com

Nataša Šimić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: nsimic@unizd.hr

Ana Šimunić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: asimunic@unizd.hr

Andrea Tokić

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: apupic@unizd.hr

Ivana Tucak Junaković

Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: itucak@unizd.hr

Izdavač
Publisher
SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

Adresa uredništva / Address
Odjel za psihologiju
Sveučilište u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
Zadar, Hrvatska / *Croatia*
Tel. +385 (0)23/200-625

UDK ostručavanje / UDC indexing
Sanja Martinović

Kompjutorski slog / Layout
Zvezdan Penezić

Naklada / Edition
250 primjeraka / *250 copies*

Tisak / Printed by
Redak d.o.o., Split